

ULUSLARARASI GELİŞİM AKADEMİ DERGİSİ

Cilt/Volume 1 Sayı/Number 1 ISSN 2979-9902

International

Journal of Development Academy

ULUSLARARASI GELİŞİM AKADEMİ DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF DEVELOPMENT ACADEMY

Sahibi: Palandöken Gelişim Derneği Adına: Lokman LOKMACI

Owner: On behalf of Palandöken Gelişim Derneği, Lokman Lokmacı

Sorumlu Müdür / Publications Director: Numan ÜN

Tasarım/Graphic Design: Cavit Emre ŞEN

Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi (International Journal of Development – Academy); editörler kurulu bulunan, uluslararası hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar önce Baş Editör ve ilgili Editör tarafından bilimsel nitelik, etik araştırma yöntemlerini uygunluk açısından incelenerek değerlendirilir. Uygun bulunan yazılar alanında uzman en az iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı ya doğrudan ya da düzeltilerek yayınlanır veya reddedilir. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivinde on yıl süre ile tutulur. Dergi; mimarlık disiplinleri, tasarım, sosyal ve beşeri bilimler, spor bilimleri ve sanatla ilgili kuram ve yaklaşımları etkileşimli, disiplinler arası çalışmalar yoluyla ele alan araştırma, derleme, inceleme ve tanıtma gibi içeriklere sahip bilimsel metinleri elektronik ortamda okuru ile paylaşan uluslararası hakemli bir dergidir.

International Journal of Development (Academy); It is an international refereed journal with an editorial board. Submitted manuscripts are first evaluated by the Editor-in-Chief and the relevant Editor by examining them in terms of scientific quality and appropriateness of ethical research methods. Appropriate manuscripts are sent to at least two separate referees who are experts in their fields. In line with the decisions of the referees, the article is either published directly or by editing, or is rejected. The confidential reports of the referees are kept in the journal archive for ten years. Magazine; is an international peer-reviewed journal that shares scientific texts with content such as research, compilation, review and promotion, which deals with theories and approaches related to architecture, design, social and human sciences, sports sciences and art through interactive, interdisciplinary studies.

Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi (International Journal of Development – Academy) iki ayda bir yayınlanır.

International Journal of Development – Academy is published in two months.

Dergideki yazı içeriklerinin sorumluluğu yazarlara aittir.

The responsibility of the contents of articles belongs to the authors.

ULUSLARARASI GELİŞİM AKADEMİ DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF DEVELOPMENT ACADEMY

Baş Editör/Editör-in-Chief: Prof.Dr. Süleyman TOY (Atatürk Üniversitesi,
suleyman.toy@atauni.edu.tr)

Tel/Phone: 0442 2316110 e-posta/e-mail: gelisimakademidergisi@gmail.com

Sayı Editör Yardımcıları / Assistant Editors in the Volume

Doç. Dr. Süleyman LOKMACI (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, slokmaci@erzincan.edu.tr)
Dr. Öğr. Üyesi Müge YÜCE- Atatürk Üniversitesi

Sayı Alan Editörleri / Field Editors in the Volume

Prof. Dr. Besim YILDIRIM- Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Halit DURSUNOĞLU- Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Kerem KARABULUT- Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Sait DİLEK- Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Manu P. Sobti- University of Queensland-Brisbane, Australia
Prof.Dr. Mitchell Joachim- NYU, Terreform ONE New Lab, USA
Prof.Dr. Mustafa BULAT – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL – Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof.Dr. Ömer ÖZDEN- Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Selim BAŞAR- Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Süleyman EFENDİOĞLU- Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Ufuk ŞİMŞEK- Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Adnan KÜÇÜKALİ- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Doğan DURSUN- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Zehra ÇAKICI- Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim Caner TÜRK- Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa METE- Gaziantep Üniversitesi
Doç.Dr. Naim ÜRKMEZ- Erzurum Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Oktay ÖZGÜL- Kırgızistan Manas Üniversitesi
Doç.Dr. Rıdvan KÜÇÜKALİ- Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Savaş YEŞİLYURT- Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Zeliha TEKİN- Muş Alparslan Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Adem TÜZEMEN- Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Defne DURSUN- Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Merve YAVAŞ- Atatürk Üniversitesi

Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ- Hacettepe Üniversitesi

Yabancı Dil Danışmanı / Language Supervisor: Doç.Dr. Savaş YEŞİLYURT- Atatürk Üniversitesi

Yayın Tarihi: 30.12.2022

Publication Date: 30th December 2022

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

Makale Başlığı – Yazarlar
Title

Sayfa
Numarası
Page
Number

Sosyal Medya Uygulamalarında Heykel Sergileme Pratiği: Artırılmış Gerçeklik; The Practice of Displaying Sculptures in Social Media Applications: Augmented Reality, Ubeydullah Bayrak, Önder Yağmur	1 - 13
Kayak Alp Disiplini Alt Yapısı İçin Yetenek Seçimi Üzerine Bir Değerlendirme; An Evaluation on Talent Selection for The Infrastructure of Alpe Skiing, Fatih Kıyıcı, Vahdet Alaeddinoğlu	14 - 32
Paylaşım Ekonomisi Ve Geleneksel Seyahat Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Maliyet Analizi: Blablacar Örneği; Comparative Cost Analysis of the Sharing Economy and Traditional Travel Methods: The Example of Blablacar, Halil İbrahim Karakan, Ayşe Akbulut Mete	33 - 52
Başkurdistan, Altay Ve Hakas Özerk Cumhuriyetleri; Baskordistan, Altay and Hakas Autonomous Republic, Naziye Saralı	53 - 61
4 Numaralı Ve H.1171-1178/M.1758-1764 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Tahlili; Analysis of The Erzurum Ahkâm Book No 4 And Dated H.1171-1178/M.1758-1764, Mehmet Koçyiğit	62 - 71
Genceli Nizami Ve İskendernâme'si; Genceli Nizami and His Iskendername, Nimet Yıldırım	72 - 83
Tarihi Erzurum Evi Cephe Uygulamaları; Historical Erzurum House Facade Applications, Temel Sağlam	84 - 98

SOSYAL MEDYA UYGULAMALARINDA HEYKEL SERGİLEME PRATİĞİ: ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK¹

Yayın Geliş Tarihi: 23.08.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Ubeydullah Bayrak² Önder Yağmur³

Özet

Geçmişten günümüze ihtiyaçlardan dolayı sürekli olarak gelişen teknolojiyle beraber dünya her geçen gün başka bir yöne doğru dönüşmektedir. Mobil cihazlar, bilgisayarlar ve internetin hayatımıza girmesiyle insanlar sanal dünyalarda daha fazla vakit geçirmeye başlamaktadır. Sanal dünyalar sosyal ağlar olarak ön plana çıkmasıyla uzak toplumlar birbiriyle iletişim kurma fırsatı bulmakta ve dünyanın bir ucundan diğer ucuna haberdar olabilmektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisinin gelişmesiyle birçok disiplin bu teknolojiye faydalanmaya çalışmaktadır. Zamanla AR teknolojisi sosyal medya uygulamalarında yaygınlaşmasıyla kullanım alanı daha da zenginleşmektedir. Bu etki sanat alanında da değişim yaratmakta ve sanatı başka bir boyuta taşımaktadır. Sanatçıya tanınırlık yönünde olumlu etkiler sağlamakta ve sanatçı fiziki gerçeklikte konum değiştirmeden dijital dünyada sanatını icra edebilmektedir. Fiziki zahmeti en aza indirerek ekonomik olarak da faydalar sağlamaktadır. Sosyal ağlar üzerinde gerçekleştirilen etkinliklerde istatistiksel verilerle değerlendirmeler yapılması mümkün olmaktadır. Sanatçılar sosyal ağları kullanarak eserlerini sergileyebilmekte ve daha fazla kitleye erişim sağlayabilmektedir. Sosyal ağların sunmakta olduğu AR desteğiyle ise eserlerini sergilemekte olan sanatçılar kullanıcılarla eserleri arasında etkileşimi üst düzeye çıkartma fırsatı yakalayabilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sanat ve Teknoloji; Dijital Sanat; Artırılmış Gerçeklik; Sosyal Medya

The Practice of Displaying Sculptures in Social Media Applications: Augmented Reality

Abstract

The world is changing in another direction every day with technology that is constantly evolving due to needs from the past to the present. With the

introduction of mobile devices, computers and the Internet into our lives, people are starting to spend more time in virtual worlds. With virtual worlds coming to the fore as social networks, remote societies have the opportunity to communicate with each other and be informed from one end of the world to the other. With the development of augmented reality technology, many disciplines are trying to take advantage of this technology. Over time, AR technology has become more widespread in social media applications and Dec field of use has become richer. This effect also creates changes in the field of art and takes art to another dimension. Artists can exhibit their works using social networks and gain access to more audiences. With the support of Dec Dec offered by social networks, artists who exhibit their works can have the opportunity to maximize the interaction between users and their works.

Keywords: Art and Technology, Digital Art, Augmented Reality, social media

Giriş

Geçmişten günümüze sanatsal üretimlerin sergileme pratikleri sürekli olarak güncellenmektedir. Devrimler, toplumsal problemler, kişisel yaklaşımlar, teknolojik gelişmeler vb. nedenlerden dolayı etkilenmekte ve bunun sonucunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Sanatçı öznel bir bakış açısıyla, eserlerini fiziksel ortamda çeşitli mekânlarda sergileyip izleyiciyle paylaşma ihtiyacı duymaktadır. İnsanlığın çeşitli teknolojik cihazlar yardımıyla dijital gerçeklikle daha fazla etkileşime girmesi bu bağlamda dijital çağı oluşturmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz çağda gelişen teknolojiyle ortaya çıkan internet ve ona bağlı sosyal medya platformları gibi sanal mekânlarda küresel olarak iletişim ve etkileşim interaktif bir şekilde gerçekleşmektedir. Sosyal ağlar farklı toplumları ve kültürleri birbirine daha yakın kılmaktadır. Öyle ki sanatla ilgilenen ve üretimlerini gerçekleştiren sanatçılar için bu ağlar önemli olmaktadır. Dijital çağ içerisinde sanat eserleri hem

¹ Bu araştırma Ubeydullah Bayrak'ın Atatürk Üniversitesi Heykel Anasanat Dalında yaptığı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

² Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Anasanat Dalı, Erzurum, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-5121-1903>, ubeybayrak@gmail.com

³ Doç., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Anasanat Dalı, Erzurum, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0003-1022-0931>, oyagmur@atauni.edu.tr

üretim hem de sergileme bakımından kolaylık sağlanmaktadır. Çeşitli üç boyutlu modelleme ya da resim/fotoğraf düzenleme yazılımlarıyla üretilebilen sanat eserleri internet ortamına aktarılabilir. Sanatçıların aktif bir şekilde kullanmakta olduğu sosyal medya ağlarında fiziksel ortamda üretmekte oldukları eserlerin fotoğraf ya da video biçimlerini paylaşarak kullanıcılara yani dijital izleyicilere sunmaktadır. Bu yöntem ile sanatçılar internetin ve sosyal ağların imkânlarını kullanarak daha geniş kitlelere hitap edebilmektedir. Bir diğeri ise son zamanlarda hızla gelişen Artırılmış gerçeklik teknolojisi olarak karşımıza çıkmakta ve sosyal medyanın bu teknolojiyi kendi uygulamaları içerisine dâhil etmesiyle sanatçılar için sergileme yöntemleri ve sanal mekânlar oluşturmaktadır. Sosyal medyada yaygın olarak kullanılan fotoğraf/video biçiminde paylaşılan eserlerin aksine sosyal ağlarda bulunan AR teknolojisi ile etrafında gezebileceğimiz ve daha yakından inceleyebileceğimiz eserlerin oluşturulması mümkün görünmektedir. Bu çalışmada sosyal medya ağlarının bünyesinde bulunan AR teknolojisinin sanatçılara ne gibi imkânlar sunduğu, neden gerekli olduğu ve nasıl bir ihtiyaca cevap vermekte olduğu incelenmektedir.

1. Dijital Çağ Nedir?

İçerisinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan dijital çağ; insan-makine öğrenimi ve etkileşiminin arttığı, bilginin farklı yollarla daha fazla ulaşılabilir olduğu, sanal(siber) ile fiziksel ortamın iç içe geçtiği ve bireylerin zevklerinin tamamen farklılaştığı bir dönem olmaktadır.

Bu gelişmelerde yer alan bir diğeri kavram ‘Nesnelerin iletişimi’ olarak adlandırılmakta ve tüm cihazların birbirleriyle iletişim kurabilmesi

anlamına gelmektedir. Cihazlar belirli bir ağ üzerinden birbirleriyle haberleşebilmekte ve veri alışverişi yapabilmektedir (Yenioğlu, 2021).

Son zamanlarda, özellikle Covid-19 pandemisinin etkisiyle insanlar evlerine çekilerek buldukları fiziksel dünya ile bağlantının kısıtlanması sonucunda dijital-siber dünya ile etkileşim artmaktadır. Kripto paralar, uzaktan eğitim sistemi, uzak bağlantı konferanslar, sanal mağazalar, sosyal ağlar, dijital ortamda yapılan çeşitli sosyal, kültürel ve sanatsal etkinlikler pandemi sonrasında daha fazla ön plana çıkmaktadır.

2. Dijital Çağda Sanat

Dünyanın değişen teknolojisi yalnızca sanayi, bilim, uzay ya da gündelik alışkanlıklarımızı biçimlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda kültürel ve sanatsal yapıyı da biçimlendirmektedir. Sanatçılar sanatsal üretimlerini buldukları mekân ve zamanın şartlarına göre gerçekleştirmektedir.

İnternetin hayatımızın her yerine girmesiyle beraberinde birçok yenilikler getirmiştir. Bu yeniliklerin arasında sanatı da etkileyenler olmaktadır. Fotoğraf ve video gibi dijital sanatların yanı sıra ağ sanatı, yazılım sanatı, bilgisayar oyunu sanatı, yapay zekâ, sanal dünya gibi teknoloji ve sanatı bir araya getiren bilgisayar destekli sanatlar olarak günümüzde yerini almaktadır (Yıldırım, 2012,59).

Bilgiye erişimin hızlandığı, bilgi çağı olarak da adlandırılan bu dönemde bilgisayar destekli yazılımların, internet ağının ve araçların artmasıyla bütün alanlarda olduğu gibi sanat alanında da etkisi görünmektedir. Bu çağın sanat alanında yaratmakta olduğu en büyük imkânlardan birisi; sanatçı, izleyici, koleksiyoner, müze vb. sanatın önemli

unsurlarını siber ortam vasıtasıyla birbirine daha yakın kılmaktadır. Bilgisayar destekli üç boyutlu modelleme programları yardımıyla fiziksel güce gerek olmadan sanal ortamda eserler üretebilmek mümkün hale gelmektedir. Üretilen eserler küresel boyutta internet ağı vasıtasıyla herkese açık bir şekilde erişime sunulabilmektedir. Sanatçılar tarafından internet ağına aktarılan eserler ve gerçekleştirilen sergilerle daha fazla kitleye ulaşılabilir. Özellikle pandemi sürecinde fiziksel ortamda yaşanan kısıtlamalardan dolayı dijital ortama yönelimler artmaktadır. Haliyle dijital ortamda hızla artış gösteren sanatsal ve kültürel etkinliklere rastlanmaktadır.

Contemporary İstanbul'un 15. Edisyonu; Windows, MacOS, İos, Android vb. işletim sistemlerine uygun olarak internet ağı üzerinden kullanıcılara sunulmaktadır. Dijital ortamda hazırlanan bu sanal sanat fuarı oldukça kullanışlı bir şekilde gezilebilmektedir. Günümüzde neredeyse herkesin internet erişimine sahip olmasıyla bu tür dijital etkinlikler sadece bir tık uzakta olmaktadır. Resim 1'de ki görsel bir sanal gerçeklik örneği olarak oluşturulmaktadır (alem, 2020) (Resim 1).

Resim 1: Contemporary İstanbul 15. Edisyonu, Sanal gerçeklik, 21 Aralık- 6 Ocak 2020

3. Artırılmış Gerçeklik Kavramı

Artırılmış gerçeklik, bilgisayar tarafından üretilen veri ve görüntülerin kamera

aracılığıyla gerçek zamanlı olarak fiziksel dünyaya aktarılmasıdır. (AR) kavramı tarihsel akış içerisinde önemli düzeyde gelişmesiyle birlikte günümüzde askeri, sağlık, eğitim gibi çeşitli alanlarda rol almaktadır.

1960'li yıllarda ilk adımları atılan Artırılmış gerçeklik teknolojisi 1990 yılında Boeing şirketi tarafından aktif olarak kullanılmaya başlamıştır. Öncü kullanımları başa takılan cihazlar vasıtasıyla kullanılan AR teknolojisi son 30 yılda ciddi bir gelişme kaydederek hayatımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır (dijitalles, 2019).

Artırılmış gerçeklik teknolojisiyle birlikte dijital nesnelerin fiziksel dünyadaki yansımalarını görmemiz mümkün hale gelmektedir. Fiziksel dünyaya yansıtılan dijital nesnelerle etkileşime girebilmekte ve haliyle eğitim gibi çeşitli alanlarda faydalı olmaktadır (Resim 2).

Resim 2: Artırılmış gerçekliğin kullanıldığı cihaz örneği

4. Artırılmış Gerçeklik ve Sanat

Günümüzde sanatçılar gerçekleştirdikleri sanatsal üretimler sonucunda galeri, müze, bienal, sempozyum vb. pek çok mekânda eserlerini izleyici ile buluşturmaktadır. Sanatçıların gelişen teknolojilere ayak uydurması sanat alanında yeni anlayışları ortaya çıkarmaktadır ancak alışlagelmiş uygulama ve sergileme pratikleri günümüz ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Gelişen teknoloji ile artırılmış

gerçeklik teknolojisinin fiziki ve sanal ortamı araçlar vasıtasıyla birleştirmesiyle sanat alanında yeni kapıları aralamaktadır. Sanatçı ve izleyiciye deneyimleyebileceği bambaşka bir dünya sunmakta olan artırılmış gerçeklik teknolojisi ihtiyaç haline gelmektedir. Eserlerin fiziki ortamda farklı şehirlere ya da mekânlara taşınmasına gerek kalmadan dijital verilerle siber yansımalarının oluşturulması mümkün hale gelmektedir.

AR teknoloji ve yazılımlarının yaygınlaşmasıyla bilinirliğinin az olmasından dolayı ülkemizde az sayıda dünyada ise çeşitli çağdaş sanatçı dikkatini çekmekte ve üretimler denenmektedir. Sanatçı eserini fiziksel olarak yapmadan önce ulaşacağı son noktayı görüp, AR ile deneyimledikten sonra icra edebilme olanağına kavuşabilmektedir. Dijitalleşen günümüz şartlarında sergiler, sanatsal etkinlikler, bienaller, müzayedeler ve fuarlar sanal ortamda yapılmaktadır ancak sanat alanında bir eserin fiziksel olarak deneyimlenmesinin yerini AR teknolojisi kadar dolduran farklı bir pratik bulunmamaktadır. İzleyiciler üç boyutlu yansımaların çevresinde gezebilmekte ve detaylı bir şekilde inceleyebilmektedir.

Artvive'in kendisine ait mobil uygulamasında; sergi sırasında duvarda asılı duran tabloları, telefon ya da tablete ait kamera yardımıyla tarayarak etkileşimi gerçekleştirmektedir (Resim 3). Öncesinde, uygulama telefon yardımıyla tablonun taranmasıyla ortaya ne çıkacağı konusunda düzenlenmektedir. Bu sergilerde oluşturulan çalışmalar 2D (iki boyut) ya da animasyon ile sınırlandırılmakta ve çevresinde gezebileceğimiz bir üçüncü boyut niteliği taşımamakla birlikte, fiziksel olarak bir mekân içerisinde kurgulandığından izleyicinin mutlaka o mekâna gitme zarureti doğurmuş ve 2 boyutlu olduğundan izleyici etkileşiminden

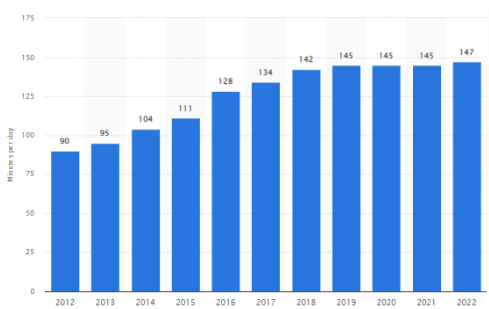
soyutlanmaktadır. Artvive uygulamasını kullanarak Mona Lisa ve İnci küpeli kız gibi önemli yapıtlar üzerinden çağdaş yorumlamalarda görülmektedir. Artvive uygulamasına Android ve İos işletim sistemi dijital marketlerinden ulaşılabilir. Uygulama kurulduktan sonra Mona Lisa gibi çeşitli yapıtları ekrana göstererek taranması beklenmekte ve sonucunda görsel etkileşim gerçekleşmektedir. İki boyutlu çalışmaların yanı sıra heykel gibi üç boyutlu çalışmalarda artırılmış gerçeklik teknolojilerinden yararlanmaktadır. Dijital ortamda üretilen üç boyutlu çalışmalar çeşitli artırılmış gerçeklik uygulamalarına aktararak görüntülenmektedir. QR kodlara ya da QR kod olmadan yalnızca mekânı algılayan yazılımlara yüklenen veriler yardımıyla oluşturulan yüzeylerde dijital heykeller oluşturulmakta ve çevresinde gezip detaylı bir şekilde incelenmesi mümkün olmaktadır. AR teknolojisi hem sergileme hem de uzak mesafedeki kişilerle ticari amaçlı kullanılması mümkün olmaktadır. Örneğin; sanat eserini beğenen bir koleksiyoner, kendisine gönderilen QR kodu yazıcıdan yazdırdıktan sonra kendi yaşam alanına uygun bir yere koyarak satın almadan önce inceleme fırsatı bulabilmektedir (arttv, 2019).

Resim 3: Artvive uygulaması ve kullanımı esnasında bir görüntü

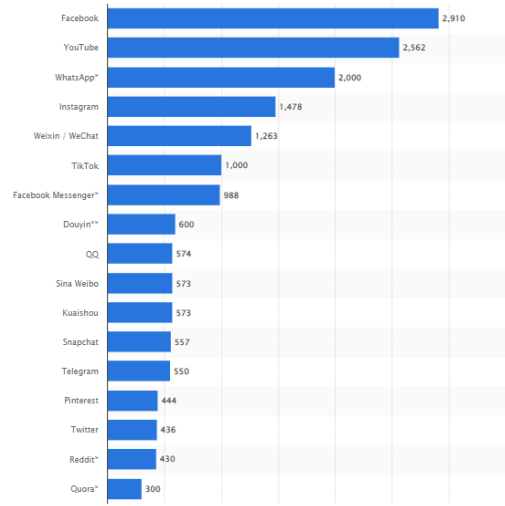
5. Sosyal Medyada Heykel Sanatı: Artırılmış Gerçeklik

Sosyal medya, sanal ağları oluşturan topluluklarla bilgi, fikir ve diğer ifade biçimlerinin paylaşılmasını kolaylaştıran dijital iletişim araçlarından birisini oluşturmaktadır (wikipedia, 2021). Resim 4'te görülen grafikte, 2010-2021 arası küresel olarak her yıl artış gösteren sosyal ağ kullanıcılarının sayısı görülmektedir. Gelişen teknoloji ile dijital bir yöne doğru dönüşen dünyada sanat eseri üretme ve sergileme pratikleri de bundan etkilenmektedir. Gerçek malzemeyle üretilmiş bir yapıtın fiziksel ya da ekonomik nedenlerden dolayı geniş kitlelere ulaşması zor ve maliyetli olmaktadır ancak sosyal medya araçları, bulunduğunuz yerin veya şartların kısıtlamalarını ortadan kaldırması hasebiyle iletişim için sınırsız bir alan yaratmaktadır. Sosyal medya platformlarının ara yüzlerinde geliştirdikleri AR desteği ise sanatçılar için ciddi fırsatlar sunmaktadır.

Resim 4: 2012-2022 küresel boyutta sosyal ağ kullanıcılarının sayısı.

Resim 5'te bulunan grafikte, küresel çapta sosyal medya platformlarının günümüzde almış olduğu kullanım düzeyi görülmektedir. Her iki grafikte de her geçen yıl artan kullanıcı sayısı sosyal ağların günden güne daha fazla ilgi gördüğünü kanıtlamaktadır.

Resim 5: 2022, kullanıcı sayısına göre sıralanan küresel boyutta sosyal ağlar.

Sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle tanınırlığı artan AR teknolojisi üretim, pazarlama, sinema, sağlık, savunma sanayi, eğitim, turizm gibi katma değeri yüksek alanlarda olduğu gibi sanat alanında da kullanılmaya başlamıştır. Yakın zamanda başlayan tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi döneminde hızla yükselen dijital yaşam şartları; bireyleri evlerinde kalmak, sosyal hayatlarını sınırlamak hatta bir süreliğine bitirmek zorunda bırakmıştır ve gelecekte fiziksel iletişimin azalacağı yeni normal şartlarla hayatımıza devam etmek zorunda kalacağımız açıktır. Bu dönemde sanat alanında da büyük değişimler gerçekleşmiş; sergiler, sunumlar, müzayedeler tamamen sanal ortamda, büyük oranda sosyal medya aracılığı ile yapılmıştır. Bu dönemde sanat alanında da büyük değişimler gerçekleşmiş; sergiler, sunumlar, müzayedeler tamamen sanal ortamda, büyük oranda sosyal medya aracılığı ile yapılmıştır. Sanal sergiler sadece ekran vasıtası ile izlenebilen iki boyutlu ve etkileşimsiz görsellerden ibaret olduğundan yetersiz kalmaktadır. AR ile sergileme izleyiciyi doğrudan eserle

etkileşime geçirdiği için bu yetersizliği ortadan kaldırmaktadır.

Resim 6: Sema Tecen, Zamansız İstanbul sergisi, Artırılmış gerçeklik deneyimi, 2019

SO Art Project Kurucusu fizikçi-ressam Sema Tecen, Yağlı boya ile çalıştığı tablosunu 'artırılmış gerçeklik' ile kullanmış ve Hünkâr Kasrı'nda 2019 başında "Zamansız İstanbul" isimli sergide izleyici ile buluşturmuştur ancak çalışma sosyal medyanın AR desteğinden faydalanmamıştır. Sosyal medyanın AR konusunda etkili kullanımı sanatçı için verimli bir sergileme pratiği olmasının yanı sıra daha fazla erişime ve izleyici kitlesine sanatını ulaştırması mümkün görünmektedir (Okumuş, 2020) (Resim 6).

İnsanlığın teknoloji ile iç içe olduğu bu dönemde bizlere sunmuş olduğu olanaklar sayesinde sanat ve kültürü daha fazla topluma ulaştırabilmek mümkün görünmektedir. Sosyal medyanın faydalı kullanımı ve AR desteğiyle üç boyutlu çevresinde gezinebileceğimiz ve etkileşime girebileceğimiz eserler sanatçı ile toplum, koleksiyoner, galeri ve müzeleri birbirine daha yakın hale getirmektedir. Öyle ki; sanatçı eserini fiziksel olarak yapmadan önce ulaşacağı son noktayı görüp, AR ile deneyimledikten sonra icra edebilme olanağına kavuşabilmektedir. Aynı zamanda koleksiyoner ya da galerilerin satın almak istedikleri fiziksel eserleri önceden kendi konfor alanlarında deneyimleyip karar vermesini kolaylaştırdığı gibi sanatçılara

ve galerilere izleyicileri herhangi bir mekâna ve zamana bağlı kalınmaksızın sergileme olanağı sağlamaktadır. Ayrıca bir mekân içinde yapılan düzenlemeleri cep telefonları aracılığıyla izlemek için bir yerden bir yere gitme zarureti olmayacağı için sosyal medya AR tabanlı uygulamaların çok daha fazla izleyiciye ulaşabileceği açıktır.

Sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle tanınırlığı artan artırılmış gerçeklik teknolojisi sanat alanında da kullanılmaya başlamıştır. Sosyal ağlarda yer ala artırılmış gerçeklik filtreleri, mobil cihaz kamerasında oluşturulan görsel efektlerden oluşmaktadır. Yüz filtreleri, yüzü ya da mekânı algılayarak efektlerle yaratılmaktadır. Yüz filtreleri, yüz izleme algoritmaları yardımıyla mobil cihazların entegrasyonuna sahip olmaktadır. Kullanıcılar yüz filtrelerini istedikleri gibi deneyimlemekte, fotoğraf ve video kaydedebilmektedir.

Sanal sergiler sadece iki boyutlu ve etkileşimsiz görsellerden ibaret olmaktadır. Sosyal medya platformlarının ara yüzlerinde var olan artırılmış gerçeklik teknolojisi sanatçılar için sergileme yöntemlerinde etkili bir yöntem haline gelmektedir. Sanatçılar sosyal medyada filtreler yardımıyla üç boyutlu modelleme yazılımlarında ürettikleri dijital çalışmalarını sosyal medya ağlarında filtrelere dahil etmeleri mümkün hale gelmektedir.

Sosyal medya aracılığıyla pazarlama ve reklam yaparak geniş kitlelere ulaşabilmek açısından oldukça faydalı bir araç haline gelmektedir. Üç boyutlu dijital ya da fiziksel ortamda var olan sanat eserlerinin sosyal ağlarda artırılmış gerçeklik tekniğiyle sergilenmesi sanatçılar için önem taşımaktadır. Sosyal ağlarda tanıtımı gerçekleştirilen sanat eserlerinin bu sayede hem reklamı hem de 360 derece deneyimlenmesi mümkün olmaktadır.

Sosyal ağlar ve artırılmış gerçeklik teknolojisiyle sanat ve kültürü daha fazla topluma ulaştırabilmek mümkün olmaktadır. Sosyal medyanın AR desteğiyle iki boyutlu ekranda üç boyut algısı yaratarak çevresinde gezinebileceğimiz, etkileşime girebileceğimiz eserler sanatçı ile toplum, koleksiyoner, galeri ve müzeleri birbirine daha yakın hale getirmektedir. Sanatçı eserini fiziksel ortamda üretmeden önce ulaşacağı son noktayı üç boyutlu modelleme yazılımlarıyla görüp, AR ile deneyimledikten sonra üretim olanağına sahip olmaktadır. Koleksiyoner ya da galerilerin satın almak istedikleri fiziksel eserleri önceden kendi mekanlarında deneyimleyip karar vermesini kolaylaştırmaktadır. Sanatçılara ve galerilere izleyicileri herhangi bir mekâna ve zamana bağlı kalınmaksızın sergi olanağı sunmaktadır. Sosyal medya platformlarında gerçekleştirilen etkinlikleri cep telefonları aracılığıyla izlemek için bir yerden bir yere gitme ihtiyacı olmayacağı için sosyal medya artırılmış gerçeklik tabanlı uygulamalar sanatçılar için kullanışlı hale dönüşmektedir. Snapchat, Facebook ve Instagram gibi ağların dijital stüdyoları vasıtasıyla filtreler oluşturulmaktadır. İnsanlar bu filtrelere erişerek deneyimlemekte ve filtreleri üreten kişilerin isteğine göre etkileşim gerçekleştirmektedir. Instagram ve Facebook ağlarının stüdyoları ortak olduğu bilinmektedir. Bunları ele alacak olursak dijital stüdyo içerisinde iki ve üç boyutlu filtreler üretilmektedir. Facebook ve Instagram'a ait olan Spark AR studio, kendi web sayfasından doğrudan bilgisayara indirilerek kullanıma hazır hale gelmektedir. Facebook hesabıyla giriş yapıldıktan sonra filtreleri oluşturmak için kullanıma hazır olmaktadır.

Sanat alanında yapılan en iyi örnek Jeff Koons isimli Amerikalı sanatçının 4 Ekim 2017 tarihinde Snapchat uygulamasını gerçekleştirdiği AR ile GPS üzerinde yerleştirdiği heykelleri öne çıkmaktadır. Snapchat uygulamasında Instagram'da olduğu gibi artırılmış gerçeklik filtreleri bulunmaktadır ancak buna ek olarak Snapchat içerisinde GPS teknolojisiyle harita üzerinde konumlandırılabilen filtreler bulunmaktadır. Bu yöntem ile çevrede gezinerek harita üzerinde yerleştirilmiş eserler incelenmektedir (Erkılıç, 2017) (Resim 7-8).

Resim 7: Jeff Koons isimli sanatçıya ait AR heykel, Snapchat.

Resim 8: Jeff Koons isimli sanatçıya ait AR heykel, Snapchat.

Resim 9 ve 10'da bulunan görüntülerde İtalyan sanatçı Federico Clapis tarafından üretilen sanal eserleri yer almaktadır. Sanatçı Clapis çalışmalarını profilinde yer alan bağlantılar yardımıyla izleyiciyle buluşturmaktadır. AR teknolojisinin getirdiği olanaklarla sosyal medyada geniş izleyici kitlesine ulaşabilmek mümkün görünmektedir. Sanatçılar fiziki ortamda var olan eserlerini sosyal medya aracılığıyla dijital ortama aktararak sanal ortamda sergilemesiyle kullanıcı-izleyici ile eserin etkileşime girmesini kolaylaştırmaktadır. Clapis fiziki gerçeklikte var olan eserini dijital olarak izleyici kitlesine daha yakından ulaştırmaktadır.

Resim 9: Federico Clapis, Apparition, 2021

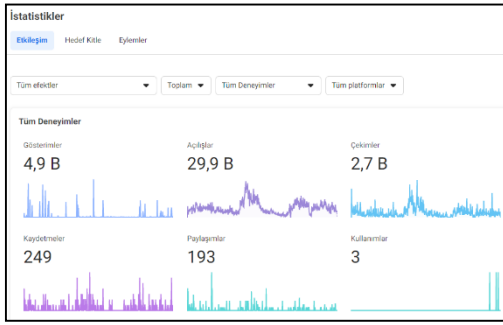
Resim 10: Federico Clapis, Prison Home, 2021

Spark Ar Stüdyosunun efektlerin bulunduğu bölümden alınan ekran görüntüsünde üç adet çalışma bulunmaktadır. Efektler sisteme yüklendiğinde belirli aralıklarla güncellenerek teknolojinin gelişmesine uyum sağlamaktadır. Buna örnek olarak sürekli olarak mobil cihazların gelişimi yer almaktadır. Bu efektlerin yani üç boyutlu dijital heykellerin oluşturuldukları tarihler açıkça belirtilmektedir (Resim 11).

Efektler				
Efektler		İşlerken		
Ad	Kullanıcı	Platform	Yükleyen	Oluşturma
Plastic_age_II	-	Instagram	Uzeyirlihan Bayrak	23 Eyl 2020 07:26
I am the universe!	-	Instagram	Uzeyirlihan Bayrak	3 Ağu 2021 13:11
Plastic_age	-	Instagram	Uzeyirlihan Bayrak	24 Ağu 2020 01:41

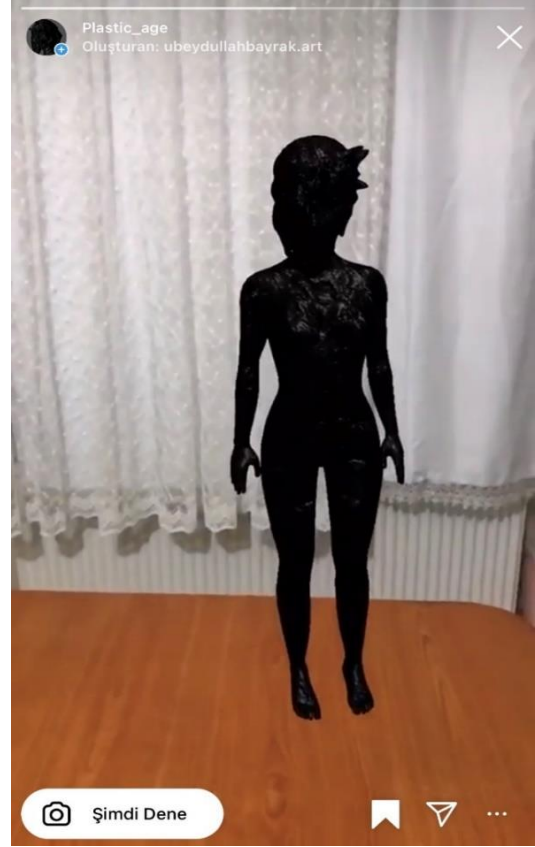
Resim 11: Spark Ar Stüdyo efektler bölümünden ekran görüntüsü.

Spark Ar Stüdyosunda yer alan istatistikler bölümünden alınan ekran görüntüsünde kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen eylemler istatistiksel veriler halinde görüntülenmektedir. Sosyal medya üzerinde gerçekleştirilen AR sergileme yöntemleriyle sanatçı otomatik olarak istatistiklere ulaşarak etkileşim rakamlarına ulaşabilmektedir (Resim 12).

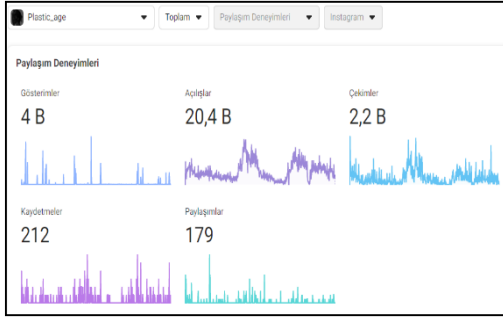
Resim 12: Spark Ar Stüdyo istatistikler bölümünden ekran görüntüsü.

Ubeydullah Bayrak'ın Plastic Age isimli çalışması üç boyutlu Blender modelleme yazılımında üretilmektedir. Bayrak'ın fiziksel ortamda yarattığı çalışmaların dijital versiyon serileri Instagram profilinde yer almaktadır. Dijital ortamda üretilen üç boyutlu çalışma, Facebook ve Instagram'ın ortak stüdyosu olan Spark AR Stüdyo aracılığıyla Instagram filtrelerine dahil edilmektedir. Görselde görüldüğü üzere çalışma mekânda istenilen yere yerleştirilerek deneyimlenmektedir (Resim 13).

Resim 13: Ubeydullah Bayrak, Plastic Age, Instagram filtresi.

24 Ağustos 2020 tarihinde Instagram'a yüklenen Plastic Age isimli çalışma filtresi toplamda 20,4 bin kullanıcı açılışına ulaşmaktadır. İstatistiklerde yer alan bilgilerde gösterimler, açılışlar, çekimler, kaydetmeler ve paylaşımlar yer almaktadır. Açılış sayısı etkinin kaç kişi tarafından denenmekte olduğu anlamına gelmektedir. 2,2 bin kullanıcı etkinin açılışını yaptıktan sonra eser ile etkileşime girmektedir. Kullanıcıların açılış yaparak çekim yapmadan çalışmayı konumlandırarak incelemeleri mümkün olmaktadır. İstatistikler profilin takipçi sayısına ve popülerliğine göre de değişiklik göstermektedir (Resim 14).

Resim 14: Spark Ar Stüdyo Plastic Age istatistik veri bölümünden ekran görüntüsü.

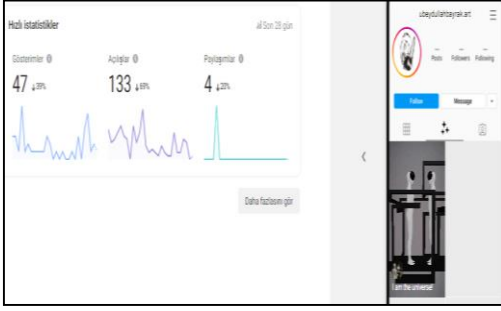
Plastic Age II isimli çalışma fiziksel ortamda var olan heykelin sosyal medyada sergilenmek amacıyla efekt versiyonu olarak üretilmektedir. Fiziksel ortamda var olan eserler dijital ortamda yeniden üretilerek filtrelere yüklenmekte ve bu yöntemle eseri görmek için mekân değiştirmeye gerek kalmamaktadır. İzleyici sosyal medyanın artırılmış gerçeklik aracılığıyla bulunduğu mekânda sanat eserini inceleyebilmekte ve kullanıcı koleksiyoner olarak esere sahip olmak isterse satın almadan önce detaylı bir şekilde deneyimleme fırsatı bulmaktadır (Resim 15).

Resim 15: Ubeydullah Bayrak, Plastic Age II, Instagram filtresi.

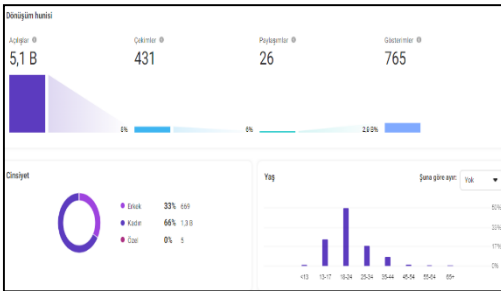
Instagram filtresi olan “I am the universe” üç boyutlu modelleme aracılığıyla üretilmekte ve Spark AR yazılımıyla Instagram’a aktarılmaktadır. Ubeydullah Bayrak’ın ürettiği dijital heykel, Instagram efektlerinde sergilenerek izleyiciyle buluşturulmaktadır. Fotoğraf 17’de yer alan görselde dijital efektin önizlemesi ve son 28 günlük istatistik verileri bulunmaktadır. Instagram ortamında yayınlanmak için yetkili ekip tarafından incelenen çalışma izleyici ile sosyal ağda karşı karşıya gelmektedir. Görselde sağ kısımda Instagram uygulamasında artırılmış gerçeklik heykellerinin profilde görünen önizlemesi yer almaktadır. Sol kısımda ise görüntülenme ve paylaşım sayısı gibi değerler yer almaktadır. Sosyal ağların bir kısmında istatistik paneller yer almaktadır. Bu şekilde sosyal ağlarda sergilenmekte olan çalışmalar hakkında

sayısal veriler elde edilebilmektedir.

Resim 16: Ubeydullah Bayrak, I am the universe, Instagram filtresi.

Resim 17'de yer alan görselde cinsiyet ve yaş oranları görünmektedir. Filtreleri inceleyen kişilerin erkek ya da kadın gibi ayrıntılı hesaplamaları yapılabilmektedir. İstatistikler arasında yaş hesaplamaları gibi değerler de yer almaktadır. Sosyal medya üzerinde yapılan artırılmış gerçeklik sergilemeleriyle hedeflenen sayısal değerlere ulaşılması mümkün görünmektedir. Fotoğraf içerisindeki şemalarda izleyicilerin %66 kısımlık dilimini kadınlar oluşturmaktadır. Genel yaş ortalaması incelendiğinde 18-24 yaş aralığındaki insanların filtre ile yakından ilgilenmekte olduğu gözlemlenmektedir (Resim 17).

Resim 17: Ubeydullah Bayrak, I am the universe, Instagram filtresi.

Sonuç

Dijital bir yöne doğru evrilen dünyada bütün alanlarda olduğu gibi sanat alanında da gelişmeler gerçekleşmektedir. Öncesinde kafa bölgesine yerleştirilen bir cihaz yardımıyla sanal nesnelere fiziki gerçeklik arasında bir bağ oluşturulmaktadır. Bu deneyimler sonucunda artırılmış gerçeklik

kavramı oluşmaktadır. Bu teknolojinin tarihine bakılacak olursa en önemli gelişmelerinin arasında yer alan Boeing şirketinin artırılmış gerçeklik deneyimleriyle çalışanlarına sunmakta olduğu avantajlar ön plana çıkmaktadır. Boeing şirketinin kullanmaya başladığı cihazlarla personellerine çalışma alanlarında kolaylıklar sağlamaktadır. AR teknolojisinin gelişim süreci içerisinde insanlığa sağladığı faydalar gün geçtikçe artmaktadır. Sanat alanında ise sanal sergiler, bienaller ve sempozyumlar gibi çeşitli etkinlikler internet ortamında gerçekleştirilmektedir. Heykel sergileme pratiklerinin geçmişten günümüze sürekli olarak güncellenmesi bakımından artırılmış gerçeklik yöntemiyle heykel sergileme önemli olmaktadır. Dijitalleşen dünyada bienaller, müzayedeler ve sergiler sanal ortamda yapılmaktadır ancak sergilerin fiziksel olarak deneyimlenmesinin yerini arttırılmış gerçeklik teknolojisi kadar dolduran farklı bir yöntem bulunmamaktadır. Buna örnek olarak 2019 yılında düzenlenen 16. İstanbul Bienali 8 hafta sonunda yaklaşık 450 bin kişi tarafından ziyaret edilmiştir ancak sosyal medyada yapılmakta olan bir paylaşım kısa geniş kitlelere ulaşmaktadır. Sosyal medya üzerinden yapılacak sergilemelerle sanatçı, koleksiyoner, galeri ve izleyici gibi sanatın unsurlarını birbirine daha yakınlaştırmaktadır. Sanatçıya tanınırlık yönünde olumlu etkiler sağlamakta ve sanatçı fiziki gerçeklikte konum değiştirmeden dijital dünyada sanatını icra edebilmektedir. Fiziki zahmeti en aza indirerek ekonomik olarak da faydalar sağlamaktadır. Sosyal ağlar üzerinde gerçekleştirilen etkinliklerde istatistiksel verilerle değerlendirmeler yapılması mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

Alem.(2020).alem:

<https://www.alem.com.tr/sanat/contemporary-istanbulun-15-edisyonu-hem-fiziksel-hem-de-dijital-olarak-basliyor-1073498> adresinden alındı

Dijitalles.(2019).dijitalles:

<https://www.dijitalles.com/blog/kavramlar/nesnelerin-interneti-nedemek-iot/> adresinden alındı

Erkılıç, G. (2017, Ekim 4). Dijitalajanslar.

Dijitalajanslar:
<https://www.dijitalajanslar.com/snachat-dunyanin-farkli-yerlerine-sanal-gerceklik-heykeli-gizledi/> adresinden alındı

Kahraman, H. (2016). endustri40. endustri40:

<https://www.endustri40.com/artirilmis-gerceklik-augmented-reality/> adresinden alındı

Okumuş, F. K. (2020). Arttv. Arttv:

<https://www.arttv.com.tr/yazi/sanata-artrilmis-gerceklik-yazan-fuldenkarayel-okumus> adresinden alındı

Şahin, S. (2015). Dijital çağ ve sanatta yarattığı dönüşümler. Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 44.

Wikipedia. (2019, Aralık 16). Wikipedia:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Artirilmis_gerceklik adresinden alındı

Wikipedia. (2021). wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media adresinden alındı

Williams, L. (2020). yeePLY. yeePLY:

<https://en.yeePLY.com/blog/augmented-reality-apps-examples/#:~:text=AR%20or%20augmented%20reality%20is,media%20apps%20in%20recent%20years.&text=Social%20media%20has%20made%20the,colleagues%2C%20ofamilies%20around%20the%20world.> adresinden alındı

Yenioğlu, Z. A. (2021, Mayıs 18).

Matematiksel. Matematiksel:
<https://www.matematiksel.org/yaki>

n-gelecekte-tum-nesneler-birbirleriyle-iletisim-kuracak-nesnelerin-interneti-internet-of-things/ adresinden alındı

Yıldırım, Özgen. (2010) “Yeni Medya ve Dijital Sanatlar” Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara, Sanat Yazıları Dergisi, Sayı 22. S.59.

Görsel Kaynakça

Resim 1: Contemporary İstanbul 15. Edisyonu sanal mekân sergisi. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.contemporaryistanbul.com/wp-content/uploads/2020/12/news-press-17122020-1536x1025.jpg> adresinden alındı.

Resim 2: Artırılmış gerçeğin kullanıldığı cihaz örneği. Mayıs 18, 2022 tarihinde http://www.oblgazeta.ru/media/article_photos/2e51cdb22616baf4b92fbd444925c4fdded6a203086d727333e88ce8.png.1024x0_q85.jpg adresinden alındı.

Resim 3: Artivive. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://fast.artivive.com/assets/uploads/2022/01/e4419ff9293be720c9a9e64dcffcf00d.jpg> adresinden alındı.

Resim 4: 2012-2022 küresel boyutta sosyal ağ kullanıcılarının sayısı. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> adresinden alındı.

Resim 5: 2022, kullanıcı sayısına göre sıralanan küresel boyutta sosyal ağlar. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/> adresinden alındı.

Resim 6: Sema Tecen. Zamansız İstanbul sergisi. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://foto.arttv.com.tr/temp/repo/8643.jpeg> adresinden alındı.

Resim 7: Jeff Koons. AR heykel. Snapchat. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.pazarlamasyon.com/wp-content/uploads/2017/10/Snapchat-Art-2.jpg> adresinden alındı.

Resim 8: Jeff Koons. AR heykel. Snapchat. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.dunyahalleri.com/wp-content/uploads/2017/10/https-2F2Fblueprint-api-production.s3.amazonaws.com2Fuploads2Fcard2Fimage2F6095712F94a67431-d257-4256-aec0-6d224c395f65.jpg> adresinden alındı.

Resim 9: Federico Clapis. Apparition. (2021). Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.İnstagram.com/> adresinden alındı

Resim 10: Federico Clapis. Prison Home. (2021). Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.İnstagram.com/> adresinden alındı.

Resim 11: Spark Ar Stüdyo. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://sparkar.facebook.com/ar-studio/> adresinden alındı.

Resim 12: Spark Ar Stüdyo. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://sparkar.facebook.com/ar-studio/> adresinden alındı.

Resim 13: Ubeydullah Bayrak, Plastic Age, (2021). Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.İnstagram.com/> adresinden alındı.

Resim 14: Spark Ar Stüdyo. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://sparkar.facebook.com/ar-studio/> adresinden alındı.

Resim 15: Ubeydullah Bayrak, Plastic Age II, (2021). Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.İnstagram.com/> adresinden alındı.

Resim 16: Spark Ar Stüdyo. Haziran 25, 2022 tarihinde

<https://sparkar.facebook.com/ar-studio/> adresinden alındı.

Resim 17: Spark Ar Stüdyo. Haziran 25, 2022 tarihinde <https://sparkar.facebook.com/ar-studio/> adresinden alındı.

KAYAK ALP DİSİPLİNİ ALT YAPISI İÇİN YETENEK SEÇİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yayına Geliş Tarihi: 01.09.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Fatih Kıyıcı⁴ Vahdet Alaeddinoğlu⁵

Özet:

Bu araştırma, nitel araştırma modeli üzerine kurgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemi, sosyal bilimler ve spor bilimleri alanında son yıllarda bilimsel araştırmalarda kabul edilen yöntemlerden biridir. Ülkemizde 19. Yüzyılın başlarından beri yapılan ancak hiçbir olimpiik başarısı olmayan Kayak Alp Disiplini branşında yetenek seçimi yapacak bilim adamlarına yol gösterecek bilimsel araştırma derlemesi niteliğindedir.

Kayak, tarihin insanlıkla başladığı ilk günden bu zamana kadar hem yazılı kaynaklarda hem de görsel kaynaklarında insanoğlunun yaşamını idame etmek için kullandığı araçlar arasında yer almaktadır. İnsanoğlunun avlanmadan tutunda savunmaya kadar birçok alanda geliştirdiği ilk araçlar arasında yer almıştır. Özellikle mevsimsel olarak kış şartlarının ağır geçtiği İskandinav ülkelerinde yaşayan insanların yaşadıkları bölgelerde karla mücadele etmek yerine bunun üzerinde kayabilen bir tahta ve geniş uzun sopalardan imal edilmiş araç ve gereçler kullandıkları rivayet edilmektedir. Yiyecek taşıma, avlanma, ulaşım gibi birçok faaliyeti bu araçlarla gerçekleştirmişlerdir. Günümüz şartlarında Kış Olimpiyat Oyunlarının en zorlu yarışlarından biri olan Alp Disiplini yarışmasında yetiştirilecek sporcuların seçilmesi ve yeteneklerinin yönlendirilmesi bir ülkenin insan kaynakları gücünü etkin kullanması adına çok önemlidir. Bilimsel seçim kriterlerine göre çocukların ve sporcuların yönlendirilmesi alp disiplini sporcu alt yapısının geliştirilmesi gelecekte bu spor dalında başarı elde edilmesi açısından önemli sonuçlar doğuracaktır. Bu araştırmada amaç kayak alp disiplini sporcular için gerekli özellikler ve niteliklerin tam olarak belirlenmesi, sporcuların fizyolojik, psikolojik ve antropometrik özelliklerine göre seçim kriterlerinde

bilimsel veriler ışında ülke kayak alt yapısının güçlendirilmesini sağlamaktır.

Bu araştırmada Kayak Alp Disiplininde yetenek seçim kriterlerinin önemi ve buna bağlı olarak bilimsel olarak yapılan araştırmalara katkı sunması amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayak, Alp Disiplini, Yetenek Seçimi ve Kriterleri

An Evaluation on Talent Selection for The Infrastructure of Alpe Skiing

Abstract

This research is based on the qualitative research model. Qualitative research method is one of the accepted methods in scientific research in the field of social sciences in recent years. It is a scientific research compilation that will guide the scientists who will make a talent selection in the Ski Alpine discipline, which has been made in our country since the beginning of the 19th century but has no Olympic success.

Skiing is one of the tools that human beings use to maintain their lives, both in written and visual sources, from the first day that history began with humanity to this time. It was among the first tools developed by mankind in many areas from hunting to defense. It is rumored that people living in Scandinavian countries, where seasonal winter conditions are especially heavy, use tools and equipment made of a sliding board and wide long sticks instead of struggling with snow in the regions where they live. They carried out many activities such as transporting food, hunting and transportation with these vehicles. In today's conditions, choosing the athletes to be trained in the Alpine Skiing competition, which is one of the most challenging races of the Winter Olympic Games, and directing their talents is very important for a country to use its human resources power effectively. Orienting children and athletes according to scientific selection criteria, developing the infrastructure of alpine athletes will have important results in terms of success in this sport in the future. The aim of this research is to determine exactly the features and qualities required for the athletes in the ski alpine discipline, and to strengthen the ski infrastructure of the country in the light of scientific data in the selection criteria according to the physiological,

⁴ Prof., Dr., Atatürk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Erzurum, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0003-1982-3894>, fatihkiyici@gmail.com

⁵ Öğr. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Erzurum, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0001-8432-0105>, v.alaeddinoglu@atauni.edu.tr

psychological and anthropometric characteristics of the athletes.

In this research, it is aimed to contribute to the importance of skill selection criteria in Ski Alpine Discipline and accordingly to scientific researches.

Keywords: Ski, Alpine Discipline, Talent Selection and Criteria

Giriş

Teknolojini hayatımıza bütün değerleriyle girmesi insan yapısında da büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra son zamanların en çok konuşulan konularının başında yeni bir neslin bütün değerleriyle yeniden yapılandırması kavramı karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda özellikle çocukların sportif yönelimlerinin değerlendirilmesinde ve yeteneklerin keşfedilmesinde bu durum kendini baskın bir şekilde göstermektedir (Ayan & Mülazımoğlu, 2010). Bir çocuğun hareketleri, anne rahminde devinim hareketleriyle başlar ve bu hareketler doğumla birlikte gözle görülebilen bir yapıya dönüşür. Daha sonra hayatının en büyük gelişim dönemi olarak adlandırılan altı yaşa kadar geçen bir süreçte hayatının sonraki aşamasında yapacağı bütün psikomotor hareketlerinin temeli atılır. Bu dönemin verimli ve etkili olarak geçirilmesi çocukların akranlarıyla veya kendi başlarına oynadıkları oyunlar sayesinde şekillenmektedir. Ailelerin çocuklarıyla geçirmiş oldukları zamanda çocukların gelişimlerinde önemli rol oynamaktadır. Çocukların psikomotor gelişimleri büyük oranda kalıttan etkilenirken çevre ile de şekillenmesi gerçekleşir. Bir çocuğun sportif anlamda başarılı olup olmaması ise aile, antrenör, çevre ve çocuğun durumu gibi birçok bileşenin etkileşimi ile gerçekleşmektedir. Çocuklar ne kadar erken yaşlarda oyun oynamaya başlarsa gelecekteki fiziksel gelişim seviyesi bir o kadar artmış

olacaktır. Bu durum beraberinde zihinsel, fizyolojik ve akademik gelişimi beraberinde getirecektir.

Spor, bir çocuğun çok yönlü gelişimi, fiziksel büyümesi, zihinsel olgunluğa erişmesi ve sosyal bir varlık olarak kendisine toplumda yer edinmesinde önemli olduğundan dolayı çocukların hayatında çok erken dönemlerde girmek zorundadır. Ayrıca sağlıklı bir toplumun oluşturulmasında da spor çok büyük bir rol almaktadır. Toplumların sportif kültürle yetişmesi gelecekte ilaç kullanımına bağlı birçok faktörün engellenmesinde de önemli bir rol üstlenmektedir.

Küresel yapıda sporu değerlendirecek olursak günümüzde dünyanın en büyük bacasız fabrikası olarak adlandırılan bir yapıya ulaşmış durumdadır (Şebin, 2009). Ülkeler aynı zamanda sporu diğer ülkelere karşı psikolojik bir üstünlük aracı ve değer olarak da görmektedirler. İzleyenleri ekran başına bağlayan küresel spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ülkeler bu durumdan en iyi şekilde yararlanabilmek için çok yönlü tedbirler almaktadırlar. Gelişmiş ülkeler mega organizasyon yaparken bu organizasyonlar sayesinde dünya çapında uluslararası tanınırlığı artırmak ve buna bağlı turizm gelirlerini geliştirmek amacıyla da çok yönlü politikalar geliştirmektedirler. (Koşan, 2013). Sportif anlamda başarı, sadece organizasyon kabiliyeti ile değil aynı zamanda ülkede yetiştirilen sporcuların çokluğu ve uluslararası organizasyonlarda elde edilen başarılarından gurur duyulması söz konusudur. Bu noktada ülkeler çocuklarını ve gençlerini gelecekte sürdürülebilir bir başarıya götürebilmeleri adına spor alt yapılarına büyük önem vermek zorundadırlar. Bunun için uzun vadeli spor politikaları düzenleyerek ülke geleceğinde başarılı sporcular yetiştirmeyi sağlamak

için kısa, orta, uzun vadeli özel amaçlar belirmelidirler.

Günümüzde sportif anlamda uluslararası bir başarı elde edilmesi için yetenekli ve özel olarak yetiştirilmiş sporcu alt yapısına büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alt yapının oluşturulması için sistemli ve koordineli çalışmaları gerekmektedir. Aynı zamanda ülkedeki spor politikalarının uzun vadeli olarak planlanması gerekmektedir. Çünkü sportif yetenek taraması yapılırken çok geniş sporcu havuzdan yetenek seçimi yapılması gerekmektedir. Yapılan birçok bilimsel araştırma, uluslararası başarıya ulaşılabilmesi için erken çocukluk döneminde genel spor becerilerinin öğretilmesinin çok önemli olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakacak olursak sportif anlamda uluslararası başarıları olan ülkeler büyük oranda dikkatlerini çocukluk dönemi spor faaliyetlerine yönlendirilmişlerdir.

Çocukların ihtiyaçlarına yönelik birçok araştırma yaparak bu anlamda özel eğitimcilerin yetiştirilmesine büyük önem vermişlerdir. Ülke ki siyasi erkler, spor ve bilim insanları iş birliği yaparak yetenek seçimi konusunda farklı açılardan yaklaşım göstererek çocuklarda var olan potansiyel yetenekleri erken yaşlarda belirleyip, doğru spor dalına yönlendirme ve en yüksek verimi almak için hazırlık yapmaktadırlar. Bunun içinde erken yaşlardaki çocuklara yönelik zengin içerikli eğitsel oyunlar, performans ve yetenek seçimi kriterlerini net bir şekilde belirleyerek bu alanlarda bilim insanlarının yetiştirilmesini sağlayarak ülkelerinin bütün bölgelerdeki çocuklara ulaşmayı özel hedef olarak belirlemişlerdir.

Sportif anlamda üst seviye bir başarı elde edilmesi spora erken yaşlardaki doğru yönlendirme ile mümkündür. Erken yaş çocuklarının ve 10 yaşa kadar olan

çocukların doğru ve psikomotor gelişimlerini destekleyecek spor dallarına yönlendirilmesi spor biliminin en önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu nedenle bir spor dalında başarının elde edilmesi ve uluslararası arenada başarılı olabilmesi ve ülkenin gelecekte sağlıklı bir nesille oluşturulabilmesi çok yönlü bir planlamaya bağlıdır (Güçlüöver, Şahin, Güllü, & Esen , 2019).

Bir spor dalında yetenek seçiminden başlayarak, yeteneğin yönetilmesi ve en son aşamada ise performans göstergelerini yakalayabilmek için birçok göstergenin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Her spor dalı özelliğine göre farklı kas gruplarının çalışmasına, farklı psikomotor becerilere ve farklı zihinsel yapıya ihtiyaç duyarlar. Özellikle temel eğitimlerden başlayarak profesyonel sporculuğa kadar kullanılan malzemenin de özel bir yapıda olması gerekmektedir. Bazı spor dallarında temel beceri sadece zihinsel etkinlikler ile gerçekleştirilirken bazı spor dallarında ise fiziksel beceri kas koordinesi, gücü ve kas kuvveti daha ön plandadır. Bazı spor dallarında ise hem zihinsel yapı hem de fiziksel yapı psikomotor becerileri büyük oranda etkilemektedir. Spor dalının hangi türü olursa olsun sporcu yetenek seçimlerinde özel ve spesifik antropometrik ve kinesyolojik karakterlerin iyi değerlendirilmesini gerektirmektedir (Raschka, 2019).

Kayak sporu gibi doğa şartlarının başarıyı büyük oranda etkilediği bir branşta yetenek seçimi ve yönlendirilmesi özel bir çalışmayı gerektirmektedir. Kayak Alp Disiplini branşında yetenek seçimi spesifik olarak yapılmak zorundadır. Kayak sporcuların özel eğitim programlarında planlama, erken yaşlardan itibaren yaz ve kış programları şeklinde özellikle planlanmalıdır (Tekin, 2021). Kayak sporunun en çok tanınan branşı alp

disiplinidir. Alp Disiplini spor dalı ülkemizin 7 bölgesinde 23 kayak merkezinde yapılabilmektedir. Özellikle kış sporları arasında en çok bilinen spor dalı olması hem aileler hem de çocuklar tarafından büyük bir istekle tercih edilmektedir (Sevindik & Kıyıcı, 2021). Ancak bu popüleritesine rağmen sporcu yetenek seçimleri genellikle geleneksel bir yöntem olan doğal yetenek seçimi ile yapılabilmektedir. Ancak hem doğa şartlarına bağlı hem de sportif beceri yeteneklerinin üst seviyede yer aldığı alp disiplini spor dalında çocukların yetenek seçiminde çocukların vücut ölçüleri, vücut kompozisyonları, antropometrik ölçümler ve fizyolojik ölçümleri başarı performansını etkileyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönden hareketle kayak alp disiplini branşlarında yetenek seçimi, ülkemizin uluslararası alanda temsil edebilecek sporculara erken yaşlarda ulaşılması ve değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir (Alaeddinoğlu & Kaya , 2016). Bilimsel kriterlere bağlı doğru seçimin yapılmaması, uzun vadede büyük bir zaman ve emek kaybına neden olmaktadır. Bunun için kayak alp disipliniinde sportif yetenek seçimi çok önemli bir durumdur (Bayram, Şam, Zepak, & Sajedi, 2020).

KAYAK

Kayak Alp Disiplini Branşları

Kayak Spor Dalı, Alp Disiplini ve Kuzey Disiplini olarak iki spor dalına ayrılmaktadır. Kuzey disiplini spor branşları kar üzerinde daha rahat hareket edebilmeyi sağlayan topukların serbest olduğu, ayakkabıların burun kısmından kayağa bağlandığı kayak spor dallarını kapsayan ve kış sporlarının bir karışımıdır. Kış olimpiyatlarında ve FIS Nordic World Champions olarak ilgiyle takip edilen kış

spor dallarıdır. Kayaklı Koşu, Kayakla Atlama, Telemark, Biatlon ve Kuzey Kombine spor dallarıyla farklı disiplinlerde yarışmaları ve rekreasyonel faaliyetleri yapılmaktadır (Wikipedia, 2022).

Alp Disiplini spor dalı ise farklı eğimlerdeki pistlerden yokuş aşağı kayarak inmeyi içeren bir disiplindir. Erkekler ve Kadınlar için farklı uzunluklarda yarışma pistleri bulunmaktadır. Alp Disiplini branşlarında Erkeklerin yarışma parkurları kadınlara göre daha uzun olabilmekte olup bazen de yarışma durumuna göre aynı pistlerde gerçekleştirilebilmektedir (Britannica, 2022). Yarışma kategorilerinde ise hem mesafeler hem de dönüş tekniklerine göre farklılıklar bulunmaktadır. Her yarışmada sporcuların geçmek zorunda oldukları ve kapı olarak adlandırılan geçiş noktaları bulunmaktadır. Bu geçiş noktalarından geçişlerine bağlı olarak ortalama 40-50 arasında kapıdan geçen sporcuların zamana bağlı dereceleri kazanımları belirlemektedir. Kapılar arasında uygun geçişi yapamayan sporcular yarışmadan elenmektedir. Sporcuların pistte göstermiş oldukları performans birçok değerden etkilenmektedir. Kuvvet, Dayanıklılık, Reaksiyon zamanı, Zihinsel Faktörler ve Hava Şartları bu bileşenlerden bir kaçıdır. Sporcuların kapılar arasında geçişleri ve bir sonraki kapıya geçişte göstermiş oldukları reaksiyon zamanı sporcunun zamana bağlı derecesinde sporcu açısından önemli parametrelerden biridir (Müller & Schwameder, 2003). Çünkü gösterilen reaksiyon kapılar arasında geçişleri ve sonraki kapı geçişinde de gösterilen tepkiye de etki etmektedir (Musabaşoğlu, 2008). Spor dalının diğer bir zorluk ve psikomotor becerilerini etkileme düzeyi de sporu yapan bireyin yüksek irtifada vital oksijen kapasitesine bağlı olarak ta

yarışma derecesine etki etmesi durumudur. Ayrıca küçük yaşlardan itibaren temel kayak becerilerinin kayak üstünde geçirilen zamana bağlı olarak büyük oranda etkilenmesi gerekmesidir. Kuzey Disiplini branşlarında genel enerji kullanımı aerobik sistemden yararlanırken alp disiplini sporcularında ise Anaerobik sistem daha etkin olmaktadır. Bunun yanı sıra sporcuların kan değerlerinde de büyük değişimler oluşmaktadır (Kıyıcı, 2006).

Kayak alp disiplini iki farklı yarışma kategorisi sporcuların yetenek seçimlerinde özel kriterleri içermelidir. Özellikle Slalom yarışlarında yarışan sporcular teknik becerileri bakımından diğer bütün sporculardan daha üst seviyede performans göstermeleri beklenmektedir. Slalom sporcularının kayağa özgü teknik, taktik, fiziksel uygunluk, kuvvet, sürat, denge ve refleksif özellikler kayak alp disiplininin diğer branşlarından da farklılık göstermektedir (Kıyıcı, 2006).

Alp Disiplinde diğer bir yarışma kategorisi olan iniş ve sürat yarışlarıdır. Bu yarışmada sporcunun güç, denge ve sürat yeteneklerinin üst seviyede değerlendirmeye alınması söz konusudur. Sporcu hem kapılar arasından geçiş yaparken hem de ulaşabilecekleri maksimum sürat ile inişlerini gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Daha önce belirttiğimiz üzere Kayak Alp Disiplin yarışmaları eğimli alanlarda özel olarak oluşturulmuş pistlerde farklı yarışma kategorileri bulunmaktadır. Bu yarışma kategorilerinde teknik ve sürat parametrelerine bağlı olarak yarışmalar yapılarak sporcuların becerileri değerlendirilmektedir.

Downhill (İniş Yarışları)

Alp Disiplini Yarışmalarında en uzun piste sahip yarışma kategorisidir. Minimum dönüş hareketi ile maksimum süratin olduğu kategoridir. Sporcu tek iniş yapar ve zaman karşı en iyi dereceyi alan sporcunun kazanması söz konusudur (FIS, 2022).

130 Km/s lik bir hızla inen sporcular aynı zamanda mükemmel yakın bir statik dengeye sahip olmak zorundadırlar. Ayrıca sporcularda dayanıklılık, kuvvet, denge, zihinsel faktörler ve vital oksijen alma kapasitesinin üst seviyede olması gerekmektedir. Sporcular bunun yanı sıra büyük oranda da sürat yapma konusunda da üst seviyede gelişim göstermek zorundadırlar. Alp disiplini dalları arasında en üst seviyede ekstrem olarak görülen spor dalında sporcuların sportif beceri düzeyleri tek başına bu spor dalını gerçekleştirmeye bazen yetmemektedir.

Slalom (SL)

Alp Disiplini spor dallarında en çok dönüşün yapıldığı branştır. Sporcular yarışma esnasında 40-60 arasında 5m ile 15m arasında kapılar arasında geçerek yarışmayı zamana karşı bitirmektedirler. Sporcular yarışmada iki tur yapılan inişler sonunda iki inişin ortalamasına bağlı derece almaktadırlar. Kayak yarışmalarında ilk turda inişler tamamlandıktan sonra yarışma kapılarının pozisyonları ve yerleri değiştirilerek sporcuların hepsine eşit şartlar sağlanır (FIS, 2022).

Bu branşta sporcuların bir kapıdan diğer kapıya geçişinde üst seviyede bir teknik kullanması ve reaksiyon olarak anlık tepkilerini üst seviyede vermesi gerekmektedir. Kapılar Mavi ve Kırmızı ya da Sarı ve Mavi şeklinde art arda sıralanmaktadır. Kapılar arasında ki mesafenin kısa olması da sporcuların

teknik anlamda üst seviyede yetiştirilmesi erken yaşlardan itibaren özel antrenmanlarla desteklenmeleri gerekmektedir. Bazı spor dallarının aksine Alp Disiplini sporcularında başarıya etki eden önemli konuların başında çocukların kayak sporuna erken başlaması ve teknik eğitimlerini en erken yaşlarda almaları gerekmektedir. Elit sporcuların başarılarına bakarak burada derece alan sporcuların birçoğu aldıkları bu derecelere erken yaşlarda başladıkları için başarılı oldukları görülmüştür (Bjerke O. , Pedersen, Aune, & Loras , 2017).

Giant Slalom (GS)

Slalom Yarışma pistlerine benzer bir yarışma türüdür. Fakat sporcuların daha fazla hız yapabilmeleri için özel olarak tasarlanmış çift kapılı yarışma türüdür. Kapılar arası mesafe 10-40m arasında mesafelere sahiptir. Sporcuların teknik becerilerinden ziyade güç ve dayanıklılık seviyelerinin ölçüldüğü branştır. Sportif becerilerin kapılar arasında ki geçişlerde reaksiyon zamanına bağlı olarak daha uzun mesafedeki kapılar arasından hem eğim hem de kar zeminiyle olan mücadeleye verilen tepkileri ön plandadır (FIS, 2022).

Sporcular arasında yapılan en iyi iki iniş sonrasında zaman karşı ölçüm yapılmaktadır. En iyi derecelere sahip 3 sporcu kürsüde yer almaktadır. Alp Disiplini Slalom branşından teknik beceriler açısından farklılık gösteren bu spor dalında Hem Downhill hem de Slalom branşlarının karışımıdır. Yarışma pistini en geniş anlamda kullanımı gerektiren bir beceri gelişimini desteklemektedir. Sporcuların yarışı kazanma durumlarını saliseler belirlemektedir. Bu da sporun ne denli zorlu ve karmaşık becerileri gerektirdiğini göstermektedir (Hebert-Losier, Supej, & Holmberg, 2014).

Süper- G

Süper G yarışma kategorisi Downhill 'den kısa Giant Slalom'a göre uzun bir yarışma türüdür. Yarışma hızlı bir yarışma olmakla beraber Downhill kadar hızlı değildir. Tek iniş yapan yarışmacılar zamana karşı en hızlı inişlerini yaparlar. En iyi üç dereceyi alan sporcular yarışmada kürsüye çıkma başarısı gösterirler. Bu nedenle sporcuların çok yönlü bir psikomotor becerilere sahip olmaları gerekmektedir (FIS, 2022).

Combined (Kombine Yarışları)

Sporcuların hem Downhill hem de Slalom yarışması yaptıkları yarışma türüdür. Sporcular ilk olarak 1 tur Downhill yarışı sonrasında ise 2 tur Slalom yarışması yaparak zamana karşı aldıkları dereceye bağlı olarak ilk üçte yer almaları kürsüde yer almalarını sağlamaktadır. Yarışma iki farklı kategoride yapıldığı için sporcuların hem aerobik hem de anerobik enerji sistemlerini etkin kullanma becerilerinin gelişmiş olması gerekmektedir. Ayrıca sporcular, kapılar arası değişim dolayısıyla motor beceri olarak farklılıklara uyum sağlama becerilerinin de üst seviyede olmalıdır. Çünkü her iki kategorinin yarışma esnasında motor becerilerinin değişimi söz konusudur. Hem teknik hem taktik değişim söz konusu olacağından dolayı adından da anlaşılacağı üzere sporcunun da kombine bir sporcu olması beklenmektedir (FIS, 2022).

Takım Yarışları

Takım yarışmaları 4 sporcu yarışmaya katılırlar. Tek yarış, Cross yarışları yaparak en iyi derecelerin toplam ortalamasına göre puanlama yapılarak ilk 3 takım kürsüde yer alır.

Yarışma kategorisi her ne olursa Kayak Alp Disiplininde branşlara göre gelişim farklılık gösterebilmektedir. Her yarışmanın

gerektirdiği vücut kompozisyonu ve fizyolojik özelliklerle birlikte teknik ve taktik değişimler ön plana çıkmaktadır. Bazı sporcular çok yönlü gelişim gösteremeyebilirler bunun sonucunda da Alp Disiplininin bir dalında başarılı olabilmektedirler. Bazı sporcular ise kombine özelliklere sahip olabilirler. Bunun sonucunda da bütün Alp Disiplini branşlarında başarı elde edebilmektedirler (KayakSever, 2022).

PSİKOMOTOR GELİŞİM VE YETENEK SEÇİMİ

Spor olgusunu hayatın vazgeçilmez bir ihtiyacı olarak gören gelişmiş toplumlar, sadece sporu tek yönlü değil aynı zamanda çok yönlü gelişim için kullanmışlardır. Ayrıca çocukların kaybedilmemesi gerek insan kaynakları gücü olarak görmektedirler. Çocukları çok erken yaşlarda sportif faaliyetlerle tanıştırmak onların kendi yeteneklerinin farkına varmalarını sağlayarak gelişimlerine büyük katkılar sunmaktadırlar. Kayak sporu çok yönlü gelişimin üst seviyede olduğu spor dallarından bir olduğu için çocukların psikomotor gelişimi ve yetenek taraması da üstünde durulması gereken en önemli olgulardan biridir. Bu yüzden dünyanın en iyi kayakçılarının yetiştirilmesinde İskandinav ülkelerinde yapılan çalışmalar özenle ve dikkatle takip edilmelidir.

Psikomotor Gelişim

Gelişim, anne rahminden başlayarak ömür boyu süren bir süreçtir. Anne karnındaki çocuk gelişimi çocuğun hayatının sonraki dönemlerini de etkileyecektir. Çocukların bebeklikten başlayarak her gelişim döneminde sevgi, beslenme, bakım, güven gibi insani ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanması bir sonraki gelişim evresine güvenle huzurla girmesini sağlayacaktır

(Pekel, Bağcı , Güzel , & Onay, 2006). Çocukların gelişim dönemlerinde ihtiyacı olan bir başka durum ise hareket ve oyundur. Çocukların keşfetme ve bir beceri gerçekleştirmeleri oynadıkları oyunlarla yakın ilişki içerisindedir. Çocukluk döneminde hareketler basitten karmaşığa doğru yönlenebilir. Bu da çocuklar için her yapılan aktivitenin basit ya da zor diye bir kavram olmadan sadece gerçekleştirilmesi adına büyük önem arz ettiğini gösterir (Yıldız & Çetin , 2018).

Çocukluk kavramı içerisinde çok büyük yer alan hareket olgusu çocuklar açısından bir iletişim yoludur. Çocuklar kimi zaman hareketlerle bir şeyleri istemede, bir şeylerden uzaklaşmada ya da bir becerinin gerçekleştirilmesinde kullanmaktadırlar. Oyunla geliştirilen hareketler çocukların yaşamlarının geri kalan kısmında geliştirecekleri hareketlerin en belirleyici sistemler bütünüdür. Bu sistemler sayesinde çocuk toplumsal rolünü ve kişiliğini bu temeller üzerine istemsiz olarak kurgulamaktadır (Karaman & Süel, 2020), (Kamps, 2000). Çocukların oyunları onların hem sosyalleşmesini hem de eğlenerek öğrenmelerini sağlar. Benzer şekilde oyunların bir üst basamağı olan spor da çocukların gelişimini büyük oranda etkilemektedir. Çünkü çocuklar spor yaparken diğer bireylerle etkileşime geçerek toplumsal kurallar gibi kurallarla yaşamayı öğrenir, toplumsal rolleri algılamayı ve buna uyum sağlayarak yorumlamayı öğrenirler (Lemos, Avigo, & Barela, 2012).

Psimotor gelişim aşamalarını inceleyen birçok bilim adamı kendilerine her gelişim dönemini farklı isimlerle benzer şekilde tanımlamışlardır. Gallahue, çocukların motor gelişim dönemlerini bir piramit şeklinde tanımlamaktadır. Birinci dönem Refleksler Dönemi, ardından İlkel

Hareketler Dönemi, üçüncü gelişim basamağında Temel-Genel Hareketler Dönemi ve en son aşamada ise Sportif Hareketler Dönemi olarak 4 aşamada sportif gelişimi anlatmaya çalışmıştır (Gallahue, 1982).

Gelişimin farklı alanları bulunmaktadır. Bu alanların başında ise Bilişsel Gelişim gelmektedir. Vücut hareketlerinin gerçekleşmesinde zekâ çok büyük bir paya sahiptir. Piaget ise hareketler oluşmasında zekanın, bireyin çevresiyle girdiği etkileşimden ortaya çıkardığı ve zamana bağlı gelişimin gösterdiği aktif etkileşim olarak tanımlamaktadır. Çocuklar, önce nesnelere tanımak için önce ona bakarak algılar, onlara dokunarak ağızlarına alırlar, sesini işiterek o nesne hakkında birçok bilgiyi elde ederler. 5 duyu organı ile bu nesnelere farklı tepkiler gösterirler. Başlangıç algılamaya çalıştıkları nesne ve cisimler ile ilgili ön öğrenmeleri varsa bu cismin tanıdık olduğuna karar verir ve bu nesneye uyum sağlarlar. Bundan dolayı çocukların vücut organizasyonlarında bir gelişim sağlanmış olacaktır.

Sporda, yetenek seçimi ve yetenek kavramı spora başlayacak olan çocuk veya gencin, sportif yatkınlık, güç, denge, koordinasyon gibi ön şartlara bağlı olarak bu yetenek ve becerileri sportif faaliyetlere yansıtmasıdır. Ayrıca yetenek kavramı içerisinde belirli bir yönde yönelimini sağlayan bireyin diğer akranlarına göre vücut kompozisyonundaki gelişimiyle bazı yetilerinin hala olgunlaşmadığı fakat geliştirilebilir özelliklerinin fazla olduğu ve sportif faaliyetlere olan yatkınlığını ifade etmektedir (Aras, Bildircin, Güler, Gülü, & Akça, 2019).

Her spor dalının yetenek algısı ve yeteneği değerlendirme kriterleri farklılık göstermektedir. Özellikle kayak gibi doğa şartlarına bağlı olarak yapılan spor

dallarında bireyden beklenen psikomotor beceriler diğer spor dallarına göre farklılık gösterebilmektedir. Her bireyin gelişimi farklı olduğundan dolayı bu gelişimin gerektirdiği fizyolojik parametrelerde farklılık göstermektedir. Kayağın kendi ruhunda olan sadece beceri kavramı bazen sporcular için yeterli olamamakta bunun yanı sıra çevre şartlarına adaptasyon ve uyumunda yeteneğin seçilmesi ve yönlendirilmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Spor gibi multidisipliner bir alanda yetenek seçimi hem kulüp hem antrenör hem de sporcular açısından büyük önem kazanmaktadır. Çünkü sporcuya harcanan emek ve sürenin karşılığında kendisinden beklenen gelişimi göstermesi ve bu gelişimi katıldığı yarışmalarda göstermesi beklenilmektedir. Bunun yanı sıra ilgilenilen spor dalının gerektirdiği fizyolojik yapısının da sonuçlara etkisi göz önüne alınacak olursa sporcunun bu özelliklere en kısa sürede ulaşması ve gerekli olan ödev ve görevleri yerine getirmesi beklenilmektedir (Karademir, Çoban, Devcioğlu, Kafkas, & Mendes, 2009).

Amatörlükten elit sporculuğa geçişte veya daha önceki süreçlerde yapılan bilimsel dayanaklı yetenek seçimleri üst seviyedeki yoğun ve üst seviye antrenmanlara dayanma gücünün karşılığı olarak karşımıza çıkacaktır. Bu durumda başarıya ulaşmada etkili bir araç olacaktır. Çünkü doğru seçim kriterleri ile spora yönlendirilen sporcu veya çocuk antrenmanlarda gerçekleştirilen teknik ve taktik becerilere en kısa sürede uyum sağlayarak gelişimini bir üst basamağa taşıyabilecektir. Her spor branşının antrenmanlara başlama yaşı, lisanslı olarak müsabakalara başlama yaşı, antrenmanlardan optimum düzeyde başarı elde etme yaşı ve

gelişebilirlik yaşı üzerine birçok araştırma bulunmaktadır. Alan bilimcilerin yaptıkları araştırma sonuçlarına göre sporda yetenek seçiminin ve doğru spor dalına doğru yönlendirmenin, süreklilik gerektiren performans değerlerine ulaşmasında büyük önem taşıdığı göstermektedir.

Özellikle Kayak Alp Disiplini spor dalında da kendine has bir yetenek olgusuna ihtiyaç duyulmakta sporcuların başarı düzeylerinin büyük oranda bu kavramdan etkilendiği görülmektedir. Bu özelliklerin başında sporcuların dayanıklılık güçleri ve esneklik becerileri gelmektedir. Ayrıca Kayak Alp Disiplini sporcularında çok yönlü bir gelişime açık olması da sporcunun gelişim başarısında büyük rol almaktadır.

Yetenek seçimi ve Araştırılmasında bazı ön şartlar bulunmaktadır. Yetenek seçimi yapılacak çocukların bir spor dalına yatkınlığı veya uygunluğu genel ve özel antrenman uygulamaları içerisinde belirlemek en uygun yöntemlerden biridir. Bundan dolayı her spor dalının gerektirdiği fiziksel uygunluk test bataryaları ayrı ayrı geliştirilmesi bir zorunluluktur. İyi organize edilmeden yapılan yetenek seçimlerinde belirlenen çocuklar ülke için bir kayıp olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukluğun kendi özelinde var olan en iyisini yapma ve sürekli hareketlilikten dolayı her çocuk verilen görevleri önce algılamaya sonra uygulamaya yönelmektedir. Ancak kendi kalıtsal gerçekliğine bağlı olarak büyük kısıtlamalara maruz kalabilmektedirler. Bundan dolayı da çocuklarda yapamadıkları bu beceriler kendisinin spordan soğumasına hatta ayrılmasına neden olabilmektedir. Antrenörler ve yetenek seçimini yapan uzmanlar iyi planlanmış test bataryaları ile doğru çocuklara rahatlıkla ulaşabilmektedirler.

Sonraki süreç içerisinde ise iyi ve doğru planlanmış antrenmanlar, yetenek seçimi yapılan çocuklara yol gösterici olarak gelişimi bir üst basamağa taşıyarak çocuğun var olan potansiyelini tanımaya yardımcı olacaktır. Her spor dalının kendi özelinde bir yetenek seçim kriteri olabileceği gibi bütün spor dallarını olmasa da genel yapıyı ölçebilecek kriterlerde sporcu seçiminde yararlı olabilecektir. Ancak bilime dayalı olmadan yapılan seçimlerle belirlenen çocuklarda doğru çocuğu bulma daha negatif yönde olacaktır. Ön yetenek seçimi olarak adlandırılan yetenek seçimlerinde bazı özel kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler;

a. Antropometrik Özellikler: sporcunun fizyolojik parametrelerine ait bilgilerin ölçüldüğü ve değerlendirmeye alındığı bilgilerdir. Bu özellikler arasında boy, kilo, çap ölçümleri, ağırlık merkezi, oturma durumunda boyu gibi özelliklerin teknik aletlerle ölçülmektedir (Tamer, 2000).

b. Kondisyon Seviyesi Özellikleri: Sporcuya ait genel sportif dayanıklılığı, dinamik kuvveti ve dinamik dengesi, sürat, reaksiyon ve tepki gücü, hareketlilik becerileri ölçülmektedir (İri, Sevinç, & Süel, 2009).

c. Psikomotor Beceri Seviyesi: Sporcuya ya da çocuğa ait Atma, Yakalama, denge pozisyonları, yer-mesafe, ritim algısı, hareket akışkanlığı gibi psikomotor özellikleri ölçülmektedir (Soy & Pekel, 2020).

d. Öğrenme Özellikleri: Sporcunun ya da çocuğun öğrenmeyi kavrama, analiz etme ve harekete yansıtma becerileri ölçülmektedir (Güçlüöver, Şahin, Güllü, & Esen, 2019).

e. Yüklenmelere Dayanma Seviyesi: Sporcunun ve çocuğun hareketlere verilen

tepkilerinin sonrasında yorgunluk ve strese dayanabilme gücü ölçülmektedir (Ozal, Gökdemir, Arslan, & Orhan, 2003).

f. Zihinsel Yapı Özellikleri: Sporcunun ve çocuğun zihinsel yapısına bağlı olarak dikkat, motorik yapılanma, oyunda yaratıcılık, inisiyatifi kullanma, taklit ederek kendi taktiklerini oluşturma becerileri ölçülmektedir (Gürkan & Müniroğlu, 2001).

g. Sosyal Düzey Özellikleri: Çocuğun ve sporcunun bireysel ve takım çalışmalarında liderlik düzeyi, takım anlayışı içerisinde takımın parçası olma ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ölçülmektedir (Ozbay & Palancı, 2011).

h. Psikolojik Özellikler: Çocuğun ve sporcunun ya da seçimi yapılacak bireyin psikolojik dayanma eşiği, ön hazırlık düzeyi, strese bağlı dayanma, karşısına çıkan zorluklara dayanım ve başarıya açlık seviyesi ölçülmektedir (Yelboğa, 2008).

Yukarıda belirtilen değerlendirmeler bir çocuğun ya da sporcunun hangi yeteneklerde daha baskın olduğunu belirlemek amacıyla kullanılarak doğru spor dalına yönlendirilmesinde kilit rol oynamaktadır. Bu değerlendirmeyi yapacak uzmanın alan ihtisas bilgisi ve deneyimleri de bu yönlendirme sonuçların daha kesin olmasını sağlayacaktır. Ancak her spor dalının yetenek yönlendirmesi o spor dalının spora başlama yaşının doğru tespit edilerek doğru zamanda spor dalına kazandırılmasıyla da yakın ilişkilidir. Yetenek seçimleri genellikle üç aşamadan oluşmaktadır.

Birinci aşamada, spor dalının gerektirdiği yaş aralığında çocukların belirlenmesidir. Bu aşamada ilkökul dönemi öncesi denilen ve çocukların anaokulu seviyesinde iken eğitsel oyunlar ve sportif eğitimlerle

tanıştırılmasıdır. Bu dönem yeteneklerin kendini gösterme yaşları olduğu için okul müfredatlarında birçok eğitim programı kullanılarak sportif eğitimler zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu dönemde spesifik bir spor dalına özgü yetenek değerlendirmesi yapılması mümkün değildir. Ancak genel bir sportif değerlendirme söz konusudur. Çocuklarda atma, atlama, yakalama, esneklik, denge ve koordinatif becerilere yönelik programlar düzenlenerek çocuklarda hareket açısının geliştirilmesi beklenir. Gelişim düzeyine göre programın sonuna doğru farklı spor dallarının temel becerilerinin aktivitelere konması ön seçimde kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Birinci aşamada Ön Değerlendirme, Ara Gelişim Değerlendirme ve Son Değerlendirme olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Her aşama kademeli gelişim kriterlerine göre başarıya endeksli olarak değerlendirilebilir.

İkinci aşamada, okul dönemine giren çocukların daha çok yer aldığı değerlendirme aşamasıdır. Antrenman ve öğretim planları çocukların sürekli gelişebilecekleri bir sırayla geliştirilmelidir. Antrenmanlar genel teknik antrenman ağırlıklı olarak ele alınmalıdır. Spor dallarının özeline yönelik teknik antrenmanlar hem ısınma hem de özel antrenmanlarda kullanılarak çocukların gelişimlerinin artırılması da gerekmektedir. Bu aşamada bir spor dalına yönlendirme başlamış olacaktır. İleri seviye gelişimi sağlamak için programlarda ilgili spor dalına yönelik temel teknikler verilmeye başlamış ve hareketleri uygulama ve akışkanlığına göre yeteneğin yönlendirmesi yapılmış olacaktır. Ayrıca bu aşamada sporcunun ya da çocuğun gelişim aşamalarına ve belirlenen programa ne kadar uyum sağladığı da belirlenir. Gelişim düzeyi hızlı

olan sporcuların performans göstergeleri diğer sporculara belirgin hale geldiği için teknik hareketlere cevap vermeleri de o kadar net ve pürüzsüz olmaya başlayacaktır. Daha ileri seviye antrenmanlar için hazır olup olmadığı da bu aşamada değerlendirilir.

Yetenek seçiminin üçüncü aşamasında ise üst düzey branş antrenmanlarına göre planlama yapılır. Müsabaka benzetmesinde antrenmanlarda verilen tepkiler değerlendirmeye alınır. Bunun yanı sıra morfolojik ve fizyolojik testlerle gelişim değerlendirmesi yapılır. Ayrıca teknik ve taktik gelişimleri, vücut organizasyonu, güç, kuvvet, denge, reaksiyon, sosyal uyum, zihinsel yetkinliklerinin performansa yansımaları değerlendirilmelidir.

Her aşama kendi içerisinde bir süreci içermektedir. Bu süre yeterli ve verimli kullanılmazsa sporcunun yeteneklerinin farkına varması için gerekli zaman verilmemiş olacaktır. Her aşama kendi içerisinde ödevlerini tamamlamadan bir sonraki aşamaya geçilmesi durumunda gelecekte sporcunun bu ödevi atlayarak gelmesinden kaynaklı sürekli birtakım problemlerle karşılaşması söz konusudur. Bu ödevin eksikliğinin tamamlanması içinde alternatif planlamalar yapılmak zorundadır.

Sonuç olarak psikomotor gelişim dönemleri göz önüne alınarak çocukların ve sporcuların yapılacak bilimsel niteliklere dayalı yetenek seçimlerinde insan kaynakları kaybı çok az miktarda gerçekleştirilecektir. Özellikle her çocuğun yetenekleri sergilemesinde kalıtsal etkilerin durumu ve çevrenin etkisinin unutulmaması gerekmektedir. Sporcunun gelişimini desteklemeyen alt yapı temel eğitimleri de yeteneğin gerilemesinde büyük bir etkiye sahip

olmaktadır. Bütün çalışmalar süreç içerisinde kendini yenileyen ve bir üst basamağa hazırlık yapacak şekilde dizayn edilmelidir. Yapılan yetenek seçimi testleri detaylı incelenerek ölçme ve değerlendirmesi yapılmalıdır. Sonuçlar açık ve anlaşılır bir şekilde hem sporcuyla hem de ailesiyle paylaşılmalıdır.

KAYAK ALP DİSİPLİNİ SPORCULARINDA YETENEK SEÇİMİ

Günümüz dünyasının spor etkinliklerinde yarışma düzeyi için saliselerin önemi çok büyüktür. Hem teknolojik gelişmeler hem de bilimsel niteliklere yapılan seçimlerle doğru sporcular doğru spor branşlarına yönlendirilmekte ve bunun sonucunda modern spor tarihinin rekorlarının rahatlıkla kırılabilirdiğini göstermektedir. Ülkelerin çocuklarının yani insan kaynakları gücünün kullanımı konusunda göstermiş oldukları eğilimleri ülkenin uluslararası imajı açısından büyük önem taşımaktadır. Spor, sadece sağlıklı toplumların oluşturulmasında değil aynı zamanda uluslararası müsabakalarda sporcularının göstermiş olduğu başarılarla ülkenin reklamının yapılmasında da önemli bir konudur. Bunun direkt faydaları olduğu gibi dolaylı faydaları da bulunmaktadır. Özellikle turizm ve teknoloji transferi gibi dolaylı katkıları vurgulayabiliriz.

Her spor dalında olduğu gibi kayak sporunda da erken yaşlarda doğru spor dalına yönlendirme yapmak uluslararası başarıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle kayak alp disiplininde sporcu seçimi ve yönlendirmesi çok boyutlu bir yapı taşımaktadır. Bu yapı içerisinde sadece morfolojik özellikler yeterli olmayacaktır (Bjerke O. , Pedersen, Aune, & Loras, 2017). Çevre şartlarına bağlı yapılan kayak sporunun doğasında var olan mücadele ruhunun da sporcularda olması

gerekmektedir. Ayrıca uzun süreli ve yorucu antrenman stresine karşı da dayanıklı bireylerin olması gerekmektedir (Soy & Pekel, 2020). Bunun yanı sıra kayak sporunda yetenek seçimi için öncelikle sporcularda biyolojik yaşın doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Bu süreç uzun ve uzmanlar sayesinde yapılması gereken bir değerlendirme sürecini içermektedir (Kasap, 1990).

Sporcu seçiminde birçok kriter olduğu gibi bu kriterlerin birbirini takip ederek bir süreç içerisinde yapılması gerekmektedir. Her aşama kümülatif bir düzende devam ettirilmelidir (Arabacı, Koparan, Öztürk, & Akın, 2008).

Biyolojik Yaşın tespiti için üç farklı değerlendirme söz konusudur. Birinci aşamada Kayak Sporcularının Samototip standartlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu seçimde ülke çocuklarının boy ve ağırlıklarına göre seçilen çocukların hangi yaşta karşılık bulduğu tespit edilmelidir. İkinci yöntem ise İç Salgı Bezlerine Göre Tespit edilmesidir. Bu seçim kriterinde Endokrinoloji uzmanı tarafından seçilen çocukların hormon bezleri ve bu bezlerin salgıladıkları salgılar incelenmektedir. Salgı bezlerine bakarak fonksiyonları tespit edilmektedir. Bu da çocuğun biyolojik yaşını tespit etmemize yardımcı olmaktadır. Son değerlendirme kriteri ise kemik testinin yapılmasıdır. Bilek bağlantısının ölçümleri yapılır. Kemiklerin sertleşme durumuna bağlı olarak çocukların kemik yaşı aynı zamanda biyolojik yaşının tespitinde büyük yardımcı olmaktadır. Diğer iki seçim kriterine göre bu kriter daha kesin sonuçlar vermektedir (Sevim, 2000).

Yukarıda belirtilen kriterlerin belirlenmesi yapılan seçme test bataryalarına katılan iki sporcudan kemik yaşı daha küçük olan çocuğun daha iyi niteliklere sahip

olduğunu göstermektedir. Biyolojik yaş küçük olanın bu yaşta ileri seviye sonuçlara ulaşması daha fazla teknik ve taktik sonuçlarla beslenerek daha başarılı olacağını göstermektedir. Kayak sporunda bir sporcu maksimum gelişim seviyelerine bakacak olursak; Maksimumu Sürat gelişimini 10-13 yaş arasında, Maksimal Kuvvet Gelişimi 13-17 yaş arasında, Maksimum Çabuk Kuvvet Gelişimi 12-13 yaş arasında ve Maksimal Dayanıklılık Kuvvet Gelişimi ise 10-13 yaş arasında gerçeklemektedir. Bu verilere ulaşması için uzun zaman önce antrenmanlara başlayarak çalışmalarını teknik ve taktik anlamda desteklenmelidir. Ayrıca bu yaşlara bakılarak ergenlik öncesinde sporcunun gelişimini tamamlaması sağlanması gerektiği yönündedir. Çünkü bu yaşlardan sonra gelecek ergenlik gelişimleriyle sporcunun yapılan antrenmanlara gösterecekleri tepkilerin de değişeceği bir durum ortaya çıkacaktır (Kıyıcı, 2022), (Müniroğlu & Özen, 2017).

Kayak Alp disiplini diğer spor dallarında olduğu gibi yeteneklerin belirlenmesi ve bu yeteneklerin yönlendirilmesi için biyolojik yaş tespitleri yapıldıktan sonra ve ülke standartları belirlendikten sonra aşağıdaki aşamalardan geçirilmesi gerekmektedir.

1- Alp Disiplini Kayakçılarının Yeteneğin Taranması: Herhangi bir kayak sporu ya da sportif faaliyetle ilgilenmeyen bireylerin potansiyel olarak keşfedilmesi için yapılan değerlendirme aşamasıdır. Kar üzerinde olsun ya da olmasın yapılan değerlendirmelere bağlı olarak en süratli çocuğun ya da en iyi sıçramayı yapan çocuğun belirlenmesi iyi örnektir.

2- Alp Disiplini Yeteneğinin Tanımlanması: Taramalardan seçim yapılan çocukların spora başlatılmasından sonra ileri seviye tekniklere verebilecek

çocukların belirlendiği aşamadır. Başka bir tanımlama ile kayak için gerekli fiziksel, fizyolojik, temel beceri ve psikolojik dayanıklılık değerleri bulabilmek için yapılan aşamaları içermektedir. Özellikle uluslararası yarışmalarda dünya klasmanına girebilecek morfolojik özellikleri gösteren sporcuların tanımlanmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Alp Disiplini ile deneyimi olmayan sporcunun belirlenen dinamik uyarlanmış testlere verdikleri üst seviye tepkilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

3- Alp Disiplini Yetenek Doğrulaması: Yetenek seçimlerinde istenilen özelliklere cevap veren çocukların ileri seviye teknik ve taktik antrenmanlara başlangıçta değerlendirilmesi, orta vadede tekrar ölçümlerinin alınması ve değerlendirilmesi amaçlanır. Bu doğrulamanın son aşamasında ise testler tekrar yapılarak ileri seviyedeki yüklenmelerin sonuçlarıyla ilk iki aşamanın karşılaştırılması ile ölçme ve değerlendirmeler yapılır. Araştırmanın cevaplarına göre programa uygun olan çocuklar ileri seviye de antrenmanlara devam ettirilir.

4- Alp Disiplini İleri Seviye Yetenek Seçimi: Alp disiplini için kar üstünde ve kara antrenmanlarında seçilen çocukların farklı evrelerde değerlendirme testleriyle ölçme ve değerlendirme sürecinin yapılmasıdır. Ayrıca potansiyeli olan çocuklar ve sporcuların gelişimlerini engelleyen etmenlere rehberlik ile çözümler sunulan aşamadır.

5- Alp Disiplini Yetenek Geliştirme: Bu aşamada farklı antrenman düzeyine sahip ileri seviye sporcu ve antrenörlerin birlikte yapmış oldukları antrenmanlar değerlendirilir. Özellikle sporcular için özel olarak belirlenmiş antrenman ortamları ile yeteneklerin geliştirilmesi sağlanır. Kayak sporunda farklı özelliklere

sahip pistler sporcuların ileri seviye yeteneklerini göstermeleri için çok önemli bir durumdur. Özellikle buzul antrenmanlar ya da dikey açısı daha fazla olan pistlerde yapılan antrenmanlar sporcuların kayak becerilerini üst seviyede test etmede ölçme ve değerlendirmeyi yapan uzmana birçok veri vermektedir.

6- Alp Disiplini Yetenek Transferi: Yetenekli olan fakat Alp Disiplini Kayağında başarı seviyesi düşen sporcuların rehberlikle düzeylerinin artırılması uygun olmayan sporcuların Alp Disiplini Snowboard, Cross Country, Mogul, Kayakla Atlama gibi diğer alp disiplini branşlarına yönlendirilmesini içermektedir.

Yukarıda belirtilen nitelikler bilimsel kriterler ve normlara bağlı olarak uygun bir sporcu için harcanan zaman dilimi ortalama 8-12 yıllık bir süreci içermektedir. Süreç “10 yıl veya 10.000 saat” kuralı olarak ta tanımlanmaktadır. Bu sürecin optimum seviyede verimli olabilmesi için sporcunun en erken yaşlarda sportif yeteneklerinin ve becerilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Kayak Alp Disiplini sporunda bir sporcunun performans ve uluslararası sporcu kategorisinde değerlendirilebilmesi için 6 yaş çok geç bir yaş olarak kabul edilmektedir. Çünkü 4 yaşında başlayan ve yetenek taramasından seçilmiş bir çocuk 6 yaşındaki bir sporcu çocuğa göre 2 yıl daha avantajlı olacaktır. Bu iki yıl ileri seviyede özellikle de alt yapıya harcanan zaman dikkate alınırsa çok büyük bir fark yaratacaktır. Bu yüzden erken yaşlarda yeteneği tespit edilen bir sporcu ekibine sistemli, bilimsel, planlı ve programlı bir yapılmaya gidilmesi mecburi durumdur. Burada çocukların niteliklerine ve niceliklerine uygun kümülatif bir teknik taktik programa ihtiyaç bulunmaktadır. Bilimsel kriterlere bağlı kayak alp disiplini yetenek seçimlerinde;

- a- Antropometrik Ölçümleri
- b- Fizyolojik Test Ölçümleri
- c- Psikomotor Beceri Test Ölçümleri
- d- Bilişsel ve Zekâ Test Ölçümleri
- e- Psiko- Sosyal Test Ölçümleri
- f- Yaratıcı Zekâ Test Ölçümleri
- g- Cesaret ve Saldırganlık Düzey Belirleme Test Ölçümleri (Kıyıcı, 2022).

Sporcuların uluslararası müsabaka ve organizasyonlarda yer alması kalımlarının katkısı kadar çevreleriyle yakından ilişkilidir. Özellikle sporcunun ihtiyaçlarına cevap verebilen özel düzenlenmiş antrenman programları sporcuların yeteneklerinin gelişiminde büyük bir paya sahiptir. Dünyada pek çok başarılı sporcu yukarıda bahsettiğimiz aşamalardan geçmiş ve bunun sonucunda hem kendi kariyerine hem de ülkesinin prestijine büyük katkı sunmuştur. Ayrıca sadece sportif yetenek taramalarında antrenman düzeyi yeterli olamamakta bunun yanı sıra sporcuların beslenmeden, uykuya kadar birçok parametresi özenle takip edilmelidir (Kayseri Haber, 2012) (Sevimli, 2015).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kayak Alp Disiplininde ülke olarak başarılı sporcuların yetiştirilmesinde erken yaşlarda yetenek seçimi ve yönlendirmesi gibi bir planlamaya sahip olmak sporcu alt yapı havuzunun genişlemesine neden olacaktır. Genel spor olgusunun ülkenin her bölgesinde yaşayan çocuklara bir politika olarak uygulanması sadece kayak için değil diğer bütün amatör ve profesyonel sporlar için büyük bir aday sporcu havuzu oluşmasında büyük bir etken olacaktır. Sporda dünya çapında başarılı olan ülkelerin yetenek seçimi ve

kriterlerinin ülke normlarıyla birleştirilmesi de benzer başarıları beraberinde getirecektir. Bu bilgiler ışığında aşağıda belirtilen durumlar araştırmamızın önerileridir.

- Okul öncesi Dönem çocuklar için sportif uygulama ve eğitim programlarının geliştirilmesi,
- Çocukların spor dallarını tanıması için erken yaşlardaki çocukların ilgilerini çekebilecek çizgi film ve animasyonlarla spor dallarının tanıtımları yapılmalıdır.
- Ulusal Çocuk Gelişimi ve Yetenek yönlendirmesi için ülke normlarının oluşturulması gerekmektedir.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı ve ilgili spor federasyonlarının diğer bakanlıklarla ortak protokollerin düzenlenmesi gerekmektedir.
- Ülke normları belirlenerek bölgesel özelliklerine göre sportif yetenek tarama merkezlerinin kurulması gerekmektedir.
- Akademik ve bilimsel araştırmalar ile bilimsel gerçekliği artırmak için Bakanlıklar ve Üniversite protokolleri oluşturulmalıdır.
- Kayak Alp Disiplinine has yetenek taramalarını daha erken yaşlara uyarlanması için bilimsel bir çalışma yapılması ve ülkenin her bölgesine uygulanması gerekmektedir.
- Kayak Kulüplerinde çalışan antrenörlere yetenek taraması önemi hakkında sürekli eğitim programları düzenlenmelidir.
- Gençlik ve Spor Bakanlığının son yıllarda uygulamış olduğu “Sportif Tarama ve Yetenek Seçimi” programının yaş skalasının daha küçük yaş gruplarında uygulanması gerekmektedir.
- Her yaş seviyesine uygun parametreleri ölçen yetenek seçimi programları düzenlenmelidir.
- Yetenek seçimlerinin sürdürülebilir olması için devam eden

eğitim süreçlerinde de sportif uygulama ve Beden Eğitimi Spor derslerinin müfredatlar da yer alması gerekmektedir.

- Genç yeteneklerin eğitim hayatlarıyla spor hayatlarının birlikte sürdürülebilmesi için yeni bir eğitim planlaması ve programlaması yapılmalıdır. Özel kanun ve yönetmelikler düzenlenmelidir.

- Yetenek taramalarından belirlenen ailelere ve sportif hayatlarına devam ettikleri spor kulüpleriyle iletişim kanalları ve gelişim takibi yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

(2012). Kayseri Haber:

<http://www.kayseriehaber.com/sporcuda-yetenek-secimi-icin-on-sartlar-makale,634.html> adresinden alındı

(2022). Pegasus:

<https://www.flypgs.com/ekstrem-sporlar/kayak> adresinden alındı

(2022). Wikipedia:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzy_disiplini adresinden alındı

(2022). Olympics:

<https://olympics.com/en/news/beat-feuz-takes-kitzbuhel-downhill-win-for-third-time-career> adresinden alındı

(2022). APKPure:

<https://apkpure.com/alpine-arena/at.sleepymonsters.alpinearena> adresinden alındı

(2022). Ski-Racing:

<https://skiracing.com/masters-ski-faster-slalom/> adresinden alındı

(2022). Insidethegames:

[https://www.insidethegames.biz/articles/1088264/vlhova-wins-](https://www.insidethegames.biz/articles/1088264/vlhova-wins-parallel-slalom-st-moritz)

[parallel-slalom-st-moritz](https://www.insidethegames.biz/articles/1088264/vlhova-wins-parallel-slalom-st-moritz) adresinden alındı

(2022). Englishnews:

<https://english.news.cn/20220208/b01a0e1e7e63454580255e7944c2e9b3/c.html> adresinden alındı

(2022). Clickondetroit:

<https://www.clickondetroit.com/sports/2021/09/24/alpine-skiing-101-competition-format/> adresinden alındı

(2022). SbNation:

<https://www.sbnation.com/2018/2/9/16980170/alpine-skiing-super-combined-winter-olympics-time-tv-channel-stream-online-rules-guide-nbc-sports> adresinden alındı

(2022). Olympics:

<https://olympics.com/en/news/hirsch-over-takes-quality-field-to-claim-men-s-alpine-combined-gold> adresinden alındı

(2022). KayakSever:

<https://kayaksever.com/alp-disiplini-kayak-nedir-yarismaturleri-nelerdir/> adresinden alındı

(2022). Insider:

<https://www.businessinsider.com/amazing-vintage-ski-photos-2011-12> adresinden alındı

(2022). wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_skiing adresinden alındı

(2022). morgedal:

<https://www.morgedal.com/english/history/> adresinden alındı

(2022). LifeInNorway:

<https://www.lifeinnorway.net/fridtof-nansen/> adresinden alındı

- (2022). VingateSki :
[https://vintageski.tumblr.com/post/87415682163/mathias-zdarsky-an-early-ski-pioneer-and-one-of-adresinden alındı](https://vintageski.tumblr.com/post/87415682163/mathias-zdarsky-an-early-ski-pioneer-and-one-of-adresinden%20alındı)
- (2022). KayakInfo:
<https://www.kayakinfo.net/tarihce>
adresinden alındı
- (2022). Anadolu Ajansı:
<https://www.aa.com.tr/tr/spor/kis-olimpiyatlarinda-en-fazla-madalyayi-norvec-kazandi/2491585> adresinden alındı
- (2022). FIS: https://assets.fis-ski.com/image/upload/v1593675483/fis-prod/assets/ICR_02072020.pdf adresinden alındı
- (2022). Britannica:
<https://www.britannica.com/sports/Alpine-skiing> adresinden alındı
- Alaeddinoğlu, V., & Kaya , İ. (2016). Türkiye Kayak Milli Takımları Alp Disiplini ve Kuzey Disiplini Sporcularının Antropometrik ve Fizyolojik Özelliklerinin Karşılaştırılması. Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(2), s. 116-123.
- Altaş, T. A., Çavuş, A., & Zaman, N. (2015). Türkiyenin Kış Turizmi Koridorunda Yeni Bir Kış Turizm Merkezi: Konaklı. Marmara Coğrafya Dergisi(31), s. 345-365.
- Arabacı, R., Koparan, Ş., Öztürk, F., & Akın, M. (2008). Olimpiyatlar İçin Yetenek Seçimi ve Spora Yönlendirme Projesi 2. Aşama Sonuçlarının İncelenmesi (BURSA Örneği). Health Sciences Physical Education and Sports, 3(2), s. 86-98.
- Aras, D., Bildircin, C., Güler , Ö., Gülü, M., & Akça, F. (2019). Spor Tırmanış Yetenek Seçimi Test Bataryası Örneği. Spor-Metre, 17(2), 41-52.
- Ayan, V., & Mülazımoğlu, O. (2010). Sporda Yetenek Seçimi ve Spora Yönlendirmede 8-10 Yaş Grubu Kız Çocuklarının Fiziksel Özelliklerinin ve Bazı Performans Profillerinin İncelenmesi (Ankara Örneği). Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, 4(3), s. 152-159.
- Bayram, M., Şam, C. T., Zepak, M., & Sajedi, H. (2020). Elit Düzeydeki Kayak ve Atletizm Sporcularının Fiziksel, Fizyolojik ve Motorik Özelliklerinin Karşılaştırılması. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 22(3).
- Bjerke, O., Pedersen, A. V., Aune, T. K., & Loras , H. (2017). An Inverse Relative Age Effect in Male Alpine Skiers at the Absolute Top Level. Frontiers in Psychology, 8, s. 1-6.
- Bjerke, O., Pedersen, A. V., Aune, T., & Loras, H. (2017). An Inverse Relative Age Effect in Male Alpine Skiers at the Absolute Top Level. Frontiers in Psychology, 8, s. 1-6.
- Cankaya, C. (1993). Türkiye'de Kış Sporlarının Gelişimi ve Bugünkü Durumu. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor A.B.D, Yüksek Lisans Tezi, s. 5-13-20.

- Denning, A. (2014). Alpine Modern: Central European Skiing and the Vernacularization of Cultural Modernism, 1900–1939. *Central European History*, 46, s. 850-890.
- Güçlüöver, A., Şahin, İ. N., Gülü, M., & Esen, H. T. (2019). Sporda Yetenek Seçimi ve Spora Yönlendirmede 9-10 Yaş Çocukların Fiziksel Özellikleri ve Performans Profillerinin İncelenmesi: Kırıkkale Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), s. 199-210.
- Gürkan, H., & Müniroğlu, S. (2001). Türkiye Profesyonel Futbol Liglerinde Mücadele Eden Takımların Altyapı Antrenörlerinin Yetenek Seçim Kriterleriyle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), s. 23-40.
- Güven, Ö. (2019). 1936 Garmisch Kış Olimpiyat Oyunlarına Türkiye Cumhuriyetinin Katılımı. *Spor Metre Dergisi*, 17(3), s. 1-8.
- Gallahue, D. L. (1982). *Understanding Motor Development in Children*. Boston: John Wiley & Sons, Inc.
- Hebert-Losier, K., Supej, M., & Holmberg, H.-C. (2014). Biomechanical Factors Influencing the Performance of Elite Alpine Ski Racers. *Sports Medicine*, 44, s. 519-533.
- İri, R., Sevinç, H., & Süel, E. (2009). 12 – 14 Yaş Grubu Çocuklara Uygulanan Futbol Beceri Antrenmanın Temel Motorik Özelliklere Etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), s. 123-131.
- Küçükuşurlu, M., & Sivaz, B. A. (2011). *Erzurum Kış Sporları Tarihi (Cilt 1)*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Kıyıcı, F. (2006). Alp Disiplini Kayakçılarında Sürat Egzersizleri Sonrası Serum Süperoksit Dismutaz, Katalaz ve Malondialdehit Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.
- Kıyıcı, F. (2022). <https://www.fatihkiyici.com/wp-content/uploads/2019/03/Sporda-Yetenek-Se%C3%A7imi.pdf> adresinden alındı
- Kamps, P. H. (2000). *Modifiability of The Psychomotor Momain*. Calgary-Alberta: University of Calgary PRISM: University of Calgary's Digital Repository.
- Karademir, T., Çoban, B., Devecioğlu, S., Kafkas, M., & Mendeş, B. (2009). Sporcu Yetenek Seçiminde Sponsorluğa Alternatif Bir Yaklaşım. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(2).
- Karaman, B., & Süel, E. (2020). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Oynatılan Fiziksel Etkinliğe Dayalı Oyunların Psikomotor Gelişim Üzerine Etkisi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, *Spor Bilimleri Dergisi*, 14(3), s. 529-539.

- Kasap, H. (1990). Sporda Yetenek Seçimi ve Ülkemizdeki Durumu. Spor ve Çocuk, 1(3), s. 36-38.
- Koşan, A. (2013). Kış Sporları Turizmi – Kayak Turistlerinin Kış Turizm Merkezlerini Algı ve Değerlendirmelerine Ait Bir Araştırma (Palandöken'de Bir Uygulama). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), s. 293-324.
- Lemos, A. G., Avigo, E. L., & Barela, J. A. (2012). Physical Education in Kindergarten Promotes Fundamental Motor Skill Development. Advances in Physical Education, 2(1).
- Müller, E., & Schwameder, H. (2003). Biomechanical Aspects of New Techniques in Alpine Skiing and Ski-Jumping. National Library of Medicine, 21(9), 679-692.
- Müniroğlu, S., & Özen, G. (2017). Sporda Yetenek Seçimi ve Yönlendirme. Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Musabaşoğlu, S. (2008). Elit Düzeydeki Alp Disiplini Kayakçılarının Reaksiyon Zamanlarının Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Sağlık Bilimleri Anabilim Dalı.
- Ozal, M., Gökdemir, K., Arslan, C., & Orhan, S. (2003). Güreş Eğitim Merkezlerine Yetenekli Sporcu Seçme Sınavlarında Uygulanan Testlere İlişkin Bir Araştırma. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 8(2), s. 19-32.
- Ozbay, Y., & Palancı, M. (2011). Üstün Yetenekli Çocuk ve Ergenlerin Psikososyal Özellikleri. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi(22), s. 89-108.
- Pekel, H. A., Bağcı, E., Güzel, N. A., & Onay, M. (2006). Spor Yapan Çocuklarda Performansla İlgili Fiziksel Uygunluk Test Sonuçlarıyla Antropometrik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 14(1), 299-308.
- Raschka, C. (2019). Somatotypes In Skiing. Papers on Anthropology, 18(2), s. 89-102.
- Sağlık, E., & Tuna, M. (2020). Türkiyenin Kış Turizm Merkezleri ve Potansiyeli. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Sevim, Y. (2000). Sporda Yetenek Seçimi ve Temel İlkeleri.
- Sevimli, D. (2015). Sporda Yetenek Geliştirme Sürecinin Yönetimi. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10(1), s. 1-9.
- Sevindik, B., & Kıyıcı, F. (2021). Kayak Alp disiplini Türkiye Şampiyonası Sonuçlarının Bazı İller Açısından İncelenmesi (2005-2013 Yılları). Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 23(2).
- Soy, E., & Pekel, H. A. (2020). 8-10 Yaş Grubu Çocuklarda Sporda Yetenek Seçimi İle Kinestetik Zeka ve Fiziksel Öz Saygınlık Arasındaki İlişki. Aksaray University Journal of Sport and Health Researcher, 1(1), s. 10-24.

- Şebin, K. (2009). Erzurum Kış Sporları Turizmi ile İlgili Yöre Halkının Tutum ve Beklentileri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Tamer, K. (2000). Sporda Fiziksel-Fizyolojik Performansın Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi. Ankara: Bağırğan Yayınevi.
- Tanyeri, Y. (2000). Kayak Alp Disiplini. Erzurum: Bakanlar Media .
- Tekin, B. (2021). Alp ve Kuzey Disiplini Kayak Sporcularında Dinamik Denge, Fonksiyonellik ve Antropometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Anatomi A.B.D., Anatomi Tezli Yüksek Lisans Programı, (Yüksek Lisans Tezi), s. 5-7.
- Yıldız, E., & Çetin , Z. (2018). Sporun Psiko-Motor Gelişim ve Sosyal Gelişime Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5(2), s. 54-66.
- Yelboğa, A. (2008). Örgütlerde Personel Seçimi ve Psikolojik Testler. Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), s. 11-27.
- Zengin, S., & Şentürk, İ. (2022). Paralimpik Oyunların Tarihsel Gelişimi. ÇOMÜ Spor Bilimleri Dergisi, 5(1), s. 53-64.

PAYLAŞIM EKONOMİSİ VE
GELENEKSEL SEYAHAT
YÖNTEMLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI MALİYET
ANALİZİ: BLABLACAR ÖRNEĞİ

Yayına Geliş Tarihi: 01.09.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Halil İbrahim Karakan⁶ Ayşe Akbulut
 Mete

Özet

Bilgi iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi yenilikçi girişimler ortaya çıkarmıştır. Bu girişimlerden birisi olan ve paylaşım ekonomisi temeline oturan BlaBlaCar uygulaması, yolcuları ve araç sahiplerini aynı platformda buluşturarak “boş koltuk” – “seyahat masrafları paylaşımı imkânı sunmaktadır. Bu paylaşım ekonomisi uygulaması sayesinde yolcular ve araç sahibi düşük maliyetle seyahat ederken, trafiğe daha az araç çıkmasıyla çevre ve trafik sorunları da azalmaktadır. Bu araştırmanın amacı BlaBlaCar uygulaması ile yapılan seyahatlerin maliyeti ile geleneksel seyahat türleriyle yapılan seyahatlerin maliyetini karşılaştırılarak avantajlarını / dezavantajını ortaya koymaktır. Araştırmanın bir başka amacı ise BlaBlaCar paylaşım ekonomisi uygulaması ile yolculuk deneyimi yaşayan kişilerin olumlu ve olumsuz görüşlerini değerlendirerek bu deneyimlerin nitelendirilmesini sağlamaktır. Bu kapsamda 2021 yılı Şubat ayı içerisinde İstanbul – Ankara istikametinde yapılan yolculukların maliyeti resmi internet siteleri üzerinden incelenmiştir. Araştırma sonucunda bir paylaşım ekonomisi uygulaması olan BlaBlaCar ile seyahat etmenin geleneksel seyahat tercihlerine göre düşük maliyetli bir seyahat yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca BlaBlaCar uygulamasını deneyimleyen kullanıcıların bu uygulamanın olumlu yönlerini ekonomik, paylaşımcı, işbirlikçi, sosyal, pratik, çevreci ve hayvan dostu olarak nitelendirirken; olumsuz yönlerini de riskli, güvensiz, denetimsiz ve ayrımcı olarak nitelendirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Seyahat Maliyeti, Paylaşım Ekonomisi, BlaBlaCar

Comparative Cost Analysis of the Sharing
Economy and Traditional Travel
Methods: The Example of Blablacar

Abstract

The development of information communication and transportation technologies has created innovative initiatives. One of these initiatives, the BlaBlaCar application, which is based on the sharing economy, brings passengers and vehicle owners together on the same platform and offers the opportunity to share "empty seats" - "travel expenses. Thanks to this sharing economy application, while passengers and vehicle owners travel at low cost, environmental and traffic problems are also reduced with fewer vehicles on the road. This research aims to compare the cost of travel made with the BlaBlaCar application and the cost of travel made with traditional travel types and to reveal the advantages/disadvantages purpose of the research is to evaluate the positive and negative opinions of people who have travel experience with the BlaBlaCar sharing economy application and to qualify these experiences. In this context, the cost of the journeys made in the direction of Istanbul - Ankara in February 2021 was examined on the official websites. As a result of the research, it has been determined that traveling with BlaBlaCar, a sharing economy application, is a low-cost travel method compared to traditional travel preferences. In addition, users who experience the BlaBlaCar application describe the positive aspects of this application as economic, sharing, collaborative, social, practical, environmentalist and animal friendly; They also expressed their negative aspects as risky, insecure, uncontrolled and discriminatory.

Keywords: Travel Costs, Sharing Economy, BlaBlaCar

Giriş

İnsanlar kent ortamından uzaklaşmak, farklı yerler görmek ve çeşitli turizm aktivitelerine katılmak için çeşitli güdülerle seyahat etmek istemektedirler (Çakmak ve Altaş; 2018). Eski çağlardan beri devam eden bu seyahat faaliyetlerinde küreselleşmenin etkisi, teknolojilerin gelişmesi ve dijital devrim sayesinde büyük bir dönüşüm yaşamıştır (Zalega,2020). Bu dönüşümler sayesinde son dönemlerde dünya üzerinde her yıl yaklaşık olarak 1 milyar insan seyahat

⁶ Öğr.Gör, Gaziantep Üniversitesi/Kurum, Naci Topçuoğlu Meslek Yükseokulu, Yönetim ve

Organizasyon Bölümü /Lojistik Programı, ORCID: 0000-0003-4855-0872, aysakblt@gmail.com

faaliyetlerine katılmaktadır (Kervankıran ve Bağmancı,2020).

Dünya üzerinde hareketliliğin artması ve seyahatin artık zaruri bir ihtiyaç haline gelmesi insanların seyahat için yaptıkları harcamalara da yansımıştır. Bu gelişmelerle birlikte girişimcilik ve network kavramlarının da önem kazanmasıyla (Tapscott ve Williams, 2007) âtil kapasite kullanımı ve düşük maliyet odaklı yeni fikirler ortaya çıkarmıştır. 21. yüzyılın başından itibaren ses getirmeye başlayan yeni fikirlerden birisi de paylaşım ekonomisidir (Zalega,2020). Paylaşım ekonomisinin temeli turizm, ulaşım veya finans gibi birçok farklı alanda mallar veya hizmetler gibi ortak kaynakları paylaşma fikrine dayanmaktadır (Silwanowicz, 2017).

Paylaşım ekonomisi, kıt kaynaklar karşısında sınırsız insan ihtiyaçları sorununu azaltmaya yarayan bir trend olarak karşımıza çıkmaktadır. Satın alınan malların miktarı arttıkça, bunların tüketici için faydası azalır, bunun sebebi de bu tür malların yetersiz kullanımına veya aşırı israfa neden olmaktadır. Bu kaynak israfının önlenmesinde, talep miktarının arz miktarı ile sosyal etkileşim yoluyla eşleşmesini sağlayacak bilgi alışverişi platformları büyük önem arz etmektedir. Paylaşım ekonomisi kavramı internetin yaygınlaşması, modern teknolojinin gelişmesi ve mal ve hizmetlerin paylaşımını sağlayan platform ve uygulamaların popülerliği ile doğrudan ilgilidir. Bu ihtiyaç doğrultusunda konaklama ve seyahat trendlerinde Airbnb ve Uber gibi uygulama girişimleri başarıya ulaşmıştır (Martin, 2016). Bu girişimlerin başarıya ulaşması seyahat pazarında kartların yeniden dağıtılmasına neden olmuştur (Sundararajan, 2016; Strähle ve Erhardt, 2017).

Paylaşım ekonomisinin gelişimi evlenme yaşının yükselmesi, insanların ailesinden uzak yerlerde çalışması, öğrencilik hayatının uzaması gibi durumlar sonucunda yalnız yaşayan insan sayısının artmasından kaynaklanmıştır. Özgürlük, bağımsızlık ve kendi kendine yeterlilik fikrinin yaygınlaşması paylaşım ekonomisini ihtiyacı güçlendirmektedir (Zalega, 2020).

Paylaşım ekonomisi kapsamında seyahat sektöründe son yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlayan uygulamalardan birisi de BlaBlaCar uygulamasıdır. BlaBlaCar uygulamasının amacı seyahat sektöründe talep miktarı ile arz miktarını optimum düzeyde eşleştirerek israfın önüne geçmek ve maliyetleri düşürmektedir (BlaBlaCar, 2021).

Bu çalışmanın amacı seyahat tercihlerinde yeni bir trend ve paylaşım ekonomisi örneği olan BlaBlaCar girişiminin klasik seyahat tercihleri ile seyahat maliyetleri açısından karşılaştırılması ve klasik seyahat yöntemlerine göre avantaj/dezavantajlarının ortaya konmasıdır.

BlaBlaCar Uygulaması

BlaBlaCar fikri, şirketin kurucusu ve CEO'su Frédéric Mazzella Stanford üniversitesinde öğrenciyken Noel tatili için bir Fransa kasabasında yaşayan ailesini ziyaret etmek istemesiyle doğmuştur. Otomobili bulunmayan Frédéric, yolculuk için tren bulamayınca seyahat etmek istediği istikamete giden yollardaki araçların koltuklarının boş bir şekilde gittiğini fark etmiştir. Frédéric'in aklına seyahat etmek istediği istikamete giden bir sürücü bulmak ve sürücünün aracındaki boş koltukta seyahat etme hakkı karşılığında benzin masraflarını paylaşma önerisinde bulunmak fikri gelmiştir. Dünyada bu fikirle ilgili bir boşluk

olduğunu tespit edip, fikrini uygulamaya geçirmiştir (BlaBlaCar, 2021).

Paylaşım ekonomisinin güzel bir örneği olan BlaBlaCar uygulaması geleceğin yolculuk biçimi olarak lanse edilmektedir. Uygulamanın internet sitesinde “Oturduğun yerden yola çıkmak varken neden otobüs terminaline kadar gitmen gereksin ki?” ve “Tek başına saatlerce araba kullanmak da kulağa eğlenceli gelmiyor.” şeklinde sloganlarla alternatif seyahat yöntemleri arayan kişilere yönelik pazarlama çalışmaları yapılmaktadır (BlaBlaCar, 2021).

Araba paylaşım sektöründe lider olan BlaBlaCar’ın 2015 yılı itibarıyla Pazar değeri 1,5 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Bu yöntemle, 2015 itibarıyla her gün ABD ulusal demiryolu sistemi Amtrak’tan daha fazla insan hareket ettiği belirtilmektedir. (Sundararajan, 2016:12).

Uygulamanın amacı aynı yöne seyahat edecek kişilerin beraber seyahat etmesini sağlayarak seyahat maliyetini düşürmek, trafikte olan araç sayısını azaltmak, egzoz salınımını azaltarak çevre kirliliğini önlemek, israfın ve sıkıcı yolculukların önüne geçmek gibi fonksiyonları yerine getirmektedir. Bu uygulamada gaye tamamen paylaşım ekonomisi yoluyla benzin ve yol ücretleri gibi masrafları paylaşmak olup, yolculuk paylaşımı etkinliğinin kâr amaçlı yapılması değildir (BlaBlaCar, 2021). BlaBlaCar uygulamasının kendi içerisinde birtakım kuralları bulunmaktadır. Mesela ülkeler arası seyahatlerde kalkış noktasının para birimi ve masraf kalemleri dikkate alınmalıdır. Bu durum uygulamanın internet sitesinde şu örnekle açıklanmıştır (BlaBlaCar, 2021):

Örneğin, İstanbul’dan Selanik’e giderken Komotini’de duraklayacaksınız, kalkış şehri İstanbul olduğu için hem İstanbul-

Selanik arasındaki toplam yolculuğun ücreti hem de İstanbul-Komotini arasındaki yolculuğun ücreti Türk lirası ile hesaplanır. Ancak, Komotini-Selanik arasındaki yolculuğun ücreti, kalkış şehri Yunanistan’da olacağından Euro ile hesaplanır. Bir sürücünün yolculuk ilanını verirken belirttiği masraf katkı payı, ilan yayınlandıktan sonra sabit kalır. Masraf katkı payı üzerinde pazarlık yapılamaz ve her yolcu yol masraflarını eşit olarak paylaşır. Sürücü hiçbir yolcudan yolculuk öncesi masraf katkı payı ödemesi talep edemez. Masraf katkı payı ödemeleri yolculuk esnasında sürücüye nakit olarak yapılır. Bunun yanı sıra yolculuk esnasında sigara içilmesi, konuşulması veya evcil hayvan taşınması gibi durumlara araç sahibi olan yolcu karar vermektedir. İnternet sitesinde kilometre başına düşen kişi başı ücret 0,071 ₺ olarak belirlense de aracın durumu, konforu ve yakıtı gibi faktörleri göz önüne alarak ve kâr amacı gütmemek şartıyla araç sahibi tarafından ücret belirlenmektedir. Ücret belirlenirken sadece yakıt değil, yol geçiş ücretleri gibi ekstra masraflar da maliyete dahil edilmektedir. Yolcular, yolculuk esnasında masraf katkı payını sürücüye nakit olarak verirler. Böylece yolcular ve sürücü yol masraflarını paylaşmış olur (BlaBlaCar, 2021).

Yaşanan Covid-19 pandemi döneminde, Dünya genelinde alınan seyahat kısıtlanması hatta seyahat engelleri BlaBlaCar uygulamasının popülerliğini artırmıştır. Uygulamanın sitesinde 4 aylık bir periyotta 12 milyon kişinin bu yolla seyahat ettiği iddia edilmektedir. BlaBlaCar uygulamasına yönelik kendi internet sitesinde bulunan bazı istatistik veriler şu şekildedir (BlaBlaCar, 2021):

Anlık arama yapıldığında ortalama 2 milyondan fazla yolculuk ilanına erişim sağlanabilmektedir.

- Bugüne kadar BlaBlaCar ile 4,8 milyarı aşkın kilometre paylaşılmıştır.
- Çevreye de katkı sunan bu uygulama sayesinde 1.000.000 ton karbon salınımının önleniği belirtilmektedir.
- Seyahatlerde bugüne kadar araçlarda ortalama 2,8 kişi seyahat etmiştir.
- BlaBlaCar uygulaması android ve iphone sistemlerinde 30 milyon kez indirilmiştir.
- Facebook gibi önemli bir sosyal medya platformunda BlaBlaCar uygulamasına 4 milyonu aşkın beğeni bulunmaktadır.

Bu veriler ışığında yalnız seyahat edilen her bir araçta BlaBlaCar uygulaması sayesinde 1,8 kişilik artış sağladığı görülmektedir. Her bir yolcunun trafiğe özel aracıyla çıktığı varsayılırsa bu uygulama sayesinde tek kişi seyahat ediyorsa her bir BlaBlaCar yolculuğu için trafikte 1,8 araç azalmaktadır. Dolayısıyla uygulamanın düşük trafik yoğunluğu ve düşük maliyetli yolculuklar sayesinde ekonomi, turizm, çevre ve sosyalleşme gibi konularda katma değer sağladığı görülebilir.

Şekil 1’de görüldüğü üzere BlaBlaCar uygulaması 22 ülkede faaliyet göstermektedir. BlaBlaCar bu ülkelerde 50 milyon civarı üyeye sahiptir. Bu ülkeler Avrupa ülkelerinin yanı sıra Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Meksika’dır.

Kaynak: BlaBlaCar (2021).

Literatür Taraması

Paylaşım ekonomisinin bir örneği olan BlaBlaCar uygulaması üzerine ulusal ve uluslararası alan yazında Google Scholar üzerinden Türkçe ve İngilizce dillerinde sistematik bir alan yazın taraması yapılmıştır. İlgili konu ile ilgili turizm yazınında bir çalışmaya tarafımızca rastlanmamış olup, kısıtlı sayıda yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir;

Tourino (2016) haksız rekabet perspektifinden iş birliğine dayalı ekonomi örnekleri olan Uber, BlaBlaCar ve Cabify konularında yargısal içtihatları analiz etmiştir. Bu örneklerle ilgili mevzuatı irdelemiştir. Seven ve Öksüzoğlu (2020) BlaBlaCar vasıtasıyla yapılan taşımaları hukuki açıdan irdelemiş; bu taşımaların hatır taşıması olup olmadığı, taşımanın görünmez bir sözleşme niteliğinin olup olmadığı ve meydana gelebilecek bir trafik kazasında ne gibi hukuki sonuçlar doğuracağını irdelemiştir. Sonuç olarak platform üzerinden yapılan sözleşmelerin “birlikte yolculuk sözleşmesi” şeklinde adlandırmışlardır. Ayrıca BlaBlaCar üzerinden yapılan taşımaların hatır taşıması niteliğinde olmadığını, herhangi bir olası trafik kazasında 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu gereğince işleme konulabileceğini belirtmişlerdir.

Lemoine, Guesmi ve Hadhri (2017) ise BlaBlaCar yolculuk paylaşım platformunda güven inşa etmek ve paylaşım ortağı seçmek konularında nitel bir araştırma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda işbirlikçi paylaşım ekonomisinin son yıllarda gelişmesi sonucunda ortaya çıkan bu yolculuk paylaşım platformunun yolculuk paylaşımında tek aracı kuruluş olduğunu ve bu durumun potansiyel katılımcıları böylesi savunmasız bir ortamda kendilerini riske atmaya zorladığı sonucunu elde etmişlerdir.

Shannen, Stocker ve Mundler (2017) Fransa'da çevrimiçi ve uygulama tabanlı BlaBlaCar hizmetinden yararlanan katılımcılar üzerinde yaptığı çalışmada katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile uygulamayı kullanım amaçları arasında ilişki olduğunu tespit etmiştir. Özellikle, düşük gelir düzeyine sahip kullanıcılar ve öğrenciler bu uygulamada yolcu olmaya daha yatkın olduğu tespit edilmiştir. Yüksek gelirli kullanıcılar ise şoför olarak paylaşım ekonomisine katılmaktadır. Araştırma kapsamında öğrencilerin bu uygulamayı daha çok kullandığı da tespit edilmiştir.

Setiffi ve Lazzer (2018) İtalya'nın Veneto Bölgesinde yaşayan katılımcılar üzerinde yaptıkları ampirik araştırmada BlaBlaCar kullanıcılarının araç paylaşımı deneyimlerinin zaman içinde değişiklik gösterip göstermediğini ve ne yönde bir değişim olduğunu anlamak için yolculuk paylaşımının gelişimin sürecini araştırmıştır. Bu kapsamda, yolculuk paylaşım platformu vasıtasıyla en az iki kez etkileşime giren 18 ila 35 yaş arasında 70 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulayarak görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırmanın en önemli sonucu, sürücülerin 'yabancı' olarak gördükleri figür ile kurdukları ilişkinin açıklanmasıdır.

Farajallah, Hammond ve Penard (2019) BlaBlaCar organizasyonlarında sürücülerin deneyim kazandıkça fiyatlandırma kararlarının değiştiğini tespit etmiştir. Araştırmanın bir sonucu olarak uygulamayı daha çok deneyimlemiş sürücüler daha uygun fiyatlar belirleyerek daha çok koltuk satmaktadırlar. Bu bağlamda sürücüler deneyim kazandıkça fiyatları düşürüp, yolcu sayısını artırarak daha fazla gelir elde ettikleri öne sürülmüştür.

Casprini, Di Minin ve Paraboschi, (2019) çalışmasında çevrimiçi bir pazar platformu

olan BlaBlaCar'ın şehirlerarası yolculuklarda yeni ortaya çıkan seyahat pazarının nasıl organize edildiğini araştırmıştır. Araştırmanın verileri, BlaBlaCar yöneticileriyle yapılan derinlemesine görüşmeler, iki yüzden fazla gazete makalesi ve diğer arşiv bilgileri aracılığıyla toplanmıştır. Tümevarımsal niteliksel bir yaklaşım kullanarak, vaka analizi yapmış ve aynı zamanda kendi yolculuk ağını oluşturmuşlardır. Araştırmanın sonucunda bu ağı genişletmek için belirli sosyal medya kanallarından yararlandığını ortaya koymuşlardır.

Saxena (2020) BlaBlaCar uygulamasının dijital platformda değer oluşturmada etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda öğrenciler başta öğrenciler olmak üzere uygulamadan faydalanan yolcular ve sürücüler için bir değer yaratıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zalega (2020) Polonya'da yaşayan genç bekarların paylaşım ekonomisi hakkında ne bildiklerine ve yolcu taşımacılığı için en popüler paylaşım ekonomisi girişimi olan BlaBlaCar platformunu kullanmanın temel nedenlerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda katılımcıların neredeyse beşte üçünün BlaBlaCar platformunu kullandığını ortaya çıkmıştır. Aktif katılımcıları çoğunlukla 18–23 yaş grubundaki, lisans veya mühendislik derecesine sahip ve 500.000'den fazla nüfusu olan şehirlerde yaşayan erkekler olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların BlaBlaCar'ı kullanmaları için en önemli nedenler düşük seyahat maliyetleri, daha iyi seyahat koşulları, varış noktasına hızlı ve doğrudan ulaşma imkânı ve çevresel hususlar, olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım, Velioğlu ve Karsu (2020) çalışmalarında tüketicilerin işbirlikçi tüketim katılımlarına ilişkin motivasyonları ve engelleri ortaya koymak, pazarlama literatürüne ve işbirlikçi tüketimin

genişlemeye çalıştığı sektörlerle katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda, işbirlikçi tüketim katılım güdülerinin içsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Elde edilen içsel motivasyonların literatür ile benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomiklik, sürdürülebilirlik, hizmet hızlığı ve konfor, sosyalleşme, değişen eğilimlerin etkisi ve aşinalık ile teknolojik etkenler işbirlikçi tüketim katılıma alt yapı hazırlayıcı etkenler olarak tespit edilmiştir. Hizmeti sağlayanların da elde edenlerin de tüketiciden tüketiciye değişmekle birlikte, güvenlik endişesi taşıdığı belirlenmiştir.

Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, önemi ve yöntemi ile ilgili metodolojik açıklamalara yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı paylaşım ekonomisi kapsamında BlaBlaCar uygulaması üzerinden planlanan seyahatler ile klasik seyahat araçlarının (şehirlerarası otobüs, tren, uçak ve hususî otomobil) yolculuk maliyetlerini karşılaştırarak seyahat edenler açısından avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymaktır. Örneklem olarak İstanbul – Ankara istikameti yapılan yolculuklar olarak belirlenmiştir. Bu istikamet belirlenmesindeki amaç iki şehrin Türkiye'nin toplam nüfus açısından en kalabalık şehirleri olmasıdır. Daha kalabalık şehirlerde daha çok potansiyel seyahat katılımcısı olduğu düşünülmüştür. Ayrıca BlaBlaCar uygulamasında Türkiye'de en çok kullanılan rotanın olan İstanbul – Ankara rotası olması da örneklem seçiminde bir etken olmuştur (BlaBlaCar, 2021).

Araştırmanın Önemi

Araştırmanın konusu ile ilgili ulusal ve uluslararası alanyazında Google Scholar üzerinden Türkçe ve İngilizce dillerinde sistematik bir alan yazın taraması yapılmıştır. İlgili alanyazında bu iş modeli üzerine çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu örnek üzerine turizm alan yazınında herhangi bir çalışmaya tarafımızca rastlanmamıştır. Diğer disiplinlerde yapılan kısıtlı sayıda çalışmaları ise BlaBlaCar seyahatlerinin ekonomik özelliğine vurgu yapılsa da bu kanıya kullanıcı görüşleri ve demografik özelliklere bakılarak yorumsal yaklaşımla karar verilmiştir. Tarafımızca yapılan çalışmada bir paylaşım ekonomisi örneği olan BlaBlaCar uygulamasının ekonomik boyutu ilk defa gerçek yolculuk maliyetleri üzerinden diğer klasik yolculuk seçenekleri ile kıyaslanarak somut bir şekilde ortaya konulması bakımından da orijinal bir çalışma özelliğinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca BlaBlaCar yolculuk deneyimi yaşayan kişilerin olumlu ve olumsuz deneyimleri içerik analizine tabi tutularak fenomenolojik bir çalışma yapılması bu çalışmanın diğer bir özgün yanıdır. Sonuç olarak bu çalışma turizm alanında ilk olması, fenomenolojik araştırma deseni uygulanması ve maliyetlerin somut bir şekilde ortaya konulduğu bir vaka çalışması olması yönleriyle özgün ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında www.BlaBlaCar.com.tr sitesinin planlanan yolculuklar açısından 6 Şubat 2021 tarihinden başlanarak 15 günlük uygun fiyatlar alınmıştır. İçerik analizinin yapıldığı 6 Şubat tarihi itibarıyla 13 Şubat, 23 Şubat ve 24 Şubat tarihlerinde BlaBlaCar üzerinde bu istikamette herhangi bir yolculuk planı görülmediğinden yolculuk ilanlarının

bulduğu 15 günü kapsayacak şekilde 26 Şubat tarihine kadar fiyatlar analiz edilmiştir.

Ayrıca Twitter ve şikayetvar.com sitesi üzerinden en çok etkileşim almış olumlu ve olumsuz yorumlar tespit edilerek kullanıcı görüşlerine yönelik içerik analizi uygulanmıştır. Bu yorumlar baz alınarak yapılan nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji bir durumu deneyim etmiş insanların bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşadıkları deneyimlerin ortak anlamını tanımlamaktadır. Fenomenoloji kavramı, bir fenomene yönelik bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2018:77).

Son olarak da bu yorumlarla ilgili temalara ilişkin kodlar oluşturulmuş ve bu kodlar baz alınarak kelime bulutu oluşturulmuştur. Voyant – Tools aracılığıyla oluşturulan kelime bulutunun algoritması en sık tekrar edilen kelimeler en önemli olduğu düşünülerek

merkezi konuma büyük puntolarla yerleştirilmesidir. Daha az sıklıkla tekrar edilen kelimeler ise daha küçük puntolarla bu önemli kelimelerin etrafına serpiştirilmektedir (Voyant- Tools, 2022).

Bulgular

Araştırma kapsamında BlaBlaCar uygulaması ile yolculuk maliyetleri, şehirler arası otobüs, tren, uçak ve hususi araç vasıtasıyla yapılan yolculuk maliyetleriyle karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan bir başka analiz ise; BlaBlaCar kullanıcılarının uygulama, yolculuk ve beraber yolculuk yaptığı kişiler hakkındaki olumlu ve olumsuz Twitter yorumları fenomenolojik araştırma deseni kapsamında değerlendirilmiştir. Bu yorumlar içerik analizine tabi tutularak kelime bulutu görseli oluşturulmuştur.

Tablo 1. Ulaşım Tercihlerinde Maliyet Analizine Yönelik Bulgular

TARİH	Paylaşım Ekonomisi (BlaBlaCar)	Otobüs	Uçak	Hızlı Tren	Otomobil
	ÜCRET	ÜCRET	ÜCRET	ÜCRET	ÜCRET
	FARK	FARK	FARK	FARK	FARK
	% FARK	% FARK	% FARK	% FARK	% FARK
8.Sub.22	31,0	50	195	86	197
	-19	-19	-164	-55	-166
	38	31	84	64	84
9.Sub.22	31,0	45	170	86	197
	-14	-14	-139	-55	-166
	31	31	82	64	84
10.Sub.22	29,0	45	165	86	197
	-16	-16	-136	-57	-168
	36	36	82	66	85
11.Sub.22	43,0	45	165	86	197
	-2	-2	-122	-43	-154
	4	4	74	50	78

<u>12.Şub.22</u>	<u>40.0</u>	45	-5	11	165	-125	76	86	-46	53	197	-157	8 0
<u>13.Şub.22</u>	<u>40.0</u>	45	-5	11	159	-119	75	86	-46	53	197	-157	8 0
<u>14.Şub.22</u>	<u>36.0</u>	45	-9	20	149	-113	76	86	-50	58	197	-161	8 2
<u>15.Şub.22</u>	<u>48.0</u>	45	3	-7	159	-111	70	86	-38	44	197	-149	7 6
<u>16.Şub.22</u>	<u>63.0</u>	45	18	-40	159	-96	60	86	-23	26	197	-134	6 8
<u>17.Şub.22</u>	<u>26.0</u>	45	-19	42	159	-133	84	86	-60	70	197	-171	8 7
<u>18.Şub.22</u>	<u>16.0</u>	45	-29	64	159	-143	90	86	-70	81	197	-181	9 2
<u>19.Şub.22</u>	<u>40.0</u>	45	-5	11	159	-119	75	86	-46	53	197	-157	8 0
<u>20.Şub.22</u>	<u>40.0</u>	45	-5	11	159	-119	75	86	-46	53	197	-157	8 0
<u>21.Şub.22</u>	<u>48.0</u>	45	3	-7	159	-111	70	86	-38	44	197	-149	7 6
<u>22.Şub.22</u>	<u>47.0</u>	45	2	-4	159	-112	70	86	-39	45	197	-150	7 6
ORT.	<u>38,5</u>	45	-7	15	163	-124	76	86	-47	55	197	-159	8 1

Tablo 1.'e bakıldığında İstanbul – Ankara istikametinde BlaBlaCar üzerinde verilen yolculuk ilanları 16 ₺ ile 63 ₺ arasında değişmektedir. Bu kapsamda BlaBlaCar uygulamasında seyahat planlarının fiyatlarının çok değişken olduğu söylenebilir. En uygun fiyat olan 29 ₺, 20 Şubat tarihindeki bir ilana aittir. 63 ₺ olan

en pahalı fiyatlı ilan ise 18 Şubat tarihine ait olduğu görülmektedir.

Öte yandan aynı tarihler için otobüs bileti fiyatlarının içerik analizini yapmak için www.biletall.com adresine erişilmiştir. 8 Şubat ile 26 Şubat arasında 15 gün için yapılan analizde en uygun fiyatla bilet satan firma baz alınmıştır. Bu kapsamda bilet fiyatları firmalara göre farklılık

gösterse de aynı firmanın bilet fiyatlarının tarihe göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Fakat sadece 1 gün sonrası için satılacak bilet fiyatında çok küçük miktarda bir fiyat farkı bulunmaktadır. Otobüs bilet fiyatlarının 16 Şubat ,18 Şubat, 25 Şubat ve 26 Şubat tarihleri dışında tüm tarihlerde BlaBlaCar seyahat maliyetinden yüksek olduğu görülmektedir. Yolculuk maliyetleri arasındaki en büyük fark BlaBlaCar lehine 29 ₺, otobüs lehine ise 3 ₺ olarak görülmektedir. BlaBlaCar ile otobüs yolculuğu yolculuk maliyetlerinde 2 ₺ fark bulunan 11 Şubat ve 26 Şubat tarihleri birbirine en yakın olduğu tarihlerdir.

Yine bu 15 günlük periyod için uçak biletlerinin içerik analizini yapmak amacıyla www.enuygun.com sitesine girilmiştir. Uçak bilet fiyatlarının her gün için en uygun fiyatlı olanları baz alınmıştır. Uçak bilet fiyatları hem firmaya göre hem de tarihe göre farklılık gösterdiği için daha değişken bir yapıya sahiptir. Uçak bilet fiyatları her gün için hem otobüs bileti fiyatlarından hem de BlaBlaCar üzerinden planlanan seyahat maliyetlerinden daha pahalı olduğu görülmektedir. Uçak bilet fiyatları BlaBlaCar'ın seyahat maliyetleri ile karşılaştırıldığında en büyük farkın 8 Şubat tarihinde 164 ₺ fark olduğu görülmektedir. Bu fark doğal olarak BlaBlaCar lehinedir. En büyük farkın 8 Şubat'ta olmasının nedeni yakın tarihlerdeki uçak bilet fiyatlarının daha pahalı olması durumu olduğu söylenebilir. Öte yandan en düşük maliyet farkının olduğu gün ise 18 Şubattır. Bu tarihte iki seyahat türü arasındaki fark 96 ₺ olarak göze çarpmaktadır.

Tren bilet fiyatları için de yine aynı tarihler baz alınmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (T.C.D.D.)'nin internet sitesi içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu istikamette sadece yüksek

hızlı trenler çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır. İstanbul'da birçok kalkış noktası olduğu için Ankara istikametine hangi istasyondan kalkış yaptığını teyit etmek için T.C.D.D. çağrı merkezi aranmıştır. Bu kapsamda elde edilen bilgiler ışığında tren bileti fiyatları tarihe göre değişiklik göstermemektedir. Tüm günler için tren bilet fiyatları 85,5 ₺ olarak görülmektedir. İki seyahat seçeneği arasında en yüksek maliyet farkı 20 Şubat'ta 69,7 ₺ olarak BlaBlaCar lehine gelişmiştir. En düşük maliyet farkı ise 18 Şubat tarihinde 22,5 ₺ olarak gerçekleşmiştir. Tüm günlerde BlaBlaCar seyahat maliyetleri hızlı tren seyahat maliyetlerinden uygun olduğu görülmektedir.

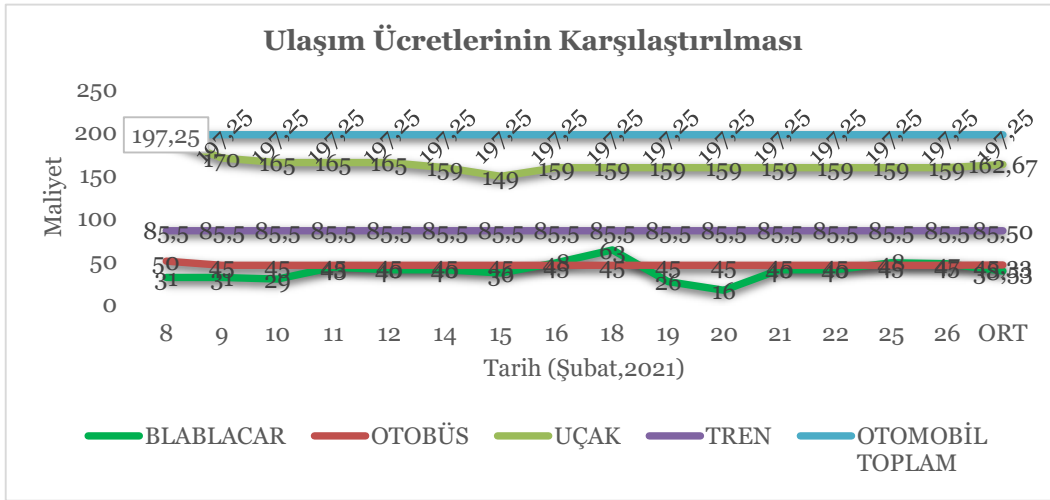
Son olarak şahsi otomobillerle yapılan seyahatin maliyeti ile BlaBlaCar seyahat maliyeti karşılaştırmak için hesaplanmıştır. Hususi otomobillerin seyahat maliyeti "yakıt + yol geçiş ücreti" olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Hususi araçların ortalama yakıt miktarı her arabada değişkenlik gösterebilmektedir. Bu bağlamda Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sitesinde iki mesafe arasındaki farkın yaklaşık 450 kilometre civarı olduğu tespit edilmiştir (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2021). Bir aracın ortalama bu iki destinasyon arasında ne kadar yakıt yaktığını bulmak için BlaBlaCar sitesinden bu istikamette sürekli seyahat eden 10 kişi ile görüşülmüş ve bu mesafeye en uygun 150 ₺- 160 ₺ civarı yakıt maliyeti olduğu belirlenmiştir. Bu maliyeti BlaBlaCar sitesinin kişi başına her kilometre için 0,071 yakıt ücreti olduğu (BlaBlaCar, 2021). şeklindeki bilgi de doğrulamaktadır. Bu bağlamda 5 kişilik bir araçta her bir yolcu 0,071 ₺ öderse ve 450 kilometre yol giderse toplam yakıt ücreti $(0,071 \times 5 \times 450) = 159,75$ ₺ olarak elde edilmektedir. Araştırma kapsamında bu maliyet (159,75 ₺) baz alınmıştır. Hususi

otomobillerde ayrıca yol geçiş ücreti de bulunmaktadır. İstanbul – Ankara arası yol geçiş ücreti (HGS) 37,5 olarak görülmektedir (K.G.M., 2021). Bu kapsamda hususi araçların bu istikamete seyahatleri toplamda her gün için tahmini olarak 197,25 ₺'ye (159,75+37,5) denk gelmektedir. Görüldüğü gibi hususi araçlar bu istikamette söz konusu tarihlerde en pahalı seyahat aracı olduğu görülmektedir. BlaBlaCar ile aradaki fiyat farkı her gün için 134,25 ₺ – 181,25 ₺ arasında BlaBlaCar lehine olduğu görülmektedir. BlaBlaCar seyahatleri ile hususi araçlarla yapılan seyahatler arasında en yüksek fark 20 Şubat tarihindedir. Bu tarihte BlaBlaCar yolculuklarının hususi araçlarla yapılan seyahatlere göre %80 daha ekonomik olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak ortalama maliyetler bakımında bir paylaşım ekonomisi örneği

olan BlaBlaCar seyahatlerinin otobüs yolculuklarından %15, hızlı tren yolculukları %55, uçak yolculukları %76 ve hususi araçlarla yapılan yolculukların ise %81 oranlarında daha ekonomik olduğu tespit edilmiştir

Aşağıda Şekil 2'de görüldüğü gibi 15 günlük periyotta 16 Şubat, 18 Şubat, 25 Şubat ve 26 Şubat tarihleri dışında tüm tarihlerde BlaBlaCar seyahat maliyetleri açısından en uygun yolculuk biçimi olduğu görülmektedir. Maliyet açısından BlaBlaCar ile ikame ürün olacak seyahat yöntemi otobüs yolculuğu olarak görülmektedir. Öte yandan uçak ile yolculuk ve hususi araç ile yolculuk türleri birbirine maliyet açısından ikame ürün olduğu söylenebilir. Hızlı tren ise maliyet olarak BlaBlaCar ve otobüs yolculuğu maliyetlerine daha yakın olmakla birlikte tüm seyahat türlerinin ortasında görülmektedir.

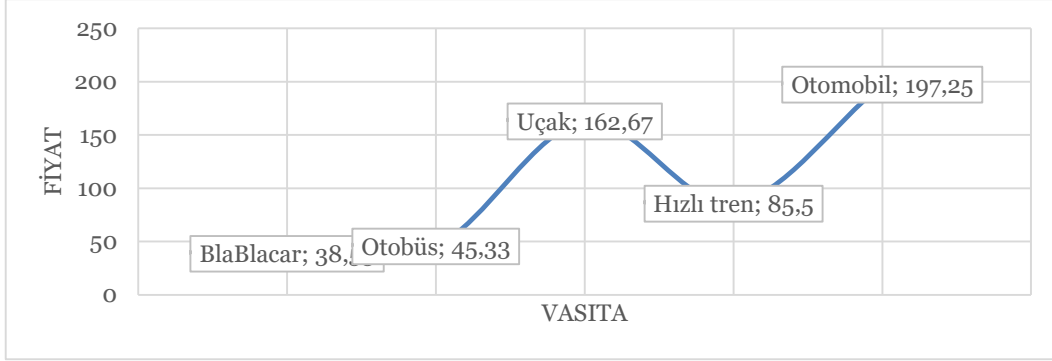

Şekil 2. Seyahat Maliyetlerinin Karşılaştırılması

Şekil 3'te seyahat tercihlerinin oluşturduğu maliyetlerin 15 günlük ortalamaları verilmiştir. Verilere bakıldığında en az maliyet ortalamasına sahip seyahat tercihinin BlaBlaCar (Ort.:38,53 ₺) olduğu görülmektedir. Bununla beraber

BlaBlaCar yolculuk maliyetlerinin oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. BlaBlaCar'dan sonra en düşük ortalama maliyete sahip ulaşım aracı şehirlerarası otobüslerdir (Ort.: 45,33 ₺). En maliyetli seyahat tercihi hususi arabalar (Ort.: 197,25 ₺) olarak göze çarpmaktadır.

İkinci en maliyetli seyahat tercihi ise uçak (Ort.: 162,67 ₺) olarak tespit edilmiştir. Hızlı tren seyahat tercihi ise (Ort.: 85,5 ₺) olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3. Ulaşım Ücretleri Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tablo 2’de Twitter’da BlaBlaCar kullanıcılarının yaşadıkları seyahat deneyimlerine ilişkin olumlu ve olumsuz görüşlerine yönelik içerik analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Bu temalar kullanıcı yorumlarının vermek istediği

mesajın bir sığata dönüştürülmüş şeklidir. Buna göre 193 adet olumlu görüş 50 tema altında toplanmıştır. BlaBlaCar kullanıcılarına ait 215 olumsuz görüş ise toplam 38 tema olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 2. BlaBlaCar Kullanıcıları Görüşlerine Yönelik Bulgular

OLUMLU				OLUMSUZ		
Tema	N	%	Tema	N	%	
1 Ekonomik	17	8,81	Riskli	16	7,44	
2 Paylaşımçı	13	6,74	Güvensiz	15	6,98	
3 Sosyal	12	6,22	Sözünde Durmayan	15	6,98	
4 Pratik	10	5,18	Ayrımcı	14	6,51	
5 İşbirlikçi	9	4,66	Denetimsiz	13	6,05	
6 Çevreci	9	4,66	Mağdur Edici	12	5,58	
7 Hayvan Dostu	9	4,66	Tehlikeli	12	5,58	

8	Konforlu	7	3,63	İstismarcı	11	5,12
9	Esnek	7	3,63	Yalancı	10	4,65
10	Hızlı	7	3,63	Kurumsal Olmayan	9	4,19
11	Özgürlükçü	7	3,63	Sahte	8	3,72
12	Yenilikçi	7	3,63	Kurallara Uymayan	8	3,72
13	Hoşsohbet	7	3,63	Tutarsız (Fiyat)	8	3,72
14	Ekspres	6	3,11	Garantisi Olmayan	7	3,26
15	Zevkli	5	2,59	Fırsatçı	7	3,26
16	Etkileşimsel	5	2,59	Dolandırıcı	6	2,79
17	Opsiyonel	4	2,07	Bağlayıcılığı Olmayan	6	2,79
18	Müzikal	4	2,07	Kapasite Fazlası	5	2,33
19	Hijyenik	4	2,07	Müşkülpesent	4	1,86
20	Dinlendirici	3	1,55	Plansız	3	1,4
21	Kültürel	3	1,55	Gürültülü	3	1,4
22	Öğretici	3	1,55	Küfürbaz	3	1,4
23	Misafirperver	3	1,55	Kaba	3	1,4
24	Fonksiyonel	2	1,04	Saygısız	2	0,93
25	Kafa Dengi	2	1,04	Sürprizlere Açık	2	0,93

Tablo 2. (Devamı) BlaBlaCar Kullanıcıları Görüşlerine Yönelik Bulgular

Sıra	Tema	N	%	Tema	N	%
26	Modern	2	1,04	Uyumsuz	1	0,47
27	Molasız	2	1,04	Sigortasız	1	0,47
28	Girişimsel	2	1,04	Amatör	1	0,47
29	Maceracı	1	0,52	Çıkarıcı	1	0,47
30	Mantıklı	1	0,52	Aykırı	1	0,47
31	Eşsiz	1	0,52	Anlayışsız	1	0,47
32	Yaratıcı	1	0,52	Bencil	1	0,47
33	Dostça	1	0,52	Adaletsiz	1	0,47
34	Deneyimsel	1	0,52	Acemi	1	0,47
35	Başarılı	1	0,52	Paragöz	1	0,47
36	İlham Verici	1	0,52	Erişilemez	1	0,47
37	Sürdürülebilir	1	0,52	Belirsiz	1	0,47
38	Akılda Kalıcı	1	0,52	Hoşgörüsüz	1	0,47
39	Merak Uyandırıcı	1	0,52			
40	Güdüleyici	1	0,52			
41	Özgüvenli	1	0,52			
42	Katma Değer Sunan	1	0,52			
43	İsraf Önleyici	1	0,52			

44	Sorumluluk Sahibi	1	0,52		
45	İçten	1	0,52		
46	İyi	1	0,52		
47	Farklı	1	0,52		
48	İlgi Çekici	1	0,52		
49	Samimi	1	0,52		
50	Barışçıl	1	0,52		
	TOPLAM	215	100	TOPLAM	193 100

Olumlu görüşlere ait temalar içerisinde en önemli temalar ‘ekonomik (N=17; %8,81)’, ‘paylaşımçı (N=13; %6,74)’ ve ‘sosyal (N=12; %6,22)’ olarak göze çarpmaktadır. Bu temaları sırasıyla; ‘pratik (N=10; %5,18)’, ‘işbirlikçi (N=9; %4,66)’, ‘çevreci (N=9; %4,66)’ ve ‘hayvan dostu (N=9; %4,66)’ temaları takip etmektedir. Bu bağlamda BlaBlaCar kullanıcılarının bu seyahat deneyimleri ve beraber yolculuk yaptıkları kişiler hakkında ekonomik, paylaşımçı, sosyal, işbirlikçi, çevreci ve hayvan sever olarak tasvir etmektedirler. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

Ekonomik:

‘...ciddiyim çağımızın en güzel uygulamalarından biri, İstanbul’dan İzmir’e 50 TL ye 2018 model jeeple 4 saat 45 dakika da geldim...’

‘...aynen İstanbul biletini 120 TL yapın da yürüterek gidelim, zorunda kalmadıkça otobüse binmem artık yaşasın @BlaBlaCarTR...’

‘Ankara’da yaşayan bir Beşiktaş aşığı olarak @VodafonePark kombinemin hakkını vermek biraz masraflı oluyor Maç için İstanbul’a gelişimde @BlaBlaCarTR kullanıyorum. Böylelikle kendi arabamla istediğim saatlerde İstanbul’a ekonomik bir şekilde gelebiliyorum...’

Paylaşımçı:

‘...araç var iken otobüsler ve tramvaylar insan kaynıyor hatta var olan hatlar dahi yetmiyordu şehre, işte sadece koltuklarını paylaşıırken bir arada yaşamamın inceliklerini hem yaşamama hem anlatmama vesile olan @BlaBlaCarTR 'ye çok teşekkür eder tanınarak büyümesini temenni ederim...’

İşbirlikçi

‘...benzin masraflarına karşı iş birliğimiz devam edecek! @BlaBlaCarTR... ‘

Hayvan Dostu

‘...evcil hayvanlar da gelsin tabi! :) @BlaBlaCarTR...’

Pratik

“...#BlaBlaCar ile ilk deneyimim. Sandığımdan çok daha fazla kullanılıyormuş. Hesabı oluşturduktan 1 saat sonra yoldaydık...”

Çevreci

“...dört aracın egzoz salınımı yerine tek aracınki bu uygulama çevreci, küresel ısınmaya birebir...”

Olumsuz görüşlerden en çok dikkat çeken “riskli (N=16; %7,44)” olarak göze çarpmaktadır. Bu temayı sırasıyla “güvensiz (N=15; %6,98)”, “sözünde durmayan (N=15; %6,98), “ayrımcı (N=14; %6,51)” ve “denetimsiz (N=13; %6,05) takip etmektedir. Bu bağlamda BlaBlaCar kullanıcıları yaşadıkları seyahat deneyimleri sonucunda bu deneyimlerini ve yolculuk yaptığı kişileri riskli, güvensiz, sözünde durmayan, ayrımcı ve denetimsiz olarak tasvir ettikleri görülmüştür. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

Ayrımcı

“...BlaBlaCar'daki cinsiyet ayrımcılığını çözenin bir yolu var mı? Sürücüler sadece kadın yolcuları kabul ediyor olması sizce normal mi? Yolculuk yapabilmek için illa kadın mı olmak lazım Bir öneriniz var mı? @BlaBlaCarTR...”

Güvensiz

“...** **** numaralı şoförün arabasında İstanbul'dan Eskişehir'e yolculuk yaptım. Petrolde cüzdanımdan param düştü ben de arabaya bindiğimde cüzdanımı düzenledim param düşmesin diye daha sonra bir sonraki petrolde arabaya döndüğümde şoförü arka kapının önünde gördüm. Arkada oturan bendim çantamı da arabada bırakmıştım çok ağır diye. O an

şüphelenmedim yolculuk bitti eve geldiğimde beni engellemişti. Yine anlamadım cüzdanıma baktığımda yaklaşık 50 dolar ve 100 ₺ yoktu. Hiç güvenilir değil...”

Denetimsiz

“...birisi benim numaramı hesabına eklemiş, sürekli olarak rezervasyon mesajı geliyor, kaç kere mail attım. Hesap sahte, benim telefon numaramı kullanıyor diye, mail attım, dönüş yapılmadı. Çok rahatsız edici bir durum. Beni arayan durum hakkında ilgilenen yok. Neden ulaşabileceğimi müşteri hizmetleri numarası yok. Sürekli olarak taciz mesajları gece yarısı, WhatsApp üzeri aramaları dayanılmaz bir durum...”

Sözünde Durmayan

“...’Bursa, Afyon arası ***** adlı sürücü son dakika gelmiyor buluşma noktasına, telefon mesaja cevap yazmıyor. Çok bekledim deyince de bekleme o zaman diyor. Yarı yolda bırakıyor benim gideceğim yere saat 3'te gece inmeme sebep oldu...”

Aşağıda Şekil 4'te Voyant-Tools program aracılığıyla kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutunun algoritması en sık tekrar edilen kelimeleri en önemli kelimeler olarak alıp oluşturduğu bulutun merkezine büyük puntularla yerleşmesi mantığıyla çalışmaktadır. Bu bağlamda şekil incelendiğinde BlaBlaCar yolcularının deneyimleri hakkında en önemli olumlu kelimenin “ekonomik”, “sosyal” ve “paylaşımçı”, en önemli olumsuz kelimenin ise “riskli”, “güvensiz” ve “sözünde durmayan” olduğu göze çarpmaktadır.

bir şekilde en uygun seyahat biçimi olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında BlaBlaCar yolculuklarının en düşük maliyetli yolculuk türü olduğu sonucunun elde edilmesi literatürde bazı çalışmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir. Shannen vd., (2017) Fransa'da çevrimiçi ve uygulama tabanlı BlaBlaCar hizmetinden yararlanan katılımcılar üzerinde yaptığı çalışmada düşük gelir düzeyine sahip kullanıcılar ve öğrenciler BlaBlaCar uygulamasında yolcu olmaya daha yatkın olduğu şeklinde tespiti bu bulgularla uyusmaktadır. Farajallah vd., (2019) BlaBlaCar organizasyonlarında sürücülerin deneyim kazandıkça fiyatları düşürdüğünü tespit etmesi de BlaBlaCar yolculuklarının ekonomik olmasına işaret etmektedir. Zalega (2020) de katılımcıların BlaBlaCar'ı kullanmaları için en önemli nedenlerden birisini düşük seyahat maliyetler olarak tespit etmesi de araştırmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Bu çalışmalar BlaBlaCar uygulamasının ekonomik olduğu yönünde sonuçlar elde etmiş olsa da somut bir maliyet sonucu ortaya koymamıştır.

Çalışmanın bir diğer sonucu ise BlaBlaCar kullanıcılarının deneyimleri sonucunda sosyal medyada yaptıkları olumlu ve olumsuz paylaşımlara ilişkindir. Bu paylaşımlardan olumlu olanları BlaBlaCar uygulamasının diğer güçlü yanlarını ortaya koymaktadır. Buna göre kullanıcıların BlaBlaCar uygulamasını en çok ekonomik, paylaşımcı, sosyal, pratik ve işbirlikçi olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda BlaBlaCar uygulamasının paylaşımcı ve ekonomik yönüyle paylaşım ekonomisi, sosyalleşme yönüyle sosyoloji, işbirlikçi yönüyle oyun teorisi konularıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmacıların BlaBlaCar uygulaması ile ilgili bu

disiplinlerde çeşitli araştırmalar yapması önerilmektedir.

Ayrıca BlaBlaCar kullanıcılarının bu uygulamayı pratik olarak değerlendirmeleri bu uygulamanın ekonomik faydanın yanı sıra zaman ve yer faydasının da olduğu gerçeğini de ortaya koyduğu söylenebilir. Bu nitelendirmelerin yanı sıra BlaBlaCar uygulaması kullanıcılar tarafından çevreci ve hayvan dostu olarak da nitelendirilmektedir. Bu algının sebebi trafikte daha az araç bulunması nedeniyle egzoz salınımının minimize edilmesine ve yolculuklarda klasik ulaşım türlerinde evcil hayvanların taşınmasının maliyetli olmasına ve yasal engellerin bulunmasına bağlı olduğu söylenebilir. BlaBlaCar seyahatlerinin çevreci özelliği çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağladığı gibi küresel ısınmanın da önüne geçmek için bir fırsat olarak görülebilir. Son yıllarda çevre dostu imajı tüketici tercihlerinde önemli bir rol oynaması (Yaşar, 2020) bu algının önemini ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan evcil hayvan taşımacılığının daha kolay ve daha az maliyetli olduğu BlaBlaCar uygulamasının bu yönü de tercih edilebilirliği artırdığı düşünülebilir.

Çalışma kapsamında elde edilen bir başka sonuç ise BlaBlaCar uygulaması, yolculukları ve yol arkadaşları hakkında kullanıcıların olumsuz algılarına yönelik sosyal medya paylaşımlarıdır. Bu paylaşımlarda daha çok BlaBlaCar uygulaması, yolculukları ve yol arkadaşları; riskli, güvensiz, sözünde durmayan, ayrımcı ve mağdur edici olarak nitelendirilmektedir. BlaBlaCar seyahati deneyimi yaşayan kullanıcı yorumları da genel anlamda yolculuk ilanlarında ilan açan kişinin sözünde durmadığı, bu yüzden tam anlamıyla güvenilir olamadığı ve bu ilanlara güvenerek plan yapmanın sonucunda mağduriyet yaşadıklarını dile getirmeleri dikkat çekmektedir.

Öte yandan kadın yolcular cinsel taciz vakalarından yakınıırken, erkek yolcular da yolculuk ilanlarında cinsiyetlerinden dolayı dışlandıklarından dolayı cinsiyetçilikten yakındıkları gözlemlenmiştir. Kullanıcıların BlaBlaCar uygulamasında bu gibi sorunları denetlemede yetersiz olduğunu düşünmeleri çalışmanın bir başka sonucunu oluşturmaktadır.

Sonuç olarak seyahat sektöründe yeni bir trend olan BlaBlaCar uygulaması insanların seyahat ihtiyacını karşılamak için başta maliyet olmak üzere oldukça önemli avantajlar sunduğu görülmektedir. Ayrıca bu tarz bir yolculukta sosyalleşme, paylaşım ve işbirlikçilik gibi sosyolojik açıdan önemli durumlarda yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu uygulamanın çevreci yanı ve hayvan dostu olması da günümüz dünyasında önemli sorunların çözümüne katkı sağlayıcı nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Bu uygulamanın birçok yönden avantajlı yönleri olduğunu görülmekle beraber denetim mekanizması başta olmak üzere birçok yönden geliştirilme ihtiyacı duyduğu açıktır. Bu bağlamda bu ve bu tarz girişimler için girişimcilere müşteri ilişkileri yönetimi kapsamında anlık olarak erişilebilir bir çağrı merkezi oluşturulması önerilmektedir. Küresel ısınma, kaynakların tükenmesi ve trafik yoğunluğu gibi hayati önem taşıyan konulara çözüm arayan paydaşlar bu girişimcilik örneğini de içine alacak stratejiler geliştirilebilir ve insanlar bu gibi özel ve konforlu toplu taşıma türüne teşvik edilebilir.

Turizm sektörü açısından bu tarz uygulamaların turizm amaçlı seyahatlere de uygun hale getirilmesi için çalışmalar yapılması da turizm ve seyahat sektör temsilcilerine bir başka önerimizdir. BlaBlaCar, Airbnb ve Couchsurfing gibi düşük maliyetli / maliyetsiz konaklama ve

seyahat uygulamaları turizm alanında birleştirilerek ‘‘Makul Turizm’’ şeklinde alternatif bir turizm fikri geliştirilerek turizm faaliyetlerinde katılım artışı sağlanabilir. Ayrıca bu uygulamanın paylaşımcı ruhu göz önünde bulundurulduğunda yine paylaşımcı bir uygulama olan ‘‘askıda’’ uygulaması ile birleştirilerek ihtiyaç duyan yolcular ile (öğrenciler, ihtiyaç sahipleri) hayırsever araç sahipleri arasında ‘‘askıda seyahat’’ uygulamaları, uygulamanın web sitesine bir opsiyon olarak eklenebilir. Son olarak araştırmacıların BlaBlaCar uygulaması ile ilgili yukarıda bahsedilen çeşitli disiplinlerde bilimsel çalışmalar yapması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Biletall.com (2021). Otobüs bileti al. Erişim Adresi: <https://www.biletall.com/> (06.02.2021).
- BlaBlaCar (2021). BlaBlaCar. Erişim Adresi: <https://blog.BlaBlaCar.com.tr/about-us> (05.02.2021).
- BlaBlaCar (2021). Hakkımızda. Erişim Adresi: <https://blog.BlaBlaCar.com.tr/about-us#:~:text=BlaBlaCar%2C%20aracında%20boş%20koltuklarıyla%20yolculuk,bir%20ulaşım%20ağına%20ohayat%20veriyor.> (08.02.2021).
- Çakmak, V. ve Altaş, A., (2018). Sosyal medya etkileşiminde tren yolculukları: doğu ekspresi ile ilgili Youtube paylaşım videolarının analizi, Journal of Tourism And Gastronomy Studies.
- Casprini, E., Di Minin, A. ve Paraboschi, A. (2019). How do companies organize nascent markets? The BlaBlaCar case in the inter-city shared mobility market, Technological Forecasting and Social Change, 144, 2019, 270-281, ISSN 0040-1625,

- Cresswell, J. W. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. (Çev: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Enuygun.com (2021). Ucuz uçak biletleri. Erişim Adresi: https://www.enuygun.com/ucak-bileti/istanbul-ankara-istanbul-ankara/?gclid=Cj0KCQiAyJOBbHD CARIsAJG2h5fFiohyX93VjWGhiu Sxs-2yHWJ3XTbDGRL3G2xYWtAujn Hu7sOYNksaAtDJEALw_wcB (06.02.2021).
- Farajallah, M., Hammond, R. G. ve T. Penard. (2019). What drives pricing behavior in Peer-to-Peer markets? Evidence from the carsharing platform BlaBlaCar, *Information Economics and Policy*, 48, 2019, 15-31, ISSN 0167-6245,
- Kervankıran, İ ve Bağmancı, M. (2020). Turizm hareketliliğine karşı istikametten bakmak Türkiye'den yurtdışına olan seyahatlerin görünümü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (3), 686-712. DOI: 10.21547/jss.744618
- Karayolları Genel Müdürlüğü (2021). 4. Bölge Müdürlüğü, Erişim Adresi. <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Otoyollar/UcretlerAna.a.spx> (05.02.2021)
- Lemoine, L., Guesmi, S. ve Hadhri, W. (2017). İşbirliğine dayalı bir ekonomi platformunda güven inşa etmek. BlaBlaCar'da bir marangoz seçmek için kriterlerin niteliksel bir çalışması. *Yönetim sorusu (soruları)*, 4 (4), 77-89. <https://doi.org/10.3917/qdm.174.0077>
- Martin C.J. (2016), The sharing economy: A pathway to sustainability or a nightmarish form of neoliberal capitalism? *Ecological Economics*, 121, 149–159
- Saxena D, Muzellec L. ve Trabucchi D. (2020). BlaBlaCar: Dijital platformda değer yaratma. *Journal of Information Technology Teaching Cases.*; 10 (2): 119-126. doi: 10.1177 / 2043886919885940
- Setiffi, F. ve Lazzer, G. (2018). Riding free-riders? A study of the phenomenon of BlaBlaCar in Italy. In Cruz, I., Ganga, R., Wahlen, S. (Eds.), *Contemporary Collaborative Consumption*. London: Springer.
- Seven, V ve Öksüzöğlü, H. (2020). BlaBlaCar platformu aracılığıyla yapılan taşımaların hukuki niteliği (hatır taşıması ve otostop karşılaştırması). *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 25-76.
- Shahen, S. Stocker, A. ve Mundler, M. (2017). Online and app-based carpooling in France: Analyzing users and practices—A study of BlaBlaCar
- Strähle J. ve Erhardt, C. (2017), Collaborative consumption 2.0: An alternative to fast fashion consumption, In: Strähle J. (ed.), *Green Fashion Retail*, Springer Series in Fashion Business, Singapore.
- Silwanowicz, T. (2017). Ride-sharing customer behaviour on example of BlaBlaCar. *Prace Naukowe/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*, 200-213.
- Sundararajan, A. (2016). The sharing economy: the end of employment and the rise of crowd-based capitalism. MIT Press
- Tapscott, D. ve Williams, A. (2010). *Innovating the 21st-century university: it's time!.. Educause Review*. 45.
- T.C.D.D. (2021). TCDD Taşımacılık A.Ş. online bilet. Erişim Adresi: <https://ebilet.tcddtasimacilik.gov.tr/>

view/eybis/tnmGenel/tcddWebContent.jsf (06.02.2021)

Touriño, A. (2016): “La economía colaborativa desde la óptica de la competencia desleal. Análisis de los autos de medidas cautelares dictados en los casos de Uber, BlaBlaCar y Cabify”, Actualidad civil, 4, 80-93.

Voyant Tolos (2022). Erişim Adresi: <https://voyant-tools.org/> (21.12.2022).

Yaşar, M. (2020). Çevre dostu ürün ve çevre dostu ürün ambalajının tüketici satın alma davranışına etkisinin belirlenmesi -Bingöl ili örneği-. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (16), 314-333

Yıldırım, V. Ç., Nurtanış Velioğlu ve M., Karsu, S. (2020). BlaBlaCar İle işbirlikçi tüketime katılım yolculuğu. Communication Economics Organisation. Bosna Hersek: 2020 International CEO Communication, Economy, Organization & Social Sciences Congress.

Zalega, T. (2020). The sharing economy and the behaviour of young Polish singles: the case of BlaBlaCar, Gospodarka Narodowa. The Polish Journal Of Economics, Warsaw School of Economics, 4, 105-134.

BAŞKURDİSTAN, ALTAY VE HAKAS ÖZERK CUMHURİYETLERİ

Yayına Geliş Tarihi: 13.08.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Naziye Saralı⁷

Özet

Günümüzde farklı isimlerle adlandırılan Türkler dünyanın geniş alanlarına dağılmışlardır. Amerika, Avrupa, Balkanlar, Rusya Federasyonu, Türkiye, Çin, Japonya, gibi ülkelerde Türk varlığı söz konusudur.

SSCB'nin 1991 yılında dağılması ile beş bağımsız Türk Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan bu cumhuriyetlerin isimleridir. 1974 yılında Türkiye'nin düzenlediği askeri hareket neticesinde KKTC de bağımsızlık statüsünü almıştır.

Bunların dışında kalan Türk Topuluklarının bazıları Özerk Bölgedir, bazıları ise nüfuslu olmalarına rağmen herhangi temsil organına sahip değildir. Bu Özerk ve Özerk olmayan Türk toplulukları arasında: Altay Türkleri, Başkurt Türkleri, Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan Türkleri, Çuvaş Türkleri, Doğu Türkistan Türkleri, Hakas Türkleri, Irak Türkleri, İran Türkleri, Karaçay- Balkar Türkleri, Kazan Türkleri, Kırım Türkleri, Kök-Oğuz Türkleri, Kumuk Türkleri, Nogay Türkleri, Gagavuz Türkleri, Tataristan Türkleri, Karakalpak Türkleri, Saha Türkleri, Suriye Türkleri, Dağıstan Türkleri, Ahıska Türkleri, Şor Türkleri ve Tuva Türkleri vardır. Biz Bunların içerisinde Başkurdistan Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti ve Hakasya Cumhuriyeti'ni ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Başkurdistan Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti

Baskurdistan, Altay and Hakas Autonomous Republic

Abstract

Today, Turks, under different names, have spread over wide areas of the world. There is a Turkish presence in America, Europe, the Balkans, the Russian Federation, Turkey, China, and Japan. Besides, with the disintegration of the USSR in 1991, five independent Turkish Republics, which are Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan and Azerbaijan emerged. In addition, in 1974, as a result of the military operation organized by Turkey, the TRNC also received its status of independence.

⁷ Uzman, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, .
<https://orcid.org/0000-0003-3509-744X>,
naziye.sarali@hbv.edu.tr

⁸ Fatih Özbay, "Başkurdistan", Yeni Türkiye Yayınları, S.54, 2013, ss.2032.

Some of the Turkish communities other than those mentioned above are autonomous regions and some other do not have any representative body although they have great population. Among these autonomous and non-autonomous Turkish communities are Altai Turks, Bashkir Turks, Western Thrace Turks, Bulgarian Turks, Chuvash Turks, East Turkestan Turks, Khakas Turks, Iraqi Turks, Iranian Turks, Karachay-Balkar Turks, Kazan Turks, Crimean Turks, Kok-Oghuz Turks, Kumuk Turks, Nogai Turks, Gagauz Turks, Tatarstan Turks, Karakalpak Turks, Saha Turks, Syrian Turks, Dagestan Turks, Meskhetian Turks, Shor Turks and Tuva Turks. Among them, we will deal with the Republic of Bashkortostan, the Republic of Altai and the Republic of Khakassia.

Keywords: Republic of Bashkortostan, the Republic of Altai and the Republic of Khakassia.

Giriş

1. Başkurdistan Cumhuriyeti

Başkurtlar, günümüzde Rusya sınırları içerisindeki İdil-Ural Bölgesi'nde, Volga Nehri ile Orta ve Güney Urallarda yaşayan bir Türk topluluğudur. Halk olarak Başkurt, Başgirt, Başkir şeklinde farklı adlandırılmaktadırlar.⁸ Kelimenin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte bu hususta farklı görüşler mevcuttur. Başkurt Türklerine mensup olan A.Zeki Velidi TOGAN, Başkurt kelimesi Beş Ogur'dan geldiğini savunur.⁹ Ayrıca yine TOGAN'ın kitabında Kök Türklerin dağılmasıyla bölgedeki Bulgarların güçlendiğini ve beylerinin birinin adının "Kurt" olduğunu dolayısıyla Başkurt isminin bu beyden gelebileceği söylenmektedir. Bir diğer görüş ise Ural Bölgesine gidip İslamiyet'i öğretmek üzere Peygamber efendimiz üç kişiyi görevlendirmiş ve bölgeye bu görevliler bir kurt rehberliğinde ulaşmıştır. Buna benzer rivayetler de söz konusudur. Ayrıca Başkurtlar, 17. Ve 18. Yüzyılda Ruslarla mücadele ederken de kurt başlı sancak kullandıkları rivayet edilir.¹⁰

⁹ Ali Özcan, Kafkas İdil Coğrafyası Başkurdistan Cumhuriyeti, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, ss.5.

¹⁰ Saadetin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi, Akçağ, 2006, s.240.

Başkurtlar'ı 4 ayrı sınıfa ayırabiliriz; İlki Dağ Başkurtları olarak adlandırılan Bürcen, Üsergen, Tamyan boylarıdır. İkincisi Ova- Bozkır Başkurtları olarak adlandırılır. Üçüncüsü Başkurtlara doğudan katılan Kıpçak, Kan, Suyun, Uran, Kaylı, Boyat, Kerayit, Çuraş, Nogay, Kırgız ve .Merkit gibi soyların birleşmesi ile oluşmuştur. Bu zümreler yarı göçebe yaşamakta ve kabilecilik sistemi ile yönetilmektedir. İstilalar sonucu batıdan Başkurdistan'a gelen Tatar, Bulgar, Mişer ve Müslüman Çuvaşlar dördüncü zümreyi oluşturmaktadır. Bu topluluk yerleşik hayata geçen çiftçilerden oluşmaktadır. ¹¹ 8. Yüzyılda da yukarıda belirttiğimiz gibi İdil ve Güney Ural bölgelerinde yaşadığı bilinen Başkurtlar'ın etnik kimlik doğrultusunda oluşum aşaması 13. Yüzyılda bitmiştir.¹²

922 yılında İbn Fadlan, seyahati esnasında bu bölgeye uğramış ve halkın şaman olduğunu gözlemlemiştir.¹³ Bu yıllarda bölge halkı İslamiyet'ten etkilenmeye başlamıştır.¹⁴ 14. Yüzyıla gelindiğinde, Özbek Han devrinde Başkurdistan Türkleri İslamiyet'i ve Arap Alfabesini kabul etmişlerdir. ¹⁵

1236 yılında Başkurtlar, Moğollar tarafından Altın Orda'ya bağlanmış ve Altın Orda'nın yıkılmasıyla Bölgenin Doğusu Cengiz Han soyundan gelen Şiban Han'a, güneyi ise Nogay beylerinin hakimiyeti altına girmiştir. ¹⁶

1552 yılında Kazan bölgesinin IV. Korkunç İvan tarafından işgal edilerek Rus hakimiyetine girmiş ve Ufa şehri kurularak

sömürgeleştirilmiştir. ¹⁷ Bu tarihten itibaren Rus zulmü başlamış ve binlerce insan katledilmiştir. 1645 yılında ağır vergiler ve haksız istilalardan dolayı Ufa civarındaki Başkurtlar ayaklanmışlardır. İlk büyük isyan Seyyit Batur tarafından Batı Başkurdistan'da çıkmıştır¹⁸. Ardından 1672, 1773, 1775¹⁹ yıllarında da isyanlar çıkmıştır. Ruslar tarafından insafsızca bastırılan bu isyanlarda, Başkurt aydınlarının da hapishanelerde çürümeye mahkum bırakılmıştır.

1917 ihtilaline geldiği zaman diğer bölgelerde olduğu gibi Başkurtlar da isyan etmişlerdir. Bu isyan neticesinde Başkurtlar bir ordu ve hükümet kurmuşlarsa da uzun süre ayakta kalamamış. Orenburg'da Başkurt Kurucu Kurultayı, Başkurdistan'ın muhtariyetini onaylamış, Z. V. Togan, ve diğer Başkurt liderlerden oluşan milli hükümet Aralık ayında kurulmuştur. 1918'in Ocak ayına gelince ise Bolşevikler tarafından Orenburg işgal edilmiş ve hükümet dağıtılarak üyeleri tutuklanmıştır. Bu tutuklular hapishane baskınıyla Ural dağlarına kaçmışlardır. ²⁰ Aynı yıl Z. V. Togan başkanlığındaki Başkurtlar tekrar milli ordusunu kurmaya başlamış ve birkaç ay sonra geçici Sibiryaya hükümeti ile anlaşma yapmıştır. Kasım ayında ise Amiral kolçak tarafından, Başkurt liderler Kurucu Meclis üyeleri hükümetini dağıtmıştır.²¹

1919'da Başkurt Askeri Kuvvetleri Kongresi'nde, Başkurdistan'daki kuvvetler tek bir komite altında toplanmış

11 Suzan Tokatlı, "Başkurdistan", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358119&/Ba% C5%9Fkurt-T%C3%BCrkleri/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Suzan-Tokatlı%C4%B1->

12 Özbay, a.g.m. s.2033.

13 Meşküre Yılmaz, Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, Kripto, s. 314.

14 Gömeç, a.g.e., s.241.

15 Bekir Demir, "Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler", Türkler, C.20, s. 126.

16 Gömeç, a.g.e. ss.242.

17 Kutlay Yağmur, "Başkurdistan'da Anadili Bilincinin Uyanması ve Ulusal Kimliğin Canlandırılması", Türkleri, s136.

18 Gömeç, a.g.e. s.242.

19 Demir, a.g.m. s.127.

20 Yılmaz, a.g.e. s. 316.

21 Demir, a.g.m., s. 127.

ve Rus hükümeti ile anlaşma yoluna gidilmiştir. Lenin Hükümeti ile yapılan anlaşma neticesinde, Başkurdistan hükümetine Başkurt Otonom Cumhuriyeti kurulmuştur.²²

19 Mayıs 1920'de, Rusya Merkezi İcra Komitesi (VTSĖK), Başkurdistan'ın siyasi muhtariyetinin fiilen ortadan kaldırıldığını ifade eden kararnameyi onaylamış ve hükümleri faaliyete koymak için Başkurt İhtilal Komitesine, Bolşevikler gönderilmiştir. Bu Bolşeviklerin baskı ve zorlamalarıyla Başkurt İhtilal Komitesi istifa etmek zorunda kalmış ve Komite başkanı Z. V. TOGAN Türkmenistan'a gitmiştir. Temmuz 1920 tarihinde Bolşevikler kendilerine uygun yeni Bolşevik yönetimi kurmuş ve 1990 yılına kadar bu şekilde yönetim sürmüştür.²³ Sadece 1925'de ve 1934'de Başkurdistan sınırlarında bazı değişiklikler olmuştur. Mesela daha önce Başkurdistan'a bağlı olan Argayai bölgesi 1934'de Çelyabinsk oblastına bağlanmıştır.²⁴

1990 yılında Başkurt Meclisinde Murtaza Rahimov yönetimi alınca 1990 yılının Ekim ayında Başkurdistan'ın bağımsızlık Deklarasyonu ilan etmiştir. Bağımsızlık bildirgesine göre yer altı ve yer üstü kaynakları dahil tüm Başkurdistan toprakları, bölgede yaşayan insanların mülkiyeti sayılacaktır. Bu bağımsız deklarasyona paralel olarak oluşturulan Anayasa (1993) ve Hukuk sisteminde, bazı imtiyazlı eyaletler dışında kalan tüm eyaletler üzerinde, federal hukuk bağlamında üstünlük sağlanmıştır.²⁵ Aynı zamanda devletin resmi adını Rusçadan (Başkırya), orijinal adı olan Başkurdistan'a çevrilmiştir. 1994 yılında Rusya ile

yapılan başka bir anlaşmayla da Başkurdistan sınırları içerisinde bulunan doğal kaynaklarda idare hakkı almış ve petrol, protokimya ve bazı önemli fabrikaların kontrolü sağlanmıştır.²⁶

Başkurdistan Cumhuriyeti Başkanlığına, Aralık 1993'te Murtaza Rahimov getirilmiş ve 2010 yılında istifasına kadar iktidarda kalmıştır. Bu istifanın ardından 15 Temmuz 2010 yılında, bir kararname ile Rüstem Hamitov Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. Hamitov göreve gelir gelmez Rahimov'un ekibini tasfiye etmiştir.²⁷ Rahimov'un milliyetçi politikalarından çok farklı bir politika izleyen Hamitov Rusya ile aralarını bozmamaya özen göstermektedir. Bağımsızlık için milliyetçiler tarafından partiler ve teşkilatlar kurup aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Söz konusu teşkilatların en önemlileri "Başkurt Yaşlar İttifakı", "Başkurt Millî Fırka Partisi", "Başkurt Kadınlar Uyuşması", "Başkurt Kazaklar Uyuşması" ve "Başkurt Gençler İttifakı" dır.²⁸

Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde büyük çoğunluğu Rus olmak üzere, Başkurt, Tatar, Çuvaş ve Ukraynalılardan oluşmaktadır. Asimilasyon faaliyetleri, Ruslaştırma (Göç) ve kısımlar neticesinde Başkurt Türklerinin sayısı azalmıştır. 1989 nüfus sayımına göre Büyük Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde toplam 1.450.000 kadar Başkurd vardır. Bu sayının %60'ı Başkurdistan'da yaşamaktadır. Ancak bu rakam 30 sene evveline aittir.²⁹

Başkurdistan, doğal kaynakları açısından zengin bir coğrafyada bulunmaktadır. Enerji, kimya ve makine endüstrisi

22 İldus G. İlishev, "Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkurdistan ve Rusya" Türkler, C.20, s.112.

23 Demir 128.

24 Ali Yiğit, "Başkurdistan", Türkler, C.20, s.153.

25 İlishev, a.g.m. s.115.

26 Gömeç, a.g.e. s. 247.

27 Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yılığ 2013, s. 478.

28 Özbay, a.g.m.s.2040.

29 Ali Yiğit, a.g.m. s.90-91.

oldukça gelişmiştir. Yalnız gelirlerin büyük çoğunluğu merkezi bütçeye (RF) gitmektedir.³⁰ Rusya Federasyonu'nun, İşimbay- Ufa petrol Boru hattı ile İşimbay-Magnitogorsk doğalgaz boru hattı, Başkurdistan topraklarından geçmektedir.³¹

Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde tarım ve hayvancılık büyük yer kaplamaktadır. Özerk bölgenin %34'ü ekilebilir arazi, %39'u Orman ve çalılık, %24'ü ise hayvancılığa elverişli meralardan oluşmaktadır. Başlıca üretilen tarım ürünleri: tahıllar, şeker pancarı, ayçiçeği ve çeşitli sebzelerdir. Hayvancılığa bakacak olursak sığır, koyun, keçi ve küçükbaş hayvanların yetiştirilmesi önceliklidir.³²

2. Altay Cumhuriyeti

Adını Türkçe- Moğolca'dan gelen Altan kelimesinden gelmiş olup "Altın" anlamına gelmektedir.³³ Altaylar, Kazakistan ve Moğolistan bozkırlarının ve Sibirya ormanlarının kesiştiği kavşakta bulunmaktadır. Altay Türklerinin bulunduğu bu saha 45-55 kuzey enlemi ile 93-98 doğu boylamı arasındadır.³⁴ Sibirya'nın Altay- Sayan dağlık bölgesinde, Ob, Abakan ve Yenisey civarında yaşayan Altaylar, 6 Türk boyundan gelmektedir. Bunlar Altay Kiji, Telengit, Teleüt, Tuba, Kumandı- Kiji ve Ku Kiji Türk boylarıdır. ³⁵

Altay Kiji: Altay Türklerinin özünü oluşturan Altay Kijilere 100 yıl önceye kadar Oyrat Boyu denilmekteydi. Bu Türkler, Katun, Ursul, Sema, Mayma, Çarış, Kan, Pesçanaya gibi ırmakların etrafında yaşamışlardır.³⁶

Telengitler: Telengitler, ırmak kenarlarında yaşamışlar ve bu ırmak isimleri ile anılmışlardır. Çuy ırmağı civarında oturanlar kendilerini Çuy olarak adlandırmışlardır. Ruslar ise 1856 yılına kadar Telengitlere, hem Çin'e hem de Rusya'ya vergi verdiklerinden dolayı çift vergi verdiklerinden dolayı, çift vergi veren anlamına gelen "Dvoedantsı" olarak anılmışlardır.³⁷

Teleütler: Teleütler kendilerine Telengüt , Telenget demişlerdir. Ruslar ise Beyaz Kalmuklar olarak adlandırmıştır. Günümüzde Güney Sibirya'da yaşayan Teleütler, Orkun Abideleri'ndeki Tölösler ile alakaları olma ihtimali vardır.³⁸

Tubalar: Tubalar (Tuva) kendilerine, Orman insanı anlamına gelen Yiş Kişi demektedirler. Uymen, Puja, İşa, Sarı ve Kara Kokşi, Mayma gibi bölgelerde yaşayan Tubalara Ruslar Çernoviye diye olarak da anmaktadır.³⁹

Kumandılar: Biga'nın sağ kıyılarıyla, Lebed ırmağının etrafına yerleşen Kumandılar, Aşağı Kumandı ve Yukarı Kumandı olarak ikiye ayrılmıştır. Yaklaşık 10 bin nüfusa sahip olan Kumandılar Şamanist'tirler. ⁴⁰

Lebedler: 1926 nüfus sayımlarına göre 1897 kişi olan lebedler Yakşı ve Çalkan diye iki soya ayrılmışlardır. Yerleştikleri nehrin adını almışlardır. ⁴¹

Altay Cumhuriyeti 92.902 km² alana sahiptir. Altay Cumhuriyeti topraklarının neredeyse %85'i dağlıktır. Dağlık Altay'da birçok nehir ve 7000 civarı göl bulunmaktadır. Komşularına bakacak olursak, Rusya Federasyonu içinde Tuva

30 Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılı 2013, s. 479.

31 Ali Yiğit, a.g.m. s.92.

32 Ali Yiğit, a.g.m. s. 92.

33 Ramazan Özey, Dünya Platformunda Türk Dünyası, Aktif Yay. S.244.

34 Nadir Devlet , "Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri", Türkler, C.20. S. 44.

35 Yılmaz, a.g.e. s.312

36 Yılmaz, a.g.e. s.313.

37 Gömeç, a.g.e. s.236, Yılmaz, a.g.e. s.313.

38 Gömeç, a.g.e. 236.

39 Ahmet Günşen, "Altay Türkleri ve Dilleri", SBE, S, 6 . 1995. s. 215.

40 Yılmaz, a.g.e. s. 313.

41 Gömeç, a.g.e. s. 236.

Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti, Kemerovo bölgesi ve Altay bölgesine sınırı mevcuttur Ayrıca üç tane bağımsız devlete de sınırları vardır. Bun ülkeler; Kazakistan, Çin ve Moğolistan'dır.⁴²

Bugünkü Dağlık Altay Cumhuriyeti'nin toprakları, zengin coğrafyada bulunmaktadır ve başkenti Gorno- Altay'dır. Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Uygur devleti ve Kırgız devleti bu topraklarda üstünlük sağlamışlar egemenliği altına almışlardır. 10. yüzyılda Kırgız Hakimiyetinin bitmesiyle bölgede Kitanların egemenliği başlamıştır. 12. Yüzyıla gelindiğinde bölgeye gelen Naymanlara bağlanmıştır. 13. Yüzyılda Cengiz Han'ın bölgeye gelmesi ile Moğol hakimiyeti başlamıştır. 15. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar Kalmukların egemenliğinde kalan Altaylar, 17. Yüzyılda Rus egemenliğine girmeye başlamıştır.⁴³

17. yüzyılda başlayan Rus istilaları 19. Yüzyılda tamamen, Altay bölgesinin Rus hakimiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu asırla birlikte bölgede asimilasyon ve sömürgeleştirme faaliyetleri hızlanmıştır. Şaman dinine mensup Altaylıları, Hristiyanlaştırmak için yaptırımlar uygulamışlardır. Rus halkı bölgeye yerleştirilmiş, Türk halkı ağır vergilere maruz bırakılmış, Hristiyanlığı kabul edenler Rus vatandaşı gibi muamele görmüş, her çeşit vergi indirimi maddi yardımlarda bulunulmuştur. Kabul etmeyenler ise dağlık bölgelere çekilmişlerdir.⁴⁴ 20. Yüzyıla gelindiğinde bölgede Ortodoks Hristiyanlar, nüfusun %67'sini, Şamanistler ve Burhanistler, nüfusun %31'ini ve Müslümanlar, nüfusun %2'sini oluşturmaktaydı.⁴⁵

19. Yüzyılda Altaylarda Burhanizm adı verilen dini bir hareket baş göstermiştir. Bu hareket Rusların Hristiyanlaştırma politikasına, Rusların dikte ettiği zorlu koşullara karşı Lamanizm'den gelen bazı motifler ile Şamanizm'in birleşmesi söz konusu olmuştur. Bu harekette Rus mallarının kullanımına, Rus parasına ve Hristiyanlığa karşı bir ayaklanma olduğundan çok geçmeden Ruslar tarafından bastırılmıştır.⁴⁶

SSCB'nin dağılmasıyla 1991 yılında muhtarlık verilmiş, 1992 yılında ise Rusya Federasyonu'na bağlı Özerk Altay Cumhuriyeti statüsüne gelmiştir. Tam bağımsızlığına kavuşamayan Altaylar Rus baskı ve dayatmalarına maruz kalmaktadır. Parlamentodaki Türk milletvekilleri bağımsızlık hareketleri içerisinde yer almaktadır. Bağımsızlık faaliyetlerinde "Altay Halk Cephesi" başı çekmektedir. Altay Cumhuriyeti'nde ciddi destekçileri bulunan "Altay Halk Cephesi" maddi imkanları kısıtlıdır.

Altaylarda diğer Türk halkları gibi Müslümanlık hakim din değildir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Rusların misyonerlik faaliyetleri, Altayların asıl inançlarını bozmuştur. Altayların içerisinde eski geleneksel inançlarının yanında Hristiyanlık dini yaygındır. Türkler, hangi coğrafyada bulunursa bulunsun kültürel bağlantı hep sürmüştür. Bütün Altay halklarının asıl dini en alt derecesinde Şamanizm olarak adlandırılan doğayı ön plana çıkarmaktadır. Hangi dine mensup olursa olsun Sibiryadaki Türklerde, Anadolu'da ki Türkler de dini inançlarında ortak noktalar bulunmaktadır.⁴⁷

42 Anar Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti" Türkler, C.20, s.244.

43 Gömeç, a.g.e. s. 233.

44 Gömeç, a.g.e. s.234.

45 Somoncuoğlu, a.g.m. s. 245.

46 Somoncuoğlu, a.g.m. s. 246.

47 Ayrıntılı Bilgi İçin Bk . Mehmet Alparslan Küçük, "Altay ve Güney Sibiryada Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini inanışları", Dini Araştırmaları, C.8, S.23, s. 195.

Altayların nüfusunu Türk Kültürü dergisinin 5. Sayısı, Sovyet Birliği içerisinde 270.000 Moğolistan'da ise 120.000 olmak üzere toplamda 390.000 olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Bu rakam bütün Altaylıları kapsamaktadır. Çünkü 1979 nüfus sayımına göre bölgedeki Altaylılar 60.015 kişiye sahip olduğu tespit edilmiştir.⁴⁹

Altay Türkçesinin ilkyazı dili, bölgedeki misyonerlerin çalışmalarıyla birlikte, Kiril Alfabetiyle, Teleüt ağzı esas alınarak oluşturulmuştur. Kilise kitaplarında ağırlıkta kullanılan bu yazı ile "Grammatika Altayskogo Yazıka (1869)" ile "Slovar Altayskogo i Aladagskogo Naareçiy Tyurskogo Yazıka (1870)" isimlerinde ilk Altay Türkçesi Gramer kitapları yayınlanmıştır. 1922 yılına gelindiğinde Altay- Kiji ağzı ile Kiril alfabesinde yazı dili kullanılmaya başlanmıştır. 1928 de Kiril alfabesi yazı dili yerini Latin alfabesine bırakmışsa da uzun sürmemiş ve 1938 yılında tekrar Kiril alfabesine dönülmüştür.⁵⁰

Hayvancılıkla uğraşan halk özellikle Ren geyiği ve sığır besiciliği yaparlar. Bunun dışında balıkçılık, arıcılık ve avcılık da yapmaktadırlar.⁵¹

3. Hakasya Cumhuriyeti

Hakaslar, Güney Sibirya'da Abakan Irmağı ve onun çok sayıdaki kollarının vadisinde Çulım Irmağı'nın yukarısında; Yenisey'in sol tarafında yaşamaktadırlar. Hakas Cumhuriyeti'nin yüzölçümü yaklaşık olarak 61.900km² dir. Hakasya'da Ruslar, Hakaslar, Ukraynalılar, Almanlar,

Tatarlar, Belaruslar, Çuvaşlar, Polonyalılar gibi milletler bulunmaktadır.⁵² Hakasya'nın toplan nüfusu 585.000 kişi olmakla beraber bunun içerisinde, 2002 yılı sayımına göre Hakasların nüfusları 75.622 kişidir.⁵³

Hakasların bilinen ilk yerleşim yerleri Yenisey civarındır. Yani Kırgız göçlerinden geriye kalan Kırgızlılar Hakasları oluşturmaktadır.⁵⁴ 6.yy'a ait Bizans kaynaklarında Hakaslara Kherkhir denilmiş, 8. Yy Tibet metinlerinde de Hir-kis, Hir-tis, Kher-ged ifadeleri kullanılmıştır. 6.yy'a ait Çin kaynaklarında Hia-kia-sseu denilen Hakasların Kırgız kökenli olduğu söylenmiştir. 9. Yy'a ait Çin kaynaklarında ise "Heges" ismiyle anılmıştır.⁵⁵ Ruslar Türk topraklarını istila etmeden önce diğer Türk halklarında olduğu gibi Hakasları da Tatar diye isimlendirmekteydi. Hakas adı Sovyetler birliğinin kuruluş döneminde resmi olarak kabul edilerek kullanılmıştır.⁵⁶

Başkenti Abakan olan Hakaslar tarihte, Hun, Göktürk, Uygur, Moğol, Çin Hakimiyetinde kalmışlardır. Hakasların Ruslarla karşılaşması, 1604 yılında gerçekleşmiştir. Ruslar bölgeye ilk geldiği zaman, Yezer (İsar), Altısar, Altır ve Tuba adında dört tane beylik vardır. Kırgız soyundan gelen beyliklerin oluşturduğu federasyona "Hongoray" denmiştir. Hongoray topraklarını istila eden Altın Hanların baskısından kurtulmak isteyen Hakaslar, Cungarya'ya bağlanmış ve vergi ödemiştir. 1707 yılına gelindiğinde Ruslar, Hakas topraklarına girmiş ve halktan kürk vergisi toplamaya

48 Ahmet, Günşen, s.216.

49 Devlet, a.g.m. s.59.

50 İbrahim Dilek, "Altay Türkleri Edebiyatı Tarihi", Türkler, C.20, s. 259.

51 Devlet, a.g.m. s. 60

52 Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Tarihleri" Bilig 3, Güz 96. s. 54.

53 Gülsüm Killi Yılmaz, "Hakas Ağız Araştırmaları Üzerine", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.4, S.3,s.106.

54 David G. Anderson, Hakaslar, Türkler, C.20, s.200.

55 Michael R. Drompp, "Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları", Türkler, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.39

56 Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Hakasya", Yeni Türkiye, S.16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997, s.1579.

başlamışlardır. Bu dönemde Hakaslar Cungarya, Moğol ve Ruslara vergi vermişlerdir. 1727 yılında imzalanan Bura Antlaşması ile Ruslar Hakas bölgesindeki hakimiyetini kesinleştirmiştir.⁵⁷

Hakas toprakları 18.yy'da Krasnoyarsk ve Kuznets askeri valilikleri tarafından ikiye ayrıldı. Krasnoyarsk valisi Kaçın, Koybal, Yarın ve Kaydın topraklarının yönetimini Rus beylerine bıraktı. Ruslar bölgeyi işgal etmesinin ardından coğrafi isimleri değiştirmiş ve bölgelere Rus isimler vermiştir. Asimile politikasını sürdürerek Hakasların tarihi ile bağlarının kopmasını amaçlamıştır.⁵⁸

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Hakaslar da Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasına maruz kalmıştır. 18. Yüzyılda hızlanan bu politikayla, bölgeye hızlı bir Rus göçü başlamış ticaret amacıyla gelen Ruslar da köyler kurup bölgeye yerleşmişlerdir. Hakaslara zorla Rus kıyafetleri giydirilmiş, ayrıca baskıyla toplu vaftiz törenleri yapılarak Türklere yeni isimler takılmıştır. Hristiyanlığa geçen Hakas Türkleri vergiden muaf tutulmuş ve maddi yardımlarda bulunulmuştur.⁵⁹

1905 yılı devriminin ardından, Rus çiftçilerinin ardından Hakaslar da vergi ödemeyi reddetmişlerdir. Hakas milliyetçileri toplandıkları kasabada, Hakaslar için yeni bir idarenin kurulmasına karar verdiler. “Yeni Bozkır Kanun Taslağı” na göre, Hakasları Ruslar değil bizzat kendileri idare etmeliydiler. Ancak bu istek reddedilmiştir.⁶⁰

Rusların, Böl- Parçala yönet taktiği gereği 1923 yılında Altaylılar ve Hakaslılar için

ayrı bölgeler kurulmuş ve Hakas Ulusal Bölge adı verilmiştir. 1925 yılında da bu isim “ Hakas Okruğu (Bölgesi)” ne çevrilmiştir. 1930 yılında bu birlik ortadan kalkma tehlikesine karşı Hakaslar, Ruslara Tuva Cumhuriyeti'ne katılabileceklerini bildirmiştir. Bunun neticesinde 20 Ekim 1930 tarihinde Hakas Özerk Bölgesi kurulmuştur. Milliyetçilerin faaliyetleri hız kesmeden artınca asimile, sömürü ve yok etme politikası daha da şiddetlenmiştir. Toplu kıyımlarla Hakas nüfusu azaltılmış ve aydın kesim yok edilmiştir. 1934 yılında 300 kadar aydın, Turancı örgüt kurmak bahanesi ile öldürülmüştür. 1937 yılında kayıtlara geçen verilere göre, bir gün içerisinde 107 Hakas Türkü idam edilmiştir.⁶¹

1980'li yılların sonlarına doğru Güney Sibiry Türkleri harekete geçmeye başladılar. St. Petersburg'da Altaylar, Hakaslar ve Şorlar Sibiry Kültür Merkezi'ni kurdular. Bu kültür merkezinde özellikle Hakas aydınları büyük rol oynamışlardı. Amaçları Altay, Hakas ve Şor Türklerinin tarihi birliğini yeniden canlandırmaktı. Bu grup mensuplarının içinde Rusya içindeki egemenlik hakları için ortaya çıkan ılımlıların yanında Rusya'dan ayrılmayı isteyen radikaller de vardı.⁶²

1988 yılında öncü teşkilat anlamına gelen “Tun Teşkilatı” Hakas milliyetçileri tarafından kurulmuştur. Bağımsızlık faaliyetlerine başlayan teşkilatın öncüleri aydın kesim olmuştur. Milli bir kimliğe sahip olmak için çabalayan teşkilat 1990 yılında Hakas Halk Kongresi düzenlemiştir. Bu kongrede Hakas Özerk Bölgesi'nin Özerk Cumhuriyete

57 Anar Somuncuoğlu, “Hakasya Cumhuriyeti”, Türkler, C. 20. s.195.

58 Gömeç, a.g.e. s. 315.

59 Deliömeroğlu, “Hakaslar ve Hakasya”, Yeni Türkiye, S.16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997, s.1576.

60 Somuncuoğlu, a.g.m. s.196.

61 Gömeç, a.g.e. s. 319.

62 Somuncuoğlu, a.g.m. s.197.

dönüştürülme kararı alınmıştır. 3 Haziran 1991 de Rusya Yüksek Meclisi'nin kararıyla Rusya'ya bağlı Özerk Hakas Cumhuriyeti kurulmuş oldu.⁶³

Hakas Türkleri, geleneksel inançları olan Şamanizme inanmaktadır. Yalnız Hakaslar Şamanizm'i, Akçağan olarak adlandırmaktadırlar. Akçağan, Ak tanrı anlamlarına gelmektedir. 17. Yüzyıldan itibaren Rusların bölgeye girmesiyle Hristiyanlaştırma politikası uygulanmış ve Hristiyanlaştırılmıştır.

Günümüzde bölgede Hakasça (Hakas Türkçesi) ve Rusça kullanılmaktadır. Hakaslar Çarlık Rusya döneminde Kiril alfabesini kullanmış, Sovyet Devriminden sonra Latin Alfabesine geçilmiştir.⁶⁴ Ancak 1939'dan sonra yeniden Rus alfabesini kullanmak zorunda kalmışlardır. Hakas dilinde, Moğolca ve Çince kelimeler yer alsada da Türkçe sözcükler çoğunluktadır. Bu bağlamda Hakaslar Dil ve Edebiyat Enstitüleri açmışlardır.⁶⁵ Ana dillerin korunması amacıyla Sankt Petersburg'da Altaylar, Hakaslar ve Şorlar tarafından Sibirya Kültür Merkezi (SKM) kurulmuştur. SKM'nin kurulmasının bir diğer nedeni ise halk arasında Rus asimilasyon politikasına karşı Türklük ve Tarih bilinci uyandırmaktır.⁶⁶

Bugün Hakasya'da 275 okul mevcuttur. Bunlardan 114 okulda Hakasça dersi verilmektedir. Tamamen Hakasça eğitim veren lise yokken, 17 ilkokul tamamen Hakasça eğitim vermektedir. Mali problemler eğitimi etkilemiş ve dolayısıyla Hakas öğrencileri kırtasiye malzemelerini almakta zorluk çekmektedir.

Hakaslar Tarım ve Hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Koyun ve keçi beslenen hayvanların başında gelmektedir.

Genellikle üretilen tarım ürünleri, yulaf, darı, buğday ve patates üretmektedirler. Ayrıca bölgede ormanların çokluğu nedeniyle ormancılık da gelir kaynakları arasındadır.

18. yüzyıldan bu yana Hakasya'da bakır yatakları işletilmektedir. Bunun yanında zengin demir, kömür, barit ve altın yatakları da bulunmaktadır. Madencilik ve orman ürünleri alanında sanayisi gelişmiş olan Hakaslar, Rusya Federasyonu ile ticaret yapmaktadırlar.⁶⁷

Sonuç

Orta Asya Türk toplumunun öz vatanıdır. Orta Asya'da bir çok Türk Devleti kurulmuş ve dönem dönem hakim güç olmuştur. Sanayi inkılabı ile başlayan sömürgecilik faaliyetleri yayılmacılığı ön plan çıkarmış ve Rusya bu bağlamda Orta Asya'ya hakim olmaya başlamıştır. 17. Yüzyıla gelindiğinde Türk devletleri ve toplulukları Rus egemenliğine girmek zorunda kalmıştır. 1992 yılında SSCB'nin dağılması ile 5 Türk Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur. Geri kalan Türk halkları ise günümüzde de Rus ve Çin egemenliğinde yaşamaktadır.

Bağımsız toplum olma özelliğine sahip olan Türkler sık sık milliyetçilik ayaklanmaları çıkarmışlardır. Bu ayaklanmalar Rusların sert yaptırımları ile sonuçlanmıştır. Türk halklarının yaşadıkları bölgeler zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahip olması nedeniyle Ruslar bölgeyi önemli görmekte ve elinde tutmaya devam etmektedir. Bu bağlamda bölgedeki Türkleri asimile ve yok etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaya devam etmektedir.

63 Deliömeroğlu, a.g.m. s.59.

64 Yılmaz, a.g.e. s. 338.

65 Orhan Gedikli, "Hakas Türkleri", <http://blog.orhangedikli.net/hakas.pdf>

66 Somoncuoğlu, "Altaylılar.", s.248.

67 Özey, a.g.e. s.258-259.

Kaynakça

1. Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi, Akçağ, 2006.
2. Meşkûre Yılmaz, Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, Kripto, Ankara, 2010.
3. Ramazan Özey, Dünya Platformunda Türk Dünyası, Aktif Yayınları, İstanbul, 1999.
4. Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, 2015.
5. Bekir Demir, "Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler", Türkler, C.20, 2002.
6. Kutlay Yağmur, "Başkurdistan'da Anadili Bilincinin Uyanması ve Ulusal Kimliğin Canlandırılması", Türkler, C.20, 2002.
7. İldus G. İlishev, "Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkurdistan ve Rusya" Türkler, C.20.
8. Ali Yiğit, Başkurdistan, Türkler, C.20, 2002.
9. Fatih Özbay, "Geçmişten Günümüze Başkurdistan Cumhuriyeti", Yeni Türkiye Yayınları, 2013.
10. Anar Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti" Türkler, C.20, 2002.
11. İbrahim Dilek, "Altay Türkleri Edebiyatı Tarihi", Türkler, C.20, 2002.
12. Ahmet, Günşen, "Altay Türkleri ve Dilleri" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 6, Y.1995.
13. Mehmet Alparslan Küçük, "Altay ve Güney Sibirya Bölgesindeki Türk Topuluklarının Dini inanışları", Dini Araştırmaları, C.8, S.23.
14. Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Tarihleri" Bilig 3, Güz 96.
15. Nadir Devlet, "Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri", Türkler, C.20, 2002.
16. Gülsüm Killi Yılmaz, "Hakas Ağız Araştırmaları Üzerine", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.4, S.3.
17. Anar Somuncuoğlu, "Hakasya Cumhuriyeti", Türkler, C. 20, 2002.
18. David G. Anderson, Hakaslar, Türkler, C.20, 2002.
19. Michael R. Drompp, "Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları", Türkler, C.2, Ankara 2002.
20. Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Hakasya", Yeni Türkiye, S.16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos, 1997.
21. T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kuruluşlarla Kültürel ilişkiler <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-kuruluslarla-kulturel-iliskilerimiz.tr.mfa>
22. Suzan Tokatlı, "Başkurdistan", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358119&Ba%C5%9Fkurt-T%C3%BCrkleri/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Suzan-Tokatl%C4%B1>
23. Orhan Gedikli, "[Hakas Türkleri](http://blog.orhangedikli.net/hakas.pdf)", <http://blog.orhangedikli.net/hakas.pdf>
24. Ali Özcan, Kafkas İdil Coğrafyası Başkurdistan Cumhuriyeti, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

4 NUMARALI VE H.1171-1178/M.1758-1764 TARİHLİ ERZURUM AHKÂM DEFTERİ'NİN TAHLİLİ

Yayına Geliş Tarihi: 02.09.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Mehmet Koçyiğit⁶⁸

Özet

Osmanlı Devleti'nde, Divanhümayun en üst düzeyde karar alma organı olmasının yanı sıra bireysel şikâyetlerin ve davaların görüşüldüğü karara bağlandığı bir yüksek mahkeme görevini de yerine getirmiştir. Osmanlıda adaletin sağlanması temel prensip olarak benimsenmiştir. Bundan dolayı şikâyet hakkının kullanımı noktasında tebaasına önemli haklar tanımıştır. Öyle ki toplumun her kesimi bu hakkın kullanılmasında yanı başındaki bir adli makama başvuracağı gibi Divanhümayun'a da şikâyetini sunabilmiştir.

Divanhümayun'da XVII. yüzyıla kadar alınan kararlar "Mühimme Defterleri" ne kaydedilmiştir. Zamanla artan şikâyetler üzerine "Şikâyet Defterleri" adı altında farklı defter formları oluşturulmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şikâyetlerin artarak devam etmesiyle şikâyetlerin eyaletlere göre tasnif edilmiş "Ahkâm-ı Şikâyet" Defterleri oluşturulmuştur.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ahkâm defterlerinin tutulduğu eyaletlerden biri de Erzurum eyaletidir. Erzurum eyaletine ait 19 adet defter bulunmaktadır. Bu çalışmada bu defterlerden biri olan 4 numaralı Erzurum Ahkâm Defteri tahlil edilecektir. 4 numaralı defter H.1171-1178/M 1758-1764 tarihleri arasında kapsamaktadır. Defter özelinde ise Erzurum Ahkâm Defterleri'nin tarih araştırmalarındaki önemine değinilmiştir. Defterde yer alan hükümlerden bölgede miri toprak rejiminin uygulanışı ve yaşanan sorunlar, bölgedeki asayiş problemleri, iktisadi durumun göstergesi olan borç-alacak ilişkileri, miras meselelerindeki sorunlar ve çözüm önerileri, vergi meseleleri hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Şikâyet, Divan-ı Hümayun, Ahkâm Defteri, Erzurum, XVIII. Yüzyıl

Analysis of The Erzurum Ahkâm Book No 4 And Dated H.1171-1178/M.1758-1764

In the Ottoman Empire, Dîvân-ı Hümâyün (The Supreme Court) served as the highest decision-making body, as well as a high court where individual complaints and cases were discussed. In the Ottoman Empire, assuring justice was adopted as the basic principle. For this reason, it gave important rights to its citizens in terms of using the right to complain. Every member of the society could apply

to the nearest judicial authority for this right, as well as submit their complaints to the Dîvân-ı Hümâyün.

Until the 17th century, the decisions taken by the Dîvân-ı Hümâyün were recorded in the "Mühimme Defterleri (Crucial Registers)". Different registration forms were created under the name of "Complaint Registers" upon the increasing complaints over time. As the complaints continued to increase from the second half of the 18th century, "Ahkâm-ı Şikâyet (Verdicts of Complaints)" Registers, which classified the complaints according to the provinces were formed.

One of the provinces where the verdict (ahkam) registers have been kept since the second half of the 18th century is Erzurum province. There are 19 registers belonging to Erzurum province. In this study, Erzurum Ahkam Defteri (Register of Verdicts) numbered 4, which is one of these books, will be analyzed. The record numbered 4 covers the dates between (H.1171-1178- AD) 1758-1764. In connection to the book, the importance of Erzurum Register of Verdicts (Ahkam) in historical research has been discussed. From the verdicts in the register, it was aimed to have information about the implementation of the miri (state) land regime in the region and the problems experienced, the security problems in the region, the debt-credit relations that are the indicators of the economic situation, the problems and solution proposals in the inheritance issues, and the tax issues.

Keywords: Complaints, Divan-ı Hümayun, Registration of Verdicts, 18th Century

Giriş

Şikâyet, kişi ya da kişilerin yaşamış olduğu haksızlığı ortadan kaldırmak veya bu durumdan kurtulmak için meselenin ilgili makama iletilmesi olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti de adaletin temini için şikâyet hakkının kullanımını hem reaya hem de askeri kesime tanımıştır. Toplum oluşturulan her birey şikâyetini hemen yanındaki bir adli makama sunabileceği gibi doğrudan merkeze Divanhümayun'a iletebilme hakkına sahipti. Bu kapsamda şikâyet hakkının, reaya yahut devlet kademesindeki bir askerilerin haksızlığa uğradığını düşündüğünden itibaren başvurusunu yaptığı mahkemede sıkıntısının çözülememesi üzerine

⁶⁸ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Tapu ve Kadastro Erzurum 8. Bölge

Müdürlüğü, Uzman, Erzurum. E-Posta: mkocyiğit25@hotmail.com, tk40608@tkgm.gov.tr.

şikâyetini Divanhümayun'a yani padişaha kadar iletilme hakkına sahipti. (Taş, 2007:189).

Osmanlının merkezileşmesi ve müesseseleriyle bir ağ oluşturduğu andan 17. yüzyıla gelinceye kadarki dönemde şikâyetler mühimme denen defterlere kaydedilmiştir. Mühimme defterlerinin içerisinde sosyal, siyasi ve askeri konularla birlikte divana yansıyan şikâyet konuları da içerisinde bulunmaktaydı. Bu yüzyıldan itibaren mühimme defterlerine kaydedilen kayıtlar, konularına göre sınıflandırılmış ve farklı defterlere kaydedilmeye başlanmıştır (İnalçık, 1998, s. 33: 54). Sonunda kamuya ait meseleler mühimme defterlerine, şahsi davalara ait müracaatlar ise şikâyet defterlerine yazılmaya başlanmıştır (Emecen 2005, s. :124)

1648 yılında bürokratikleşme ile şikâyetler ayrı defterlere kaydedilmeye başlanmıştır (Emecen, 2005, s. 107:139- Emecen, 2011, s. 111:157). Şikâyetler ile ilgili defterler 1648-1823 yıllarında tutulmuş, toplamda da 208 adetten oluşmuştur. (Özel, 1988, s. 550:551). Anılan defterler, merkez ve taşra arasındaki ilişkilerde mühimme defterlerince eksik kalan noktaları tamamlayabilmektedir. Şikâyet defterlerinde bulunan kayıtlarının büyük çoğunluğunu devlette görevli kişilerin hukuki rolleri, suçların türleri, şikâyetle bulunanların sosyal-coğrafi dağılımı konusunda bilgiler vermektedir.(Kovacks, 2012 s. 275).

Şikâyet defterlerinde reaya kendi içindeki sorunların önemli bir kısmını merkeze gitmeden yerel mahkemelerde hallettiği bilinmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak şikâyet konularının Divân'a iletilmesinde sayısal anlamda bir düşüşe neden olmaktadır. Bunun sunucunda yerel mahkeme veya yönetim kadrosunca çözüme kavuşturulamayan idari veya hukuki ihtilaflar merkeze

gönderilmekteydi. Şikâyet defterlerinin konusunu bunlarla ilgili alınan kararlar oluşturmaktaydı. (Gümrükçüoğlu, 2012, s.175:206).

Ahkâm hüküm kelimesinin çoğuludur. Aynı zamanda kesin emir ve karar anlamına gelmektedir (Özel, 1984, s. 550:551). Ahkâm defterleri şekil olarak Şikâyet defterlerinden daha uzun ve daha dardır. Bu defterlerinin ortaya çıkmasının temelinde artan şikâyetler ve dönemin Reisü'l-küttâb'ı Ragıb Efendi'nin şikâyetlerin bölgelere göre tasnif edilmesini istemesi üzerine ortaya çıkmıştır (Şimşir, 1994:358-361).

Eyalet Ahkâm defterleri içerik olarak yerelde çözülemeyen meselelerin artması ile bunların merkeze duyurulması sonucunda bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Eyaletler için kendine has olarak ahkâm defterleri oluşturulmasına karşın, şikâyet defterlerinin de tutulmasına devam edilmiştir. (Emecen, 2005:125; Emecen, 2011:132). Ahkâm defterlerinin tutulması 1839 yılına kadar devam etmiştir. Sivas, Anadolu, Şam, Trabzon, Diyarbakır, Karaman, Halep, Adana, Maraş, Rakka, Erzurum, Silistre, Özi, Rumeli, Bosna, Mora ve İstanbul'a ait defterler bulunmaktadır. (Sahillioğlu, 1988:551).

Ahkâm Defterlerinin XVIII. yüzyıl şehir tarihi çalışmalarında önemi daha da artmaktadır. Bunun en önemli nedeni Osmanlı tarihi kaynaklarında sancaklardan başlayarak karyelere kadar inerek birçok bölgenin tarihine ışık tutmasıdır. (Faroqui, 2003, s.96:97).

Osmanlı Devleti'nin sistemi ve bu sistemin taşradaki işleyişi, bu işleyişte yaşana sorunlar ancak ahkâm defterindeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Bu yüzden ahkâm defterleri XVIII. yüzyıl şehir tarihi çalışmalarında şer'iyeye sicillerinden sonra

en önemli kaynak niteliği taşımaktadır (Çiçek, 2016, s.260).

Erzurum Eyaleti'ne ait 4 Numaralı Ahkâm Defteri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda Erzurum'a ait 19 defter bulunmaktadır. Bu defterler A. DVNSAHK.ER.d koduyla kayıtlıdır. 4 numaralı Erzurum Ahkâm Defteri 44x16 cm. ebadındadır. Defter süslü ve ebruli karton kapağında etrafi çiçeklerle süslüdür. Kapakta Erzurum Defteri yazmaktadır yazının hemen altında defterin başlangıç ve bitiş tarihleri Min Evâ'hir-i Rebî'ül-evvel Sene 1171 ilâ Evâsıt-ı Rebî'ül-evvel Sene 1178 şeklinde kayıtlıdır. (Bkz. Resim-1). Sayfa usulü şeklinde tutulan defterin 308-309 numaralı sayfaları boştur. Defterde 1088'zi tarihli ve 4'ü tarihsiz olmak üzere toplam 1092

hüküm bulunmaktadır. 9 hüküm ise üzeri çizilerek iptal edilmiştir.

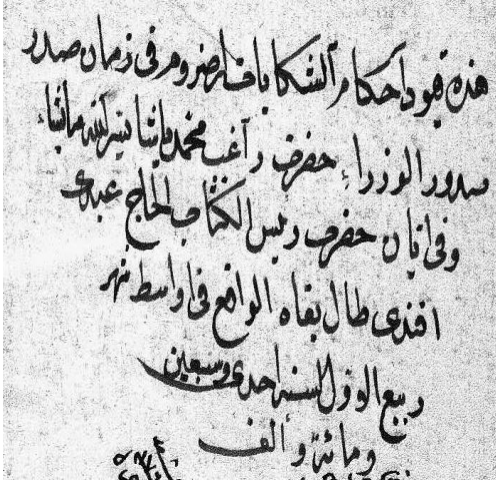
Resim 1: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinin Kapağındaki Künye Bilgileri (Kaynak: (A. DVNSAHK. ER. d004).

Tablo 1: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Hükümlerin Ay/Yıl Olarak Dağılımı (Kaynak: A. DVNSAHK. ER. d004).

Yıllar	Aylar												Toplam
	M.	S.	Ra.	R.	Ca.	C.	B.	Ş.	N.	L.	Za.	Z.	
1171	4	10	9	11	16	19	13	1	7	22	22	9	143
1172	15	10	18	8	10	11	10	25	7	10	18	20	162
1173	31	18	13	21	12	7	15	10	9	9	12	14	171
1174	17	6	5	12	10	6	10	7	3	14	40	25	165
1175	8	14	14	15	6	5	13	26	9	18	18	18	164
1176	17	16	6	6	10	2	-	11	4	8	18	3	101
1177	11	9	12	7	7	11	10	13	12	8	22	11	133
1178	22	13	9	1	-	-	-	-	-	1	2	1	49
Tarihsiz													4
Toplam	125	96	86	81	61	61	71	93	51	90	152	101	1092

Yukarıdaki tabloda hükümler yazıldıkları ay içerisinde değerlendirildiğinde toplam yıllar içinde en fazla şikâyetin %7,1 ile Zilka'de (Za.) ayında, en az şikâyetin % 0,46 ile Ramazan (N.) ayı olmuştur. Yıl açısından incelendiğinde 171 adet hükümle en fazla H.1173 (M.1759/1760) yılı, 49 adet ile en az is H.1178 (M.1764/1765) yılına ait olduğu göze çarpmaktadır. (Bkz. Tablo-1)

Resim 2: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinin Girişi (Kaynak: A. DVNSAHK. ER. d004).

Defter “Hazâ kuyûd-ı ahkâmü”ş şikâyat Erzurum fi zemân-ı sadr-ı sūdûr’ül vüzerâ Hazret-i Ragıp Mehmed Paşa yesserallahü mâyeşâ fi-eyyan-ı Hazret-i re’isü’l küttâb Elhâc Abdi Efendi tâle bekahu el vaki fi Evâst-ı Şehri Rebî’ülevvel lı-sene ihda ve sebin ve mieteyn ve elf (sene H.1171).

Defterlerde yer alan hükümlerin büyük çoğunluğu vali, kadı, molla (monla), naip, alaybeği, voyvoda gibi bölgenin şer’i ve örfi idarecilerine hitaben yazılıp gönderilmiştir (A. DVNSAHK. ER. d004: 11/1, 3/2, 13/2, 53/3, 86/3, 348/3). Birden fazla idarecilere gönderilen hükümlerde makamlar arasındaki hiyerarşiye dikkat

edilmiştir (A. DVNSAHK. ER. d004: 56/4, 71/1, 126/4).

Erzurum’a ait 4 numaralı ahkâm defterinde yer alan hükümler Türkçe ve sade bir dille yazılmıştır. Buna rağmen Arapça-Farsça ifade ve terkiplere de rastlanmaktadır. Defterdeki hükümlerin büyük çoğunluğu Erzurum eyaletine ve eyalete bağlı sancak ve kazalara gönderilen hükümleri içermektedir. Buna rağmen defterde azda olsa farklı eyalet ve sancaklara ait hükümler de bulunmaktadır (A. DVNSAHK. ER. d004: 84/3, 119/2).

Tablo 2: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Hitabın Yapıldığı Görevlilerin Sayısal Dağılımı (Kaynak: (A. DVNSAHK. ER. d004).

Görevli	4 Nolu Defter (Adet)
Beylerbeyi (Vali)	38
Vali/Kadı	92
Vali/Molla	72
Molla (Monla)	15
Kadı	770
Kadı/Voyvoda	40
Kadı/Mutasarrıf	2
Dizdar	1
Kadı/Alaybeyi	1
Kadı/Emin	6
Naip	36
Emin	1
Alay Beyi	3
Kadı/Emin	6
Kadı/Alaybeyi	1
Turnacıbaşı	2

Tablo 3: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Bulunan Hükümlerin Sancak ve Kaza Dağılımı (Kaynak: A. DVNSAHK. ER. d004).

Aybasdı	46/2, 47/1, 133/4, 162/4, 171/4, 183/2, 201/1, 208/2, 208/3 209/1, 220/3, 229/1, 252/1, 265/2
Bayezid	22/3, 60/1, 91/3, 325/4, 326/2
	4/1, 14/2, 22/4, 26/1, 26/2, 27/2, 28/2, 29/2, 30/2, 48/3, 66/1, 66/2, 67/2, 72/2, 74/2, 78/2, 79/3, 90/3, 94/1, 94/2, 95/1, 97/3, 100/4, 107/2, 107/3, 111/2, 112/1, 113/2, 115/3, 116/3, 117/2, 118/1, 123/3, 126/3, 127/3, 128/2, 143/1, 158/1, 163/2, 164/1, 171/1, 173/2, 174/2, 177/2, 179/2, 184/3, 189/1, 189/2, 204/2, 205/3, 209/2, 210/3, 211/3, 212/2, 214/2, 215/2, 218/1, 218/2, 227/2, 230/4, 233/1, 234/4, 236/2, 240/4, 248/3, 249/3, 250/3, 266/1, 266/2, 280/4, 286/2, 286/4, 291/1, 294/4, 298/1, 309/4, 316/3, 318/3, 320/4, 325/2, 328/3, 340/1, 346/4, 347/3, 348/2, 349/1, 354/1, 355/1
Bolaman	98/3, 112/3, 202/2, 203/3, 204/1, 287/3, 343/4
Ebulhayr	181/3
Erzincan	3/1, 5/2, 9/1, 18/3, 19/3, 20/2, 20/3, 20/4, 21/2, 22/2, 29/3, 35/1, 53/2, 55/3, 56/2, 57/1, 62/1, 62/2, 64/2, 65/2, 70/3, 73/1, 73/5, 81/1, 86/4, 89/2, 90/3, 91/4, 93/2, 96/2, 96/3, 98/2, 101/1, 104/3, 105/2, 108/2, 109/3, 110/4, 105/2, 108/2, 109/3, 110/4, 115/2, 120/3, 125/2, 130/1, 131/1, 139/2, 140/2, 143/4, 144/1, 146/3, 147/3, 150/1, 150/3, 169/2, 179/1, 179/3, 180/1, 181/2, 187/1, 187/3, 190/1, 190/3, 191/3, 192/1, 202/1, 213/2, 213/3, 216/2, 227/3, 230/1, 231/1, 233/5, 245/1, 245/3, 246/2, 251/2, 256/2, 264/2, 266/3, 277/2, 279/1, 282/3, 286/3, 287/4, 288/1, 294/3, 296/2, 296/3, 299/1, 300/1, 304/1, 307/2, 315/4, 317/4, 323/2, 324/2, 332/1, 335/2, 338/1, 339/2, 343/2, 350/1, 350/2, 353/3, 356/1

Erzurum	1\1, 8\1,10\2, 11\1, 13\2, 16\1, 16\2, 18\2, 24\1, 24\3, 29\1, 33\3, 40\4, 43\1, 49\1, 49\2, 49\4, 51\3, 54\3, 56\1, 56\4, 56\5, 58\1, 60\3, 61\1, 62\3, 62\4, 63\1, 64\1, 64\4, 65\1, 66\2, 67\3, 68\1, 68\2, 68\3, 68\4, 69\1, 69\2, 69\3, 70\2, 71\1,71\2, 71\3, 71\4, 72\1, 72\3, 73\2, 73\4, 75\4, 76\4, 77\2, 77\5, 79\2, 80\2, 80\3, 85\2,86\3, 88\1, 88\2,89\3, 92\1, 92\4, 96\1, 97\1, 97\2, 100\1,100\3, 101\3, 102\1, 102\2, 103\1, 103\2, 103\3, 104\1, 104\2, 108\1, 109\1, 110\2, 110\3, 111\1, 113\3, 114\1, 114\2, 114\3, 116\4, 117\3, 118\3, 121\1, 123\2, 125\3, 128\1, 128\3, 132\1, 134\3, 140\4, 141\2, 142\1, 142\2, 144\2, 146\2, 146\4, 147\2, 148\2, 149\2, 153\2, 156\1, 157\3, 159\2, 163\3, 164\4, 167\2, 168\1, 171\2, 173\1, 175\1, 175\2, 176\4, 180\2, 180\3, 182\3, 183\1, 185\2, 185\3, 186\3,188\3, 190\2, 192\4, 194\3, 194\3, 195\1, 195\3, 196\1, 197\1, 197\2, 199\2, 200\1, 200\3, 203\1, 204\3, 211\1, 211\2, 217\2, 219\1, 219\2, 219\3, 222\2, 223\3, 224\2, 224\3, 226\2, 228\1, 229\2, 231\3, 232\1, 232\2, 232\3, 234\2, 235\1, 236\1, 237\1, 238\3, 239\1, 239\2, 239\3, 240\1, 241\1, 244\1, 254\4, 255\1, 255\2, 257\3, 258\2, 259\2, 260\1, 260\2, 260\3, 261\1, 261\2, 261\4, 262\2, 262\3, 263\1, 263\2, 263\3, 280\2, 280\3, 283\2, 284\2, 285\4, 286\1, 287\1, 288\3, 288\4, 292\1, 293\1, 293\2, 295\1, 296\1, 296\4, 297\1, 298\2, 299\3, 300\2, 301\1, 306\1, 307\3, 309\3, 309\5, 310\1, 310\2, 313\1, 313\2, 314\1, 315\3, 317\5, 319\2, 323\4, 234\4, 325\3, 328\1, 328\4, 329\3, 336\2, 337\1, 339\1, 339\3, 340\2, 341\3, 342\1, 342\2, 344\3, 345\2, 345\3, 346\1, 349\2, 352\3, 352\5, 353\2, 353\4, 354\3, 355\2, 355\3, 357\3
Gercanis	20\1, 21\1, 86\1, 86\2, 96\4, 122\3, 136\3, 137\2, 149\3,150\2, 206\2, 210\1, 221\1, 243\3, 246\4, 247\3, 259\4, 317\2, 332\3, 337\2
Gümüşhane	21\3, 53\1, 123\1, 124\2, 125\3, 242\1, 315\1
Habsamana	6\2, 7\1, 75\3, 111\4, 124\1, 133\1, 183\3, 216\4, 312\1, 352\1
Hasankale	92\3, 277\1
Hınıs	116\1, 159\1, 202\3, 226\4, 278\2, 292\3, 301\2, 341\1, 344\1
İskefsir	12\2, 14\2, 24\2, 75\1, 79\1, 89\1, 91\2, 132\3, 135\1, 136\4, 146\5, 147\1, 161\2, 186\5, 198\1, 204\1, 224\1, 250\4, 252\2, 253\1, 254\3, 283\3, 285\3, 306\2, 308\1, 320\1, 328\2
İspir	22\1, 23\3, 45\1, 45\2, 47\2, 47\3, 50\3, 57\3, 87\2, 166\2, 172\2, 176\3, 199\1, 205\2, 212\3, 233\3, 234\4, 250\2, 259\3, 293\3, 307\1, 309\1, 309\2, 322\4, 332\2, 341\4
Karahisar-ı Şarkî	17\1, 19\2, 23\2, 27\1, 31\1, 32\3, 32\4, 34\1, 34\2, 34\3, 36\1, 36\2, 38\2, 40\2, 40\3, 43\2, 44\2, 46\1, 50\4, 51\1, 51\2, 52\1, 52\2, 57\2, 58\3, 59\3, 59\4, 60\2, 63\2, 71\1, 73\3, 74\2, 74\3, 74\4, 72\2, 75\2, 76\1, 76\2, 77\1, 78\1, 80\1, 80\4, 82\1, 83\1, 83\2, 83\3, 83\4, 87\4, 90\1, 92\2, 94\3, 94\4, 95\2, 95\4, 96\5, 99\1, 101\2, 113\1, 121\2, 122\1, 125\4, 126\2, 126\4, 134\1, 134\2, 135\2, 137\1, 137\3, 138\1, 138\2, 139\1, 140\1, 141\3, 142\4, 144\3, 145\2, 145\3, 148\4, 150\5, 151\1, 152\2, 153\1, 153\3, 164\2, 165\1, 166\3, 167\1, 168\2, 169\1, 171\3, 176\1, 178\1, 178\3, 178\4, 184\1, 185\4, 186\1, 187\2, 188\1, 188\2, 190\4, 191\1, 192\2, 193\1, 193\2, 193\3, 194\1, 195\2, 196\2, 196\3, 196\3, 196\4, 197\3, 197\4, 198\2, 198\3, 198\4, 199\3, 200\2, 201\3, 205\1, 212\1, 212\4, 213\1, 214\1, 214\3, 215\1,

	216\1, 216\3, 217\1, 218\3, 218\4, 223\2, 225\2, 230\2, 230\3, 231\2, 235\3, 235\4, 235\5, 236\3, 236\4, 237\4, 238\2, 238\4, 238\5, 240\2, 240\3, 242\2, 242\3, 243\2, 247\2, 248\1, 248\2, 249\1, 251\1, 255\3, 256\3, 257\1, 258\1, 258\3, 279\2, 279\3, 279\4, 281\1, 283\1, 284\1, 285\1, 287\2, 289\3, 305\2, 305\3, 311\2, 313\3, 315\2, 316\2, 317\1, 318\4, 319\1, 320\2, 312\1, 322\1, 327\1, 329\1, 329\2, 330\2, 331\2, 331\3, 332\4, 333\2, 333\3, 333\4, 334\1, 334\2, 334\3, 335\3, 335\4, 336\1, 336\3, 337\4, 338\2, 340\3, 341\2, 342\3, 342\4, 343\1, 344\4, 348\3, 356\2
Kelkid	6\1, 36\3, 42\3, 56\3, 58\2, 63\3, 84\1, 95\3, 102\3, 109\2, 151\3, 170\2, 277\3, 284\3, 304\2, 305\1, 333\1, 347\1
Kemah	11\2, 13\1, 18\1, 25\1, 46\3, 54\1, 84\2, 91\1, 112\2, 116\2, 117\4, 118\2, 119\1, 133\2, 148\3, 158\3, 165\4, 207\1, 209\3, 222\1, 226\3, 233\3, 244\4, 254\1, 294\2, 297\2, 299\2, 299\4, 305\4, 306\3, 318\1, 327\2, 356\3
Kiğı	30\1, 40\1, 42\2, 120\1, 145\4, 172\1, 189\3, 234\3, 265\3
Koyluhisar	28\1, 81\2, 87\1, 140\3, 170\3, 170\4, 177\1, 208\1, 250\1, 285\2, 314\3, 321\2
Koğanis	3\2, 4\2, 5\1, 9\2, 10\1, 99\2, 107\1, 117\1, 126\1, 151\2, 201\2, 302\1, 326\1, 335\1
Kuruçay	6\3, 7\2, 12\1, 16\3, 16\4, 35\2, 37\1, 38\1, 39\3, 39\4, 46\4, 48\1, 48\2, 49\1, 50\2, 54\2, 55\2, 59\1, 59\2, 61\3, 66\3, 67\1, 70\1, 77\4, 105\1, 120\2, 121\3, 121\4, 129\2, 132\2, 134\4, 135\3, 135\4, 138\3, 139\3, 145\1, 154\3, 155\3, 157\1, 158\2, 170\1, 174\1, 178\2, 186\4, 203\2, 237\3, 243\1, 244\1, 244\2, 244\3, 245\2, 245\4, 246\1, 246\3, 247\1, 257\2, 278\1, 278\4, 282\1, 288\2, 289\4, 289\5, 290\1, 291\1, 292\2, 301\3, 301\4, 314\2, 318\2, 319\3, 320\3, 321\4, 321\5, 322\2, 322\3, 323\1, 324\1, 330\1, 330\3, 331\1, 336\4, 336\5, 337\3, 338\3, 344\2, 345\1, 352\4, 353\5, 357\2
Malazgird	166\1, 188\1, 235\2
Micingerd	111\3, 163\1, 220\2, 223\1
Milas	19\1, 32\2, 39\2, 42\1, 64\3, 77\3, 85\1, 98\1, 106\1, 110\1, 125\1, 136\1, 141\1, 143\2, 143\3, 155\1, 157\4, 182\1, 182\2, 206\1, 206\3, 225\1, 227\1, 234\1, 249\2, 282\2, 310\3, 316\1, 323\3, 324\3, 339\4, 343\3, 348\1
Pasin	34\1, 50\1, 55\1, 69\4, 74\1, 75\5, 87\3, 124\3, 127\1, 127\2, 129\1, 147\4, 150\4, 154\2, 165\3, 167\3, 184\2, 209\4, 210\2, 220\1, 241\2, 241\3, 263\4, 264\3, 293\4
Tekman	351\1
Tercan	15\1, 93\1, 142\3, 149\4, 154\1, 164\3, 165\2, 185\1, 188\4, 259\1, 264\1, 278\3, 347\2, 348\4, 354\2, 355\4
Tortum	44\1, 100\2, 103\4, 252\3
Ulubey	162\3, 191\2, 221\2, 226\1, 311\3, 340\4
Yakubbey	32\1, 162\1

4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Bulunan Hükümlerin İçeriği

a-Miri Toprak Rejimi

Erzurum 4 numaralı ahkâm defterinde en çok karşılaşılan sorunlardan biri toprak tasarrufuna ait arazi meseleleridir. Hükümlerde daha çok arazinin tasarrufuna araziden elde edilen mahsul ve gelire yapılan müdahaleler şikâyetlerin konusunu oluşturmaktadır. Bu şikâyetlere çözüm bulunurken ilgili defterlere başvurulduğu görülmüştür.

Arazi tasarrufuyla ilgili olarak Zuemâ'dan Mehmed'in Divan'a yapmış olduğu başvuru örnek olarak gösterilebilir. Mehmed'in Divan'a bizzat giderek zeamet kariyerlerinin öşrüne, mahsul ve rüsumuna Kuruçay kazasından Osman'ın müdahalesinin engellenmesini istemiştir. Divan'a dayanak olarak ilam sunulmuştur. (A. DVNSAHK. ER. d004: 38/1).

Pasin Sancağına yazılan örnek hükümde ise Sipahi Ali'nin Divana bizzat yapmış olduğu şikâyette kendisine berat-ı şerifle verilen bin beş yüz akçe ile mutasarrıfı olduğu tımar karyelerine Osman'ın buraları zorla müdahalesinin engellenmesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 111/1).

c-Miras

4 numaralı defterde Divanıhümayun'a yansıyan bir diğer konu ise miras meselesidir. Miras taksimatı konusunda haksızlıkların engellenmesi için divana başvurulurdu. Özellikle bayanların miras taksimatı konusunda yaşanan haksızlıkların engellenmesi için Divan'a başvurdukları görülmektedir. Örnek Hükümde Halil'in Divana bizzat başvurduğu hükümde bunun babası Hamza Ağanın vefatıyla babasından kalan emval-eşyayı kardeşleri Alemdar, Mustafa ve Molla Hasan'a intikal etmesi, kardeşlerinin Halil'in hissesine müdahalenin

engellenmesi için mahalline yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 89/3).

Bir diğer örnek hükümde ise Erzurum sakinlerinden olan Ahmet ile Saliha adlı kadının Divana giderek Saliha'nın kızının vefatıyla, kızından kalan, mülkü bahçe tarla, emval ve eşyanın bunlara intikaline rağmen Elhac Ahmed'in müteveffiye'nin kardeşleri Ömer'e istirdad edip, fuzuli zapt etmesi üzerine Şeyhülislamdan Feteva-yı Şerif alınmıştır. Bunun üzerine zorla aldığı emval ve eşyanın iadesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 339/1).

b-Vakıf

Divana yansıyan önemli sorunlardan biride vakıf meseleleridir. Vakıflarla ilgili sorunlar ise vakfın gelirine veya görevlisine müdahaleler oluşturmaktadır. Koyluhisar camisinin hatibi ve mütevellisi olan Hasan'ın Divan'a yapmış olduğu arzuhalde vakfa ait olan arazinin malikâne kısmının gelirine ve mahsulüne kariye mutasarrıfının müdahale etmesinin engellenmesini istemiştir. Dayanak olarak ruznamçe, atik ve icmal defterlerine bakılması istenerek kanun dışı müdahalenin engellenmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 28/1).

ç- Güvenlik

Ahkâm Defterine yansıyan önemli meselelerden biride güvenlik meselesidir. Devlet otoritesinin azalması buna bağlı olarak bireysel ya da grupsal olarak yapılan eşkıyalık (şekavet) hareketleri en fazla rastlanılan hükümlerdendir. Hasankale sakinlerinden Seyyid İbrahim'in divana bizzat giderek oğlu İbrahim'in kendi halinde iken yine Hasankale efradından Hacı Yusuf zade İbrahim ve amcası İsmail ve oğlu Veli ve Alemdar'ın oğlunu öldürmeleri üzerine

mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 92/3).

Örnek hükümde Karahisar-ı Şarki mütemekkinlerinden Moris (?) nam zimmînin oğlu ve sa'ir malumül esami zimmîler Divana bizzat giderek Ayan ve Mütegalibeden Ömer'in bunların zorla bin (1000) kuruşlarını gasp etmesi bunun üzerine merkezden mahalline herhangi bir muhalefet ettirilmeden tamamının iadesinin verilmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 86/1).

d-Borç-Alacak

Ahkâm defterlerinde bölgenin ekonomik hareketliliğinin göstergesi olan Borç-Alacak meselelerine dair şikâyetlerin yansıdığı görülmektedir. Öğleki şikâyetlerin sıradan bir borç alacak ilişkisinden ticaret sonucu yapılan borç-alacak ilişkisine veya faizle borç alıp vermeye kadar oldukça çeşitlilik göstermektedir. Hacı Ömer Ağa Zade Mehmed'in Divan' a sunduğu arzuhalde Yusuf Bey' den temesük'le vermiş olduğu yedi bin yüz (7100) kuruş alacağını tahsilini için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 68/2).

Diğer örnekte hükümde ise Mir Mehmed Divana bizzat giderek, İskefsir sakinlerinden Ömer Bey'e temesük'le vermiş olduğu akçelerin kendisine geri verilmesi için mahalline yazılan hükümdür. (A. DVNSAHK. ER. d004: 91/2).

e-Vergi

Ahkâm Defterinde vergi konusuyla ilgili oldukça zengin kayıtlar bulunmaktadır. Defterde haksız vergi talebinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca halkın vergi vermemek için başvurdukları yöntemlerde defterlere yansımaktadır. Örnek hükümde Milas kazasına tabi nam karye ahalisi bizzat Divan'a yaptıkları başvuruda kanun

ve deftere göre ödedikleri öşür-rüsum vergilerinin karye zabıtlarınca kanun ve deftere aykırı olarak istemeleri üzerine Divandan bu kanun dışı müdahalenin engellenmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 39/2).

Diğer bir hükümde ise Erzurum Sıtavuk (?) nam karye Ahalisinin divana topluca giderek bunlar ödemesi gereken öşür-rüsumları kanun ve deftere göre ödemişken karye Sipahisinin fazla vergi talebi ve bunun engellenmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 77/2).

f-Şahsa Müdahale

Ahkâm defterline yansıyan konulardan biride Şahsa Müdahaledir. Ahmed nam kişinin Divana giderek tapulu ve temessüklü arazisine karyeden Bekir Beşe ve kardeşi oğlu İbrahim ve Ahmet adlı kişilerin arazisine müdahalesinin engellenmesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 147/2).

Bir diğer örnek hükümde ise Hasan adlı kişinin Divan'a bizzat giderek kendi tasarrufunda bulunduğu mülküne karyeden Kara İbrahim oğlu Ali'nin müdahalesinin önlenmesi için mahalline yazılan hükümdür. Dayanak olarak Şeyhülislamdan fetva alındığı görülmektedir (A. DVNSAHK. ER. d004: 307/1).

Sonuç

Eyalet Ahkâm Defterleri XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde divanda tutulan en önemli defter türlerinden biridir. Ahkâm Defterleri kayıtlarını içerdiği bölgenin kayıtlarını içerdiği bölgenin XVIII. yüzyıldaki sosyal, ekonomik, askeri vb. konularda oldukça zengin bilgileri içermektedir.

Erzurum 4 numaralı ahkâm defterine bakılarak Osmanlı miri toprak rejimi hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Böylece bölgede miri toprak rejiminin

uygulanması ve uygulama sırasında yaşanan sorunlar açıkça ortaya konulabilmektedir.

Defterde bulunan şikâyetlerin içeriğine bakılarak alınan vergile hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Defterde öne çıkan husus devlet görevlilerinin bölge halkından fazla vergi taleplerinin deftere yansımalarıdır.

Defterde görülen bir diğer konu ise güvenlik meselesidir. Eşkîyalık faaliyetleri içerisinde grup halinde yapılan eşkîyalık faaliyetleri göze çarpmaktadır.

Deftere yansıyan bir diğer konu ise miras meselesidir. Miras taksimi sırasında yaşanan sorunlar kadınların uğradığı haksızlıklar defterde görülmektedir.

Erzurum 4 numaralı ahkâm defterinde Erzurum eyaleti ve eyalete bağlı sancaklarda devlet mekanizmasının işleyişi, yaşanan sorunlar, toplumsal yapıdaki değişim ve gelişimleri bunların neden olduğu sonuçları tespit etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

a) Arşiv Kaynakları
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
Devlet Arşivleri Başkanlığı
Erzurum Ahkâm Defteri:3

b) Araştırma ve İnceleme Eserleri

Çiçek, H. (2016), “2 Numaralı ve 1155-1191/1742-1749 Tarih Ahkâm Defteri'nin Şekil ve İçerik İncelemesi” Çayelin'den Erzuruma Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu-Armağan Kitap-, (Ed. Prof Dr. Selami Kılıç- Arş. Gör. Ahmet Safa YILDIRIM), Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, 569-586.

Emecen, F. M. (2005). Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Miri, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3(5): 107-139.

Emecen, F. M. (2011). Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum. (Editör) Koçal, A.: Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Miri, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet içinde (ss.111-157) İstanbul: Timaş Yayınları.

Faroqhi, S. (2003), Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? (Çev. Zeynep Altok), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı.

Gümrükçüoğlu, S. O. (2012). Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(1): 175-206.

İnalçık, H. (1988). Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar, Osmanlı Araştırmaları, (7-8): 33- 54.

İnalçık, H. (1988). Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar, Osmanlı Araştırmaları, (7-8): 33- 54.

Kovacks, N. E. (2012). 17. Yüzyılda Divân-ı Hümayun'un Şikâyet Defterleri: Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildirileri, 21-23 Kasım 2012, İstanbul, Türkiye. s.275.

Özel Ahmet (1988). Ahkâm. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (1):550-551.

Sahillioğlu, H. (1998). Ahkâm Defteri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (1), s:551.

Şimşir, N. (1994). Ahkâm Defterleri'nin Tarihi Kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir ile İlgili Hükümler, Tarih İncelemeleri Dergisi, 9(1): 357-390.

Taş, Hülya (2007). Osmanlıda “Şikâyet Hakkı”nın Kullanımı Üzerine Düşünceler, Memleket Siyaset Yönetim, 2(3): 186-204.

GENCELİ NİZAMİ VE İSKENDERNÂME'Sİ

Yayına Geliş Tarihi: 15.08.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Nimet Yıldırım⁶⁹

Özet

Azerbaycan ve Türk dünyasının büyük şairi Nizamî, İran ulusal şairi Firdevsî ve aşk ülkesinin hükümdarı Şeyh Sa'dî gibi dünya edebiyatlarının büyük söz ustaları kategorisinde özgün yerini almış, o da yeni ve özgün tarzını oluşturmuş eşsiz bir yetenektir. Farsça şiirde destan yazımcılığı Nizamî ile başlamamış olsa da VI/XII. yüzyıl sonuna kadar dramatik şiir tarzını doruklarına erdiren tek şair Nizamî'dir.

Şeyh Nizamî, Türk edebiyatlarında, Farsça yazılmış edebiyatta bundan da öte bu sınırları aşarak dünya edebiyatlarında özgün ve müstesna bir yere sahip, özellikle "hamse" türünde en yüce makama erişmiş ulu bir bilge şairdir. Onun beşli mesnevilerindeki şairliğine, söz sanatlarındaki başarılarına, ifade tarzına, sözünün ve ifadelerinin gücüne erişen kimse olmamıştır. Başta Azerbaycan, Anadolu, İran, Hindistan olmak üzere çok geniş coğrafyalarda bu büyük söz ustasının eserleri elden ele dolaşmış, geniş kitlelerce okunmuş ve büyük şairler tarafından örnek alınarak aynı ya da benzeri konularda eserlerine çok sayıda nazireler yazılmıştır. Genceli Nizamî'nin en hacimli ve en önemli eseri İskendernâme'sidir. Bu makalede Nizamî ve İskendernâme'si ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nizamî, İskendernâme.Edebiyat

Genceli Nizami and His Iskendername

Abstract

Nizami, the great poet of Azerbaijan and the Turkish world, is a unique talent who has taken his unique place in the category of great word masters of world literatures such as Iranian national poet Ferdowsi and Sheikh Sa'di, the ruler of the land of love, and has created his new and original style. Although epic writing in Persian poetry did not start with Nizami, the only poet who reached the dramatic poetry style to its peak is Nizami until the end of the 12th century.

Sheikh Nizami is a great wise poet who has an original and exceptional place in Turkish literature, Persian literature, and beyond these limits in world literatures, and has reached the highest rank, especially in the genre of "hamse" (a collection of five works).

No one has reached his poeticness in his quintet masnavis, his achievements in rhetoric, his style of expression, and the power of his words and expressions. The works of this great master of speech were circulated in vast geographies, especially in Azerbaijan, Anatolia, Iran and India, were read by large masses, and many 'nazires' (similar works) were written on the same or similar subjects by great poets. The most voluminous and most important work of Genceli Nizami is Iskendername. In this article, Nizami and Iskendername will be discussed.

Keywords: Nizami, Iskendername. Literature

Giriş

Edebiyatta "Hamse" türünün kurucusu olarak kabul edilen Ebû Muhammed Cemâlüddîn İlyas b. Yusuf b. Zeki b. Müeyyed Azerbaycan Türk edebiyatın ve Türk dünyasının dâhi bilgelerinden, büyük söz ustalarından ve sarsılmaz temel sütunlarından biridir. Eserlerindeki kayıtlardan bizzat kendi ifadesiyle adının "İlyas", babasının adının da "Yusuf b. Zeki b. Müeyyed" olduğu anlaşılmaktadır. Künyesi "Ebu Muhammed", lakabı "Nizamuddîn", mahlası da "Nizamî"dir. Bazı yazarlar lakabının "Cemaleddîn" olduğunu kaydederler. Şairin doğum yeri bütün tezkirelerin kayıtları ve aynı zamanda kendi ifadelerine göre de Gence'dir. Kendisi de şiirlerinde doğum yerinin Gence olduğunu söylemektedir. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmediği gibi hayatı hakkında gerek tezkirelerin verdiği bilgiler gerekse yapılan yeni araştırmalarda elde edilen sonuçlar yeterli değildir; son derece sınırlı da olsa hayatına dair en sağlıklı bilgiler kendi eserlerindeki bazı ifadelerle dayanmaktadır. Nizamî genel kaniya göre 535-540/1141-1145 yılları arasında dünyaya gelmiştir.

Nizamî'nin ataları yaşadığı bölgeden ayrılıp Gence'ye yerleşmiş ve daha önce de belirtildiği gibi Nizamî de Gence'de dünyaya gelmiştir. Nizamî'nin ailesi

69 Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, nimety@atauni.edu.tr

erdemli sanatkâr ve bilge kişiliklerin bulunduğu Gence ve çevresinde saygı duyulan ve sevilen önemli bir ailedir. O çağın ünlülerinden; şiiirlerini Farsça yazmış Azerbaycan'ın büyük kaside ve gazel şairi, aynı zamanda Atabek Kızıl Arslan'ın saray şairleri arasında yere alan K1vâmî-yi Mutarrazi/Gencevî onun kardeşi ya da amcasının oğludur.

Nizamî, Gence'de iyi bir eğitim gördü, dil ve edebiyat yanında astronomi, felsefe, coğrafya, tıp ve matematik okudu, musikiye ilgi duydu, Farsça ve Arapça'dan başka Pehlevîce, Süryanice, İbranice, Ermenice ve Gürcüce gibi dilleri de öğrendi. Nizamî bir saray şairi olmayıp hükümdarlar, emirler ve eşrafın yakın çevresinde bulunmak yerine mütevazî bir hayatı tercih etti, böylece hem halk ve yöneticiler hem de şairler tarafından saygı gördü.

Nizamî'nin günümüze kadar gelen eserleri Hamse'si ve Divân'ıdır. "Penc Genc" adıyla da bilinen ve yaklaşık 35.000 beyitlik eserin otuz beş-kırk yılda tamamlandığı kabul edilir. Fars edebiyatında türünün en parlak örneği olan Hamse bu dalda eser veren şairlerce örnek alınmış, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Şemseddin Katibî-yi Nişaburî, Abdurrahmân-i Camî, Feyzî-yi Hindî, Hacû-yi Kirmanî gibi şairler esere nazire yazmıştır. Çeşitli kütüphanelerde yüzlerce yazması bulunan eser İran'da, Hindistan'da ve Avrupa'da defalarca basılmış, manzum ve mensur çevirileri yapılmıştır. 70

Hamse'de yer alan mesneviler şunlardır:

1. Mahzenü'l-esrâr: Tasavvuf ve ahlak konulu bir mesnevi olarak Senâî'nin Hadîkatü'l-hakika adlı tasavvufî mesnevisi örnek alınarak yazılmıştır.

2. Hüsrev ve Şîrîn: Eserde Sasani Hükümdarı Hüsrev Pervîz ile prenses Şîrîn'in aşk hikâyesi anlatılır. Güçlü aşk duygularının tahliliyle bir çeşit aşk romanı haline getirilen mesnevi daha sonra benzerlerinin yazılacağı bir edebî tür oluşturmuştur.

3. Leylâ vü Mecnûn: Konusunu Arap kültüründen almakla birlikte kahramanları İranlı kimliğine büründüren Nizamî, kurgulaması ve ifadesiyle aşk temalı en başarılı eserini ortaya koymuştur.

4. Heft Peyker/Behrâmname: Eserde Sasani Hükümdarı Behrâm Gûr'un av eğlenceleri, evlilik hayatı ve yedi eşinin kendisine anlattığı hikâyeler konu edilir. Şairin hikâye anlatmadaki ustalığı ve geniş hayal gücü bu mesnevide doruğa erişmektedir.

5. İskendernâme: 597/1201 yılında tamamlanan İskendernâme; Şerefnâme ve İkbâlname olmak üzere toplam 10.521 beyitten ve iki bölümden oluşmaktadır. İskender hikâyesinin yarısı birinde, diğer yarısı da ikincisinde anlatılır.

6. Nizamînin, kaside, gazel, terkeb-i bend, terci-i bend, rubai ve kıtalardan oluşan 20.000 beyitlik bir divanı olduğu kaynaklarda söz edilmişse de tam bir nüshası günümüze kadar gelememiş, söz konusu divanın günümüze gelen bölümleri cönklerde ve tezkirelerde bulunan şiiirleri Vahîd-i Destgirdî tarafından Gencevî-i Gencevî adıyla yayınlanmıştır (Tahran 1318 hş.). Şarini divanı aynı zamanda Saîd Nefisî tarafından da Dîvân-i Kasâid ve Ğezeliyyât-i Nizamî-yi Gencevî adıyla yayınlanmıştır (Tahran 1362 hş.).

1. Mahzenü'l-esrâr

70 Ayetî, Abdulmuhammed, Dâstân-i Husrev u Şîrîn, Tahran 1353 hş., s. noh-u bîst u se; Kanar, Mehmet, "Nizamî-yi Gencevî", DİA, XXXIII, 184.

Nizamî'nin beş mesnevisinden ilki olan Mahzenü'l-esrâr, Sanaî-yi Gaznevî'nin Hadîka'sı tarzında daha yenilikçi bir tarzda, daha güçlü ve daha şairane bir dilde kaleme alınmış; ince düşünceler, örneklemeler, mecazlar, ustaca betimlemelerle dolu tasavvufi-felsefi bir eserdir.

Mahzenü'l-esrâr 2.260 beyit olarak 570/1174 yılında kaleme alınmıştır. Eser Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kılıç Arslan'a bağlı Erzincan hükümdarı Fahrüddîn Behrâm Şâh Mengücek b. Davud (ö. 622/1225) adına kaleme alınmış, İbn Bibî'nin aktardığına göre, Fahrüddîn Behramşah bu değerli hediye karşılığında beş bin dinar ve beş deve hediye etmiştir. Şair Mahzenü'l-esrâr'ı yazarken kırk yaşının üzerindedir. Eser Farsça yazılmış mesnevilerin temel metinlerden ve en önemlilerinden biridir. Vaazlar, hikmet dolu sözler yanında öğütlere de yer veren Mahzenü'l-esrâr didaktik ve öğüt içerikli bölümlerden oluşur. Nizamî'nin diğer eserlerinden oldukça farklı ve bütünüyle tasavvuf konulu bir manzumedir. 71

2. Hüsrev ve Şîrîn

Hüsrev ve Şîrîn 576/1180 yılında tamamlamıştır. 6.500 beyitten oluşan Hüsrev ve Şîrîn, Hüsrev Pervîz'in, Şîrîn ile olan aşk hikâyesini konu almaktadır. Atabek Şemsüddîn Muhammed Cihan Pehlivan b. İldeniz'e (eg. 568-581/1172-1185) ithaf edilmiştir. 576/1180 yılından sonra esere şair tarafından birtakım eklemeler de yapılmış ve aynı çağda yaşadığı Selçuklu Tuğrul b. Arslan (eg. 573-590/1177-1194)72 ile Kızıl Arslan b. İldeniz'in (eg. 581-587/ 1185-1191) adları da esere alınmıştır. 73

Eserin kahramanlarından biri olan Şîrîn, şairin sevgilisi Afak'tan başkası değildir. Bu hikâye iki sevgilinin ve özellikle de Şîrîn'in tertemiz, garazsız aşkının, aşkı uğruna çektiği sıkıntı ve üzüntülerin, riyasız, dosdoğru serüvenini konu almaktadır.

3. Leyla ve Mecnun

Leyla ve Mecnûn, tamamen farklı bir kaynaktan beslenerek akıp gelmektedir. Bu aşk serüveni Arabistan çöllerinde yaşayan iki gencin aşk hikâyesinden oluşmaktadır. Onların dramatik sonları anne ve babalarının ahmakça tutundukları tavırdan kaynaklanmakta olup halk kültüründen alınmış çok eski bir temadır. 74

Şirvanşah Celâlüddeve Ahsitân b. Menûçehr Nizamî'ye bir buyruk yazarak Leyla ve Mecnun hikâyesini yazmasını söylemiştir. Nizamî bu buyruğu kabul etmede biraz kararsız iken o zamanlar on dört yaşlarındaki oğlu Muhammed bu buyruğu kabul etmesini istedi. O da oğlunun isteği üzerine başladı ve dört ay sonra tamamladı. Bu hizmeti karşılığında hükümdardan oğlunu saraydaki nedimlerin yanında görevlendirilmesini istedi. 75 Bu aşk hikâyesini de ilk kez tamamıyla yazan Nizamî'dir. Yine çok sayıda İran, Hindistan ve Anadolu şairleri tarafından bu esere de Mecnûn ve Leylâ, Leylâ ve Mecnûn adlarıyla önemli nazireler kaleme alınmıştır.

4. Heft Peyker /Behrâmnâme

Heft Peyker, Sasani hanedanının idealist hükümdarı Behrâm Gur'un halk yanlısı ideal eğitim-öğretim politikalarını ve yönetim tarzını konu alan bir eserdir. Şairin aşk konusundaki en üst düzeyde, en ciddi algılamaları temeline dayanan

71 Terbiyet, Dânişmendân-i Âzerbaycân, s. 546; Browne, Ez Senâi Tâ Sa'dî, s. 95; Ethe, Târih-i Edebiyyât-i Fârsî, s. 72; Safâ, Târih-i Edebiyyât, II, 701-702.
72 Mustavfî, Târih-i Guzîde, s. 752-753;

73 Ethe, Târih-i Edebiyyât-i Fârsî, s. 73; Safâ, Târih-i Edebiyyât, II, 802.

74 Rypka, Târih-i Edebiyyât-i İrân, I, 387.

75 Şîblî-yi Numanî, Şi'rû'l-Acem, II, 232-233.

birbirinden ayrı yedi ayrı serüvene yer veren eserde yedi şehzadenin hikayeleri konu edilmektedir. Özellikle sanatsal açıdan Heft Peyker Nizamî'nin eserleri içerisinde en yüce makamda bulunmaktadır. 76

Eserde Nizamî önce şairin hayatı; çocukluk, gençlik ve tahta çıkışı ile ilgili bilgilere yer vermekte, ardından saltanat tahtında bulunduğu yılların gelişmelerini aktarmakta, ardından da yedi ülkeden yedi kız ile olan hikayelerine yer vermektedir. Söz konusu kızlar için her birine özel renkleriyle bir kubbeli yapı yaptırmış, haftanın her günü birinin konuğu olarak her birinden her gün bir hikâyeyi tek tek dinlemiştir. Bu ilginç kızların, dikkat çekici hikâyelerinin her biri ayrı bir manzume olarak eserde yer almaktadır. Bu hikâyelerin ardından da Nizamî, Behram'ın gafleti yüzünden başına gelenleri, Çin hükümdarının İran'a saldırmasını, Behram'ın ibret alarak kendine gelmesi, sonra da yaban eşiği ardından gidip bir daha geri dönmemesi gibi olayları anlatmaktadır. 77

5. İskendernâme

İskender hikâyesi İslâm kültürünün yaygın olduğu coğrafyalarda alabildiğine ün kazanmış, yoğun kitlelerce bilinen ve yaygınlığını sürdüren bir hikâyedir. En eski çağlardan bu yana bu hikâyeler; bir taraftan halk hikâyeleri tarzında hikâyeciler, öğretmenler, hikâye aktarıcıları tarafından köyde kentte, farklı ortamlarda halk kitlelerine; hükümdar saraylarında hükümdarlar ve emirlere anlatılırken, bir taraftan da en üst düzeyden ünlü şair ve yazarlarca birbirinden farklı versiyonlarıyla değişik şekillerde Farsça

manzum ve mensur metinlerde aktarıla gelmiştir. 78

Söz konusu yoğun tarihsel aktarımlar, mitolojik anlatılar, rivayetler, hikâyeler yoluyla edebiyata ve özellikle de şiire yoğun olarak girmiş, sonra da örneğin Firdevsî (ö. 411/1020) ve Genceli Nizamî (ö. 619/1222) gibi büyük söz ustalarının bu konuda başyapıt değerinde eserler yazmalarına ortam hazırlamıştır.

İskender adının, ona ait olduğu kabul edilen vasiyetlerin, İslâm ahlakı ve siyaseti konulu eserlerde özlü sözler ve felsefi cümleler arasında aktarılması ve yoğun olarak yer alması, daha da ileri gidilerek onun adına onun vasiyetleri ve mektuplarını, Aristo ile karşılıklı konuşmalarını konu alan eserler yazılması ve bu eserlerin bu konuda kaynaklar olarak kabul edilmesi de dikkat çekicidir. 79

İskender'in hayat hikâyesi ve mücadeleleri, ayrıntılarıyla en güzel şekilde Nizamî'nin İskendernâme'sinde aktarılır. Bu eserde; tarihi, kültürel, edebi, mitolojik... Birçok konu arasında; İskender'in, İskenderiye şehrini kurması, Âyine-yi İskender'i yaptırması, hükümdar Dara'nın kızı Rüşenek ile evliliği, Kıpçak çölünde birtakım tılsımları, karanlıklar ülkesinde hayat suyunu kaybetmesi, ancak beraberinde bulunan Hızır ile İlyas'ın bu suyu bulmaları gibi konular da detaylarıyla anlatılır. 80

İskender konusunda bilinen en önemli ve ayrıntılı metin Nizamî'nin Şerefnâme ve İkbálnâme adlarıyla iki bölüm halindeki İskendernâme adlı eseridir. Nizamî'ye göre İskender, İslâm dünyasında "Zülkarneyn" diye anılan, Kur'ân'da Musa Peygamber ile aynı çağda yaşadığı belirtilen, onunla birlikte yaşadıkları

76 Rypka, Târih-i Edebiyyât-i İrân, I, 388.

77 Safâ, Târih-i Edebiyyât, II, 803-804.

78 Efşâr, İrec, "Hadîs-i İskender", Yağma, sy: 194 (Tahran 1343 hş.), s. 160.

79 Efşâr, İrec, "Hadîs-i İskender", Yağma, sy: 194

(Tahran 1343 hş.), s. 160-61.

80 Yahakkî, Ferheng-i Esâtîr, s. 85; Oşîderî, Dânişnâme, s. 108; Serkaratî, "Efsâne-yi Âb-i Hayât", II, 229-233.

birtakım serüvenleriyle anılan (bazılarınca Musa'nın kendisi olarak kabul edilen) kişilikle örtüştürülmüştür. İskender, Aristo tarafından yetiştirildiği ve bilgilerinin ondan aldığı için de Nizamî onu tek tanrı inancı konusunda tam olgunluğa ve erginliğe erişmiş bir tek tanrı inanırı hükümdar olarak algılar, öyle niteler, eserinin kurgusunu da bu çerçevede oluşturur. İranlıların onun hakkındaki özellikle Ardavirafnâme ve Zerdüş inancı eksenli kaynaklarda geçtiği gibi bozguncu, lanetli ve putatapar bir kişilik olduğu inancını yıkmaya ve ortadan kaldırmaya çalışır. 81

Eski İran'da özellikle Sasaniler döneminde İskender "gocestek: lanetli" nitelemesiyle anılmaktadır. İslâm sonrası dönemlerde de bu isim Zerdüş inanırları tarafından yaygın olarak kullanılmış, birçok Pehlevice metinde bu tarz bir niteleme hep var olagelmıştır. Ancak İslâm sonrası dönemlerde İranlılar da, Araplara uyararak onu sevimli bir kişilik haline getirmişler, onu İranlılaştırarak III. Daryûş'un/Dara üvey kardeşi yapmışlardır. Firdevsî, Şahnâme'de onun büyük bir kişilik olduğunu, büyüklüğü ve bilgeliği sayesinde çok büyük ve olağanüstü işler başardığını anlatır. Ancak Şahnâme'nin bazı bölümlerinde de onun kötülüklerinden söz edilir.

Nizamî, İskendernâme'sinde İskender'den son derece akıllı bir hükümdar diye söz eder, yirmi yedi yaşında peygamber olduğunu söyler. Ancak onun İranlı olduğunu kabul etmez. İskender'in hayatıyla ilgili değişik kaynaklardan süzülerek gelen, değişik çevrelerde ve farklı inanışlara bağlı toplumlarda inançlar ve ulusal değerlerin de derin etkisinde kalıp farklı renkler ve özellikler kazanarak

genişleyen rivayetler İslâm sonrası dönem edebiyatının klasik devirlerinden bu yana çok geniş yankı bulmuştur.

Öte yandan son derece gizemli ve sembolik bir adlandırmayla iki kişilik taşıyan İskender-i Zülkarneyn, bilge, iyilik düşünen ve peygamberler arasında sayılan üstün nitelikli bir kişiliktir. Batınîlerin düşüncelerine göre bir "pir" olan ve düşkünlerin, yolda kalmışların ellerinden tutan Hızır'ın kılavuzluğunda, karanlıklar ülkesine gitmekte ve orada hayat suyunu aramaktadır. Bu Zülkarneyn'den Kur'ân'da Kehf suresinde söz edilir ve hikâyesi de özet olarak aktarılır. Bu yüzden de Genceli söz ustası Nizamî, İskender'i üç temel özelliğiyle Şerefnâme'sinin baş kısmında "bilgeliği", "peygamberliği" ve "hükümdarlığı"yla öne çıkarmaktadır. Diğer bazı şair ve yazarlar gibi Nizamî de, İskender'in değişik metinlerde sergilenen birbiriyle ters iki ya da üç kişiliğini bir tek kişilikte birleştirerek yirmi yedi yaşında peygamber olduğu kanısındadır. 82

Bazıları onu taht taç sahibi bir hükümdar
Ülküler fatihi, belki dünya fatihi sanıyorlar

Onun divanından emirlerini bazıları
Hikmetle yazdılar buyruklarını

Bazıları ise dindarlığıyla, temizliğiyle
Kabul ederler onu peygamber diye

Bilgelerin saçtığı bu üç daneden
Meyveli bir ağaç dikip yetiştireceğim ben

İlkin hükümdarlık kapısını çalacağım
Ülkeler fatihi oluşundan söz açacağım

Sonra hikmetle sözü süsleyeceğim
Zahmetle toparladıklarımı yenileyeceğim

Kapısını peygamberlikle çalacağım sonra
Çünkü Allah da peygamber der ona 83

81 Browne, E. G., A Literary History Of Persia, I, 119-20; Browne, E. G., Târîh-i Edebî-yi İrân, I, 181-82.

82 Kezzazî, Mîr Celaluddîn, "Do Çehre-yi İskender Der Edeb-i İrân", Keyhân-i Ferhengî, Tahran 1372 hş., sayı: 96, s. 56.

83 Nizamî-yi Gencevî, Şerefnâme, "Talîm-i Hızır Der Goften-i Dâstân", s. 31.

İskender'in zaferden zafere koşması, sonunda bir yeryüzü hükümdarı olarak ortaya çıkması ve bütün dünyaya ün salması, bir taraftan da onunla ilgili anlatımların simgesel anlatılarla dolmasına neden olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri de, halk hikâyelerinde; hem Farsça yazılmış edebiyatta ve hem de diğer edebiyatların önde gelen söz ustalarının eserlerinde İskender'in Fars ülkesi ve İran platosunda yaşayan, Farsça konuşan halkın kültürel zenginliği ve övünç kaynağı geçmişine bir çizgi çeken böyle bir kişiliğin neden bir ulusal kahraman ve bilge bir hükümdar ve daha da ileri gidilerek bir peygamber olarak kabul edildiği ve hemen bütün edebî yapıtlarda da böyle nitelendirilmesidir?! Zamanla İskender tiplemesi edebiyatın en önemli eserlerinde bir güç, saltanat ve adalet abidesi olarak ortaya çıktı, gerçek üzerine giydirilen efsane elbiseleri birçok şairin dizelerinde kendini yoğun olarak göstermeğe başladı. 84

Nesirden daha çok şiirinde yankı bulan İskendernâme, doğası gereği Yunan rivayetlerinden etkilenmiş olması gerekmesine rağmen, İskender'in fetihlerinin hatıralarıyla, İran ve Mısır topraklarında bu bölgelerin özgün kültür ve medeniyet renklerini de içerisine alarak zenginleşmiştir. İslâm sonrası dönemlerde değişik zamanlarda yazılan İskendernâmeler'in çokluğu da, bu çok renkliliğin bir göstergesi olarak kabul edilir. Nizamî'nin, Şerefnâme ve Hirednâme adlı eserlerindeki rivayetleri İskendernâmeler'deki İranlı renkleri de göstermeleri açısından önemli örnekler arasında yer almaktadır. Bu konulardaki birtakım rivayetlerin çokluğu ve çeşitliliği, Nizamî'den önceki çağlarda yaygın olarak

bilinen mensûr İskendernâme'nin bu türden rivayetlerden biri olabileceği kanısını güçlendirmektedir. Her halükarda, İskender'in kişiliği ve fetihleri etrafında oluşturulan farklı Yunan, Mısır ve İran rivayetlerinin bir araya toplanıp aynı konuda harmanlanmış olarak böylesine bir eseri ortaya çıkarması, eski dünyada Mazdeist inanç bağlılarının "Lanetli İskender"inin, İslâm sonrası dönem rivayetlerinde genel olarak evrensel değerleri öne çıkaran, dinsel değerleri yaygınlaştıran bir tür Peygamber benzeri kişiliğe ve bir filozofa dönüştürülmesine neden olmuştur. 85

Nizamî , Firdevsî'den sonra yaşamış onun tarzında mesnevi söyleyen, bu konuda da alabildiğine başarılı olan yetenekli bir sanatkâr ve ilk ulu şairdir. Ancak mesnevilerinde Firdevsî'nin bakış açısından önemli ölçüde farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Göreceli olarak yeni bir tarzda yazdığı, Şahnâme'de de işlenmiş olan İskender, Behrâm Gûr ile Hüsrev ve Şirin hikâyelerinde farklı bir bakış açısıyla olayları izler; özgün, yeni ve toplum tarafından beğenilen tarzıyla bu hikâyeleri bir bakıma yeniler. Nizamî mesnevilerinde sadece tek bir şairden, Firdevsî'den söz eder. Bu büyük söz ustasına, kendi ifadesiyle; "Sözü bir gelin gibi süsleyen, önceki zamanların usta şairi Tuslu Bilge"ye o denli saygılıdır ki, onun söylediklerini değil, onun eserine almadıklarını, yazmadıklarını tamamlamak için bu eserini kaleme almıştır. 86

Nizamî kendince uygun gördüğü birtakım gerekçelerle İskendernâme'nin kahramanını Avrupa ve Asya'nın birlikte kabul ettikleri yabancı bir kişilik olarak seçmiş ve ona

84 Mutemen, Zeynülabidin, Tahavvul-i Şir-i Farsî, s. 156; Sıdkî, Muhammed Osmân, "İskender Der Edeb-i Fârsî", Âyende, Tahran 1370 hş., XVII/5-8, s. 422.
85 Zerrinküb, Ez Gozeşte-yi Edebî-yi İrân, s. 80

86 Fesâî, Mansûr Restigar, "Hamseserâyî Der Edeb-i Fârsî", Âyine-yi Mirâs, V/36-37, (Tahran 1386 hş.), s. 246.

dinsel değerler de yükleyerek "Zülkameyn" adını da vermiştir. İskendernâme'nin edebî, dilsel ve içerik özellikleri alabildiğine fazla, türünün en güzel örneğidir. 87

Nizamî, İskender hakkındaki yaygın anlatıları bir araya toplayarak ilk kez bağımsız bir İskendernâme yazan şair olarak kabul edilir. Bu öneminden olsa gerek kendisinden sonra İskendernâme yazan Türk, Fars ve Hint şairler hep onun bu ünlü eserini örnek almışlardır. Gerçekte onun İskendernâme'si onu antik dünyadaki egemenliklere çekip götüren, bir "Medineyi Fazıla; Erdem Şehri" arayıp bulma uğruna son çabalarını sarf ettiği ve sonunda da bu arzuladığı şehri eşitlik, özgürlük ve kardeşlik temelleri üzerine yükselttiği son çalışmalarından biridir.

Nizamî'nin İskendernâme'sinde İskender sadece, "Darâ'nın kızıyla evlenen, onun ülkesini ele geçirip İran topraklarına da egemen olan, ateşkedeleri yıkıp yakan, bütün dünyayı gezen, karanlıklar ülkesine giden, hayat suyunu arayan bir ülkeler fatihi değil aynı zamanda bir peygamber ve Zülkarneyn'dir. Nizamî'ye göre İskender; Ka'be'ye gider, hac görevini yerine getirir. Filozoflar, bilge ve zahit kişiliklerle konuşur, tartışır. Önemli eserlerin kendi diline çevrilmesi ve okunması için destekler sağlar. Dünyayı gezer, her gördüğünden ders çıkarır. Ölümünden önce annesine çok önemli ve etkili öğütler verir." Böylece Nizamî, İskender'in kişiliğinde olağanüstü bir yeti ve çabayla eşine rastlanamayacak bir hayal gücüyle hocası Aristo'nun yapmak istediğini başarır ve onun evreni gezip görmüş bir bilge kişiliğiyle, neredeyse bütün dünyayı fetheden ve zaferden zaferden koşan ünlü hükümdar ve kumandan kimliğini bir tek kişilikte birleştirir. Savaşçı bir kumandan

aynı zamanda hikmetin tadını almış, bu bilgeliği hükümdarlığına yansıtmış bir kişilik ortaya çıkarır. 88

Genceli Nizamî, İskendernâme'sinde; düşünce ve düşünce mühendisliği açısından yaratıcılığının en doruktaki örneklerini vermiştir. Bu uğurda dil ve betimleme sanatını da büyümlü bir şekilde kullanarak derinlikli yeni ve özgün bir tarz üretmeği başarmıştır. Bu yüzden bu eseri, düşüncenin gelişim tarzı açısından son derece önemli ve dikkat çekicidir. Anlaşıldığı kadarıyla Nizamî'nin zihninde hayal evreninde canlandırdığı Yunanlı İskender, içki içen, ayyaş, yakıp yıkan genç İskender'den başkası değildir. Ancak Nizamî ona; aşk yolunu, bu yolda yürümeği, ruhsal bir sûfiligi, ona kalp ve sevgi vererek sevmeye öğretir böylece ona bambaşka bir şekil ve kişilik kazandırır. 89

Nizamî'nin İskendernâme'yi kaleme almaya başladığı yaşlılık günlerinde bütün arzu ve isteği hayatının kalan kısmında sadece mutlu ve huzur dolu günler geçirmek, iyi insanlarla, bilge ve dost kişiliklerle sakin, sessiz zamanlar yaşamaktı. Bu yüzden İskender'i de klasik metinlerde yer aldığı gibi genellikle lanetli, uğradığı her yeri yakıp yıkan bir bozguncu, dünyayı ele geçirmek isteyen, doyumsuz bir tip yerine bilgi ve bilgeliğin peşinde koşan, gerçeği ve adaleti arayan bir kişilik, yaşadığı çağın geleneklerine uygun olarak bir bilge ve daha da ileri adım atıp bir peygamber olarak görüyordu. Yüksek şairlik yetenekleri yanında derin düşünce dünyasının da etkisi, ilerlemiş yaşının da yönlendirmesi ve diğer etkenler; bilim, hikmet ve tarih gibi alanlarda araştırmalarla uğraşan Nizamî'ye, eski savaş günlerini düşünecek ve onları yeniden canlandırıp dizelerine aktaracak

87 Nu'mânî, Şiblî, Şi'ru'l-'Acem/Târih-i Şi'r ve Edebiyyât-i İrân (çev. Seyyid Muhammed Takî Fahr Daî-yi Gilanî) Tahran 1335 hş., I,

88 Zerrinküb, Bâ Kârân-i Hulle, s. 196-97.

89 Mohabbetî, Sîmorğ Der Costucü-yi Kâf, s. 473.

fırsatı bile vermiyordu. Nizamî'nin ünlü bir diğer eseri Mahzenü'l-esrâr'ı kaleme almaya başladığı günlerde zühd ve sufiliğe olan derin ve yoğun ilgisi, İskendernâme'yi yazmaya başladığı günlerde de aynı şekilde ve hiç eksilmeden onun dünyasında varlığını sürdürmekteydi. 90

İç dünyasındaki bu engin mistik düşünceler ve derin anlamlı duygular onun İskender'e nefret ve kin duygularıyla yaklaşmasını, onun dünyanın her köşesinde yaktığı elbette Zülkarneyn hikâyesinde kesinlikle ilahi yönlendirmeler ve işaretlerle yapıldığına inanılan savaş ateşlerinden duyduğu dehşet ve nefreti eserlerinde ortaya koymasını engelliyordu. Şairin, İskendernâme'si de hayatı gibi evrenin bir gün ortadan kaybolup yok olacağı, bütün kargaşalar ve çatışmaların, sertlik ve kabalıkların gerçekte hiçbir sonuç vermeyeceği düşünceleri ve özellikle de felsefi ağırlıklı derin dünyasında dönüp dolaşıyordu. "İskender ve Dara" hikâyesinden başlasa da "Şirin ile Hüsrev" hikâyesinin tersine aşk ve heyecana yer ver vermesede, sevgi ve vefa duygularından tamamıyla yoksun da değildi. Hatta iki büyük egemen Hükümdar'ın mal ve mülk kaygısıyla birbirleriyle savaştıkları anlarda Dara'nın kendi iki kumandanı tarafından İskender'in tahrikleriyle öldürülmesi ve topraklar üzerinde kanlar içerisinde yuvarlanması anında son anlarda dostluk ve sevgi duyguları öne çıkmaktadır. Bunun bir yazgı olduğu, İskender tarafından belirtiliyor ve aralarında dostluk sözleri veriliyor. Dara'nın isteği üzerine İskender onun kızıyla evleniyor. Elbette kendisi de aşk, vefa, barış, mutluluk ve sevgi tutkunu olan Nizamî'nin düşüncesiyle de, bu

efsaneler dünyası hakkında bu hafızalardan silinmiş sevgi dışında birtakım duyguların yeniden canlandırmasına, Kur'an'ın da işaretiyle kendisinden iyilikle söz edilen biri hakkında hoş olmayan şeyler söylemesine izin vermiyordu. 91

Nizamî'nin İskendernâme'si "Şerefnâme" ve "İkbâlnâme" adlı iki ayrı eserden oluşmaktadır:

5.1. Şerefnâme

Nizamî, "Şerefnâme", "Mukbilnâme", "Şerefnâme-yi Sikenderî", "Şerefnâme-yi Husrevân", "İskendernâme", "İskendernâme-yi Berrî" adlarıyla da bilinen Şerefnâme'yi Azerbaycan atabeklerinden Atabek-i Azâm Ebu Bekr b. Muhammed Cihan Pehlivan adına 593/1196 yılından sonra kaleme almış ve kendisine sunmuştur. Ancak eserin değişik yazma nüshalarının başındaki kayıtlardan birkaç kez farklı kişilere takdim edildiği de anlaşılmaktadır. 92

Genceli Nizamî, Filikos'un oğlu İskender hakkında İskender'in hayatının; doğumundan başlayarak birçok ülkeyi fethetmesi ve Rum ülkesine dönmesine kadarki kısmını ele almakta; eserin ikinci kısmı olan İkbâlnâme'yi de ise İskender'in bilgeliği, hikmeti ve peygamberliği; filozoflarla birlikte oturup değişik konularda bilimsel tartışmaları, görüş alışverişleri, birlikte bulunduğu filozoflarla aralarında geçen karşılıklı konuşmalar gibi konulara ayırmaktadır. Şair İskendernâme'sinin bu her iki bölümünde de İskender konulu destanlar ve hikâyelerden, kendisinden önceki İskendernâme türü eserlerden yararlanmış, bütün bunları yaparken hem yazım tarzının ve hem de aruzun gerektirdiği değişikliklerden kaçınmamıştır. Nizamî bu büyük hükümdarın hayatını böylesine

90 Zerrinküb, Hikâyet Hemçonân Bakî, s. 188.

91 Zerrinküb, Hikâyet Hemçonân Bakî, s. 189.

92 Safâ, Târîh-i Edebiyyât, II, 804-806; Safâ, Zebihullâh, "Mulhazâtü Der Bâre-yi Dâstân-i İskender-i Makedonî,

İrânşinâsî, III/11, s. 370.; Servetiyân Behrûz, "İskender Der Azerbaycan Bâ Nigahî Be Şerefnâme-yi Nizamî", Ferheng u Huner, sayı: 29 (Tahran 1380 hş.), s. 49-51.

kapsamlı bir eserde kaleme alırken Firdevsî'nin Şahnâme'sinde yer alan "Dâstân-i İskender" adlı bölümünün tamamlayıcısı olarak düzenlemiştir. Nizamî bu konuda izlediği yolu şöyle anlatır:

Benden önceki Tuslu bilge şair
Sözün yüzünü gelin gibi süsleyen şair

Şahnâme'de sözleri inci gibi dizdi
Birçok sözü de bıraktı, söylemeden geçti

Eskilerden duyduklarının tamamını
Yazsaydı sözü çok uzayacaktı

Dilemediklerini de söylemedi
Kendince seçip eserine aldı önemlilerini

Dostlara ondan pay ayırdı biraz
Helva tek başına yenilince tatlı olmaz

Mücevherleri ipe dizen Nizamî
Yazılmış olanları yeniden yazmadı ki

Delinmemiş incileri buldu hazinede
Tarttı onları kendi mücevher terazisinde

Şerefnâme'yi kutlu sözlerle bezedi
Eski sözleri onunla bezeyerek yeniledi 93

Şerefnâme'de Nizamî, İskender destanını şöyle özetler: İskender, Aristo ile birlikte öğrenim gördü. Hep Aristo ile birlikte bulundu. Öğrenimini tamamladıktan sonra askeri eğitim aldı. Babasının ölümünden sonra onun yerine tahta çıktı. Mısır'a asker çıkarttı. İran hükümdarı Darâ ile savaştı. İran ordularını yenilgiye uğrattı ve İran'ı egemenliği altına alarak ateşkedeleri yıktırdı. Darâ'nın kızı Rûşenek ile evlendi ve daha sonra Batıya doğru gitti. Kabe'yi ziyaret etti. Elburz Dağı, Horasan bölgesi, Hindistan, Çin ve Rusya'ya seferler düzenledi. Son seferinde Ruslarla yedi yıl savaştı. Zafere erişti ve karanlıklar

ülkesine gitti. Ardından Yunan ülkesine geri döndü. 94

Nizamî kendi ifadesiyle Firdevsî'nin İskender konusunda söylediklerini tekrar etmemiş, taklitten uzak bir yenilik getirerek daha çok Firdevsî'nin söylemediklerini aktarmış, elindeki çok sayıda rivayetten kendince inanılır olanları, akla uygun, okuyucuların beğenecekleri şeklide alıntılıyıp aktarmıştır. Şerefnâme'de olayların kronolojik sırasını ikinci plana atması da kendisine gelişmelerin alanlarını tarihsel boyutlarında olduğundan kat kat fazla artırarak anlatmasını sağlamıştır. Yer yer İskender'i bir kahraman, kutsal değerleri savunma yolunda mücadele veren bir gazi, Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyubî gibi bir tip olarak sunmuş, böylece yaşadığı çağın birtakım gelişmelerini de bu hikâyeler arasına uygun bir şekilde yerleştirmesine ortam hazırlamıştır. 95

Bu eserde İskender güçlü bir hükümdar, yiğit bir dünya fatihi, zulme ve haksızlığa uğramış kesimlerin hamisi, bilge ve filozof bir kişiliktir. Nizamî, İskendernâme'sinde insanoğlunun gelişim evrelerini bir bir ele alarak mükemmel bir örgü içerisinde yorumlamakta, daha da ileri adımlar atarak son hedefe erişmektedir. Ona göre İskender İran geleneğindeki ideal hükümdar değil, Eflatun şehrinin ideal hükümdarıdır. Burada gerçek İskender, İkbâlnâme'de ise başka bir İskender; ideallerdeki, efsanelerle karışık anlatımlardaki İskender ele alınmakta, İskender bütün arzularına erişmiş, dünya fatihi bir kişiliğin ötesinde, bilge, hekim ve peygamber gibi bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2. İkbâlnâme

93 Nizamî-yi Gencevî, Şerefnâme, s. 31.
94 Safâ, Hemâseserâyî, s. 342, 346; Rezmî, Kalemrov-i Edebiyyât-i Hamâsî, I, 173-174; Keyvânî, Mecduddîn, "İskendernâme", DMBİ, VIII, 370; Keyvanî, Mecduddîn,

"İskendernâme", 408; Hanaway, William L., "Eskandar-Nâma", www.iraniaonline.org
95 Keyvânî, Mecduddîn, "İskendernâme", DMBİ, VIII, 369.

Nizamî'nin İskendernâme'sinin ikinci bölümü olan "Hirednâme", Hirednâme-yi İskenderî", "İkbâlnâme-yi Sikenderî" ve "İskendernâme-yi Bahrî" adlarıyla da bilinen İkbâlnâme'de; İskender zaferden zafere koşan, ülkeler fetheden bir hükümdar olma sınırlarının ötesine taşınarak bilge, filozof ve peygamber bir kişilik olarak nitelenir. Bu eserde İskender'in sûfilîği ve ahlakî özellikleri öne çıkmaktadır. Nizamî, Şerefnâme ve İkbâlnâme'yi kaleme alırken İskender konusunda başta İskendernâmeler olmak üzere çok sayıda kaynaktan yararlanmış, Farsça kaynaklar dışında Arap, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarını da kullanmıştır. 96

Nizamî'yi Gencevî'nin İskendernâme'sinin "Elli Bölüm"den oluşan İkbâlnâme kısmında ele aldığı konulardan bazılarının başlıkları: "İzed'e övgü. Yaratıcıya yakarış. Peygamber'e nat. Dostları anma. Memduhun övgüsü. İskender hikâyesinin başlangıcı. Neden İskender'e Zülkarneyn adı verilir? İskender'in serüveni. Aristo'nun sözleri. Hermes'in sözleri. Eflatun'un sözleri... İskender'in vasiyeti. İskender'in mektubunun annesine ulaşması Babasının ölümü üzerine oğlu İskenderos'un ağlaması..."

İkbâlnâme daha çok şair; akıl, felsefe ve hikmet konularındaki düşüncelerine yer vermekte, derin düşünceler ve alabildiğine yüksek anlamlar, öğütler, ahlakî tavsiyeler, dünyanın yaratılışı konusunda bilimsel ve felsefî görüşler, özellikle de Yunan akıllı gibi konuları öne çıkarmasıyla Nizamî'nin diğer mesnevilerinden edebî özellikleri ve içeriği açısından daha da öne çıkmaktadır. Çünkü bu eserini kaleme aldığı yıllarda şair hayatının olgunluk ve erginlik dönemini yaşamaktadır. Eser bu yüzden Hirednâme: Akıl kitabı adıyla da bilinmektedir. Öte yandan eserdeki felsefî

ve destan dışı öğelerin fazla yer alması onun destansı-kahramanlık anlatısı özelliğini belli düzeyde azaltmaktadır. Genceli söz ustası eserini hazırlarken; gerçek dışı olayları ve asılsız rivayetleri asla aktarmadığını, hikâyeleri derleyip toparlarken Pehlevice eserlerden, Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarından yararlandığını söylesede, İskendernâme'sindeki efsanevi ve tarihsel olmayan hikâyeler Firdevsî'nin Şahnâme'sindekilerden daha fazladır.

Örneğin Firdevsî, Nizamî gibi İskender'in peygamber olduğu kanısında değildir. Yine Şahnâme'de Genceli şairin İskender'e yakıştırdığı olağanüstü özelliklerden de fazla bir iz bulunmaz. Bir taraftan böylesine abartılı pasajların Nizamî'nin İskendernâme'sinde yer alması, diğer taraftan şairin betimlemeleri ve ayrıntılı anlatımları bu mesnevisinin, Şahnâme'deki İskender hikâyesinin beş katı kadar bir hacme erişmesini sağlamıştır. Böylesine geniş bir anlatımın ortaya çıkmasının bir diğer önemli nedeni de Yunan ve Hint filozoflarından aktarılan felsefe ve hikmet konulu bölümlerdir. Genceli şair, eserinde aktardığı olayların tarihsel süreçleri ve kronolojik sıralamasına dikkat etmemiş, örneğin farklı dönemlerde yaşamış Sokrates, Eflatun, Aristoteles, Hermes ve daha başka ünlü filozofların tamamını İskender'in sarayında bir araya getirmiştir. Söz konusu filozoflardan aktarılan sözlerin gerçekte şairin kendisine ait olduğu, ancak o kendi sözlerini bu ünlü kişiliklerin dilinden aktarmayı daha uygun gördüğü kabul edilir. Nizamî'nin İskendernâme'sinin önemli bir diğer özelliği de şairin yaratıcılığını gösteren ve kendine özgü olarak Şerefnâme'nin hemen her bölümünün başında birtakım "sakiname"ler,

İkbalnâme'nin başında da bazı
"muğanniname"ler yazmış olmasındır.
Allah'ım sensin kulun elinden tutan
Kul kaçınılmaz olarak Allah'a muhtaçtır

O bahçede yerimizi güzelleştir
Düşüncelerimizden çirkinlikleri yok et

Ne ben ne de başkaları çareyi bilmeyiz
Sen biliyorsun, bildiğin gibi yap yeter!

Ben kendimde o cesareti bulamıyorum ki
Sana: "Bana şunu bunu ver" diyeyim

Senin, yolunda hiçbir şeye ihtiyacın yok!
Herkes senin kapına muhtaç! 97

Nizamî'nin Hamse'si ve özellikle de
İskendernâme'si kendisinden sonra
öylesine ilgi gördü ve beğenildi ki;
yüzyıllar sonra bile birçok şair bu eseri
kaleme aldıkları bu konudaki
manzumelerin örneği olarak kabul etti ve
yararlandılar. Ancak Nizamî'den sonra
hiçbir şair onun İskendernâme'si
kapsamında ve o büyüklükte bir eser
yazamadı. Bazı şairler de
İskendernâme'sini örnek alıp, ondan
esinlenerek İskender hakkında değil de
başka önemli kişilikler hakkında
İskendernâmeler yazdılar.

KAYNAKÇA

Ayetî, Abdulmuhammed, Dâstân-i Husrev
u Şîrîn, Tahran 1353 hş.

Browne, A Literary History of Persia ®
Browne, Edward Granville, A
Literary History of Persia.

Efşâr, İrec, "Hadîs-i İskender", Yağma, sy:
194 (Tahran 1343 hş.), s. 160.

Ethé, Hermann, Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî
(trc. Rızâzâde-yi Şafak), Tahran
2536 şş.

Fesâî, Mansûr Restigar, "Hamseserâyî Der
Edeb-i Fârsî", Âyîne-yi Mîrâs,
V/36-37, (Tahran 1386 hş.), s. 246.

Hanaway, William L., "Eskandar-Nâma",
www.iranicaonline.org

Kanar, Mehmet, "Nizamî-yi Gencevî",
DİA, XXXIII, 184.

Keyvânî, Mecduddîn, "İskendernâme",
DMBİ, VIII, 369.

Kezzazî, Mîr Celaluddîn, "Do Çehre-yi
İskender Der Edeb-i Îrân", Keyhân-
i Ferhengî, Tahran 1372 hş., sayı:
96, s. 56.

Mohabbetî, Mehdî, Sîmorğ Der Costucû-yi
Kâf, Tahran 1379 hş.

Mu'temen, Zeynulâbidîn, Tahavvul-i Şi'r-
i Fârsî, Tahran 1371 hş.

Nizamî-yi Gencevî, Kulliyât-i Hamse-yi
Hekîm Nizamî-yi Gencevî,
Şerefnâme, s. 237.

Nizamî-yi Gencevî, Şerefnâme, "Talîm-i
Hızr Der Goften-i Dâstân", s. 31.

Nu'mânî, Şiblî, Şi'ru'l-'Acem/Târîh-i Şi'r
ve Edebiyyât-i Îrân (çev. Seyyid
Muhammed Takî Fahr Daî-yi
Gilanî) Tahran 1335 hş., I-III.

Oşîderî, Cihângîr, Dânişnâme-yi
Mezdiyesnâ, Tahran 1371 hş.

Rezmcû, Huseyn, Kalemrov-i Edebiyyât-i
Hamâsi-yi Îrân, Tahran 1381 hş., I-
II.

Rypka, Jan, Târîh-i Edebiyyât-i Îrân (çev.
Kerîm-i Keşâverz), Tahran 1370 hş.

Safâ, Zebîhullâh, "Mulahazâtî Der Bâre-yi
Dâstân-i İskender-i Makedonî,
Îrânşinâsî, III/11, s. 370.

Safâ, Zebihullâh, Hemâseserâyî Der Îrân,
Tahran 1367 hş.

Servetiyân Behrûz, "İskender Der
Azerbaycan Bâ Nigahî Be
Şerefnâme-yi Nizamî", Ferheng u
Huner, sayı: 29 (Tahran 1380 hş.), s.
49-51.

97 Nizamî-yi Gencevî, Kulliyât-i Hamse-yi Hekîm
Nizamî-yi Gencevî, Şerefnâme, s. 237.

Sıdkî, Muhammed Osmân, “İskender Der Edeb-i Fârsî”, Âyende, Tahran 1370 hş., XVII/5-8, s. 422.

Terbiyet, Muhammed Alî, Dânişmendân-i Âzerbâycân (yay. Ğulâmrızâ Tabâtabâi-yi Mecd), Tahran 1377 hş.

Yahakkî, Muhammed Cafer, Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî Der Edebiyyât-i Fârsî, Tahran 1375 hş.

Zerrînkûb, Abdülhuseyn, Bâ Kârvân-i Hulle, Tahran 1372 hş.

Zerrînkûb, Abdülhuseyn, Ez Guzeşte-yi Edebi, Tahran 1375 hş.

TARİHİ ERZURUM EVİ CEPHE UYGULAMALARI

Yayın Geliş Tarihi: 31.08.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Temel Sağlam⁹⁸

Özet

Erzurum şehri, günümüzdeki yerinde 415 yılında, Karin'de⁹⁹ oturan Büyük Patrik'in¹⁰⁰ talebi ve Bizans İmparatorluk generallerinden Anolius'un tavsiyesi üzerine¹⁰¹ Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius (408-450) tarafından kurulmuştur. Bizans İmparatorluğu tarafından, kale ve sur duvarlarıyla müstahkem, askeri garnizon şehri olarak kurulan Erzurum'un, esas imarı, Türk-İslam döneminde olmuştur. Saltukoğulları, Selçukiler, İlhaneliler ve diğer dönemlerin izlerini takip edebildiğimiz anıtsal yapı örnekleri içerisinde konut mimarisi örnekleri günümüze ulaşamamıştır. Erzurum şehir merkezinde günümüze kadar gelebilmiş konut yapı örnekleri yalnızca Osmanlı döneminin sonları ve erken Cumhuriyet döneminden kalmadır. Tarihi Erzurum evi, başlangıcından itibaren gelişen Türk-İslam konut mimarisinin bir parçası olarak yapılagelmiştir. Avlulu Bağdat evleri, Erzurum'da çıkmaz sokağın etrafına dizilen evler ya da küme evler şekline dönüştürülerek yaşatılmıştır. Hitit hilanileri, simetrik ve bitişik tasarımları ile hisar içi ve varoşların dar sokaklarının iki yakasında sıralanan birleşik nizamlı evlerinin kaynağı olmuştur. Kahire evlerinin dışı çıkma yapan "durkaa"ları tarihi Erzurum evlerinin başodasına dönüşmüştür. Doğu Anadolu'dan Hazar denizine kadar olan bölgedeki dağlık kesimde ve ayrıca Kuzey Afganistan ile Tacikistan'da ortaya çıkan "tüteklikli" evler, tarihi Erzurum evlerinin tandır evlerindeki kırlangıç örtünün bir devamıdır. Nihayet Türkler, Orta Asya'da kullandığı çadır yurtlarını, Anadolu'ya yerleşmeye başlayınca, daha önce buralarda yaşayan öncül kültürlerin ve iklimsel özelliklerin de etkisinde kalarak gelenekli Türk evine dönüştürmüşlerdir. Tarihi Türk evi, farklı coğrafyalardan elde edilen birikimin öz yaşayış, inanç ve doğal çevrede biçimlenişi ile ortaya çıkmıştır. Tarihi Erzurum evi, Türk evi üst sınıfına bağlı kalarak farklı plan ve mimari uygulamalar getirmiş ve çevresindeki birçok bölgeye etki ederek, tarihi Anadolu evini zenginleştirmiştir. Tarihi Erzurum evi bu zengin tecrübenin ve köklü kültürün bir ürünü olarak vücuda getirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Tarihi Anadolu Türk evinin özgün bir bölümünü oluşturan tarihi Erzurum evlerinin cephe düzenlemelerini; sınıflandırmak, önel yanlarını ortaya çıkarmak, belirgin

özelliklerini tespit etmek ve genel konut mimarisi içerisindeki yerini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Tarihi Ev, Türk Evi, Yapı Sanatı, Dış Cephe

Historical Erzurum House Facade Applications

Abstract

The city of Erzurum was settled in its present location in 415, upon the request of the Great Patriarch residing in Karin and on the advice of Anolius, one of the generals of the Byzantine Empire, the Eastern Roman Emperor II. It was founded by Theodosius (408-450). Established by the Byzantine Empire as a fortified military garrison city with castles and fortifications, the main construction of Erzurum was during the Turkish-Islamic period. Among the monumental building examples of which we can follow the traces of Saltukoğulları, Seljuks, Ilkhanids and other periods, examples of residential architecture have not survived. The only surviving examples of residential buildings in Erzurum city center are from the late Ottoman period and the early Republican period. The historical Erzurum house has been built as a part of the developing Turkish-Islamic residential architecture since its inception. Bagdat houses with courtyards were kept alive by being converted into houses or cluster houses lined up around a dead-end street in Erzurum. The Hittite hilanis, with their symmetrical and adjacent designs, were the source of the unified houses lined up on both sides of the narrow streets of the fort and the suburbs. The protruding "durkaa" of the Cairo houses have turned into the main room of the historical Erzurum houses. The "tüteklik" houses, which emerged in the mountainous region from Eastern Anatolia to the Caspian Sea, as well as in Northern Afghanistan and Tajikistan, are a continuation of the swallow cover in the tandoori houses of historical Erzurum houses. Finally, when the Turks started to settle in Anatolia, they transformed the tent dormitories they used in Central Asia into traditional Turkish houses, under the influence of the precursor cultures and climatic features that lived there before. The historical Turkish house has emerged with the formation of the accumulation obtained from different geographies in self-living, belief and natural environment. The historical Erzurum house, adhering to the upper class of the Turkish house, brought different plans and architectural practices and enriched the historical Anatolian house by influencing many regions around it. The historical Erzurum house was created as a product of this rich experience and deep-rooted culture.

⁹⁸ Dr. Öğr. Üyesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. ORCID: 0000 0002 4633 5688. temel.saglam@ktu.edu.tr

⁹⁹ Erzurum'un eski adlarından birisi.

¹⁰⁰ Tebrizkapı civarında olduğu düşünülen Kara Manastır Kilisesi patriği.

¹⁰¹ Horenli Moses.

The aim of this study is the facade arrangements of the historical Erzurum houses, which form an original part of the Historical Anatolian Turkish house; to classify it, to reveal its subjective aspects, to identify its distinctive features and to determine its place in the general residential architecture.

Keywords: Erzurum, Historical House, Turkish House, Building Art, Exterior

Giriş

Anadolu'da Türk evi mimari geleneğinin (Eldem 1954) en dikkat çeken yanlardan birisi de evlerin cephe özellikleridir. Kuzey Anadolu'da ahşap, Kuzeybatı Anadolu'da almasıık, Batı Anadolu'da ve Güneybatı Anadolu'da kerpiç, İç Anadolu'da taş ve ahşap, Erzurum evlerinde taş malzeme ile yapılan cephelerin teknik görüğüleri üslup birliği oluşturmaktadır. Hatta Osmanlı coğrafyasının yayıldığı, balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve diğer bölgelerde yapılan evlerin cephe düzenleri birbirleriyle benzer yapı elamanları ile donatılmışlardır (Bozkurt 1995: 506). Türk Evi cephelerin belirleyicileri, katlar, çıkmalar, girişler, saçaklar ve cumbalardır. Erzurum evlerinde gözlenen cephe uygulamaları ve cephe donatı elamanları, geleneksel Türk evi cephelerinin plastik etkili güzel örneklerinin bir parçası biçimindedir.

Fotoğraf 1. Erzurum, Mühürdarların/Kitapçıların Evi ve Kömürcüzade Mehmed Efendi'nin Evi kompleks cephe düzenlemesi.

Kat sayısına göre bazı değişikliklerin belirlenebildiği tarihi Erzurum evinin cephe biçimlenişlerini, kullanım işlevine bağlı olarak geliştirilen tasarım oylumları tayin etmektedir. Tamamına yakını iki katlı olarak yapılan tarihi Erzurum

evlerinin (Sağlam-Yurttaş 2020: 431) tek katlı ve üç katlı olanları az da olsa mevcuttur. Belirgin olarak taş malzemenin kullanıldığı tarihi Erzurum evinin üç katlarında bölme duvarlarda hımış, bağdadi ve almasıık düzen gözlenmektedir (Curzon 1854). Tarihi Erzurum evlerinden günümüze gelebilmiş erken dönem (18. yy-19. yy ilk çeyreği) ve klasik dönem (19.yy ikinci yarısı-20. yy başları) örneklerin tamamında bahçe içerisine alınan evin ahır-merek ile birlikte tasarlandığı görülmektedir. Tarihi Erzurum evi cephe oluşumları Anadolu Türk evi cephe düzenlemeleriyle benzer oylumlardan oluşmaktadır.

Fotoğraf 2. Edirne Evi (Akansel 2004),
Safranbolu Evi (Bozkurt 2009),
Cumalıkızık Evi (Perker 2011),

Fotoğraf 3. Denizli Evi (Avşar 2014),
Ayvalık Evi (Özker, 2020),
Beypazarı Evi (Gültekin, 2007)

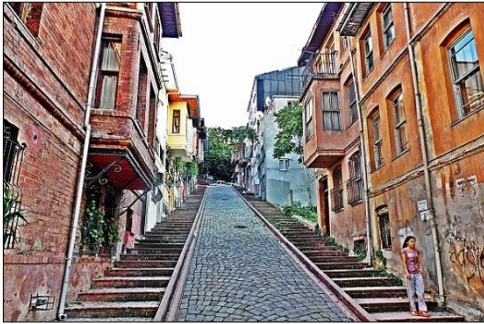
Fotoğraf 4. Ankara Evi (İnan, 1973),
Afyon Evi (Kunduracı-Bahargülü, 2018)

Sokağın her iki yanında, çıkma, cumba ve saçaklar ile üç kademeli bir cephe düzeni gösteren tarihi Erzurum evi cepheleriyle “birbiriyle söyleşen evler” (Kavukçu 2014: 98) ortaya çıkmıştır. Benzer cephe uygulamalarının Anadolu’nun diğer yörelerinde de tekrar ettiği müşahade edilmektedir. Ancak tarihi Erzurum evinin

düz toprak dam üst örtülü biçimi ile saçak birleşim noktasındaki yaşmak düzenlemesi, özgün bir tasarım olarak değerlendirilmelidir. Türk evi biçimlenişlerinde özellikle ahşap yapıların ağırlıkta olduğu sahil yerleşmelerdeki kırma çatılı üst örtü düzenlemesinin, tarihi Erzurum evinde 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarından itibaren kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Anadolu'nun toprak damlı üst örtülü evlerinde de tanımlanan karın biriken kütesinden ısı izolasyonu sağlama özelliği tarihi Erzurum evinde de bilinçli olarak kullanılmaktadır. Kırma çatıların biriken kar kütesini taşıyamayacağı düşüncesinin yanında bu çatılarda oluşan buz sarkıtlarının insan yaşamını tehdit etmesi de söz konusudur.

Kat Durumuna Göre Cephe Uygulamaları

Türk evi genellemesinde olduğu gibi tarihi Erzurum evinin de kat tercihi ağırlıklı olarak iki katlıdır (Gündoğdu 1996: 28). İki katlı cephe düzenlemesinde, cepheyi belirleyen zemin kat, çıkma, üst kat ve saçak bölümleri oldukça belirgin hatlarla birbirinden ayrılmaktadır. Çıkmanın ya da kat silmesinin cepheyi yatay olarak iki bölüme ayırdığı Erzurum evinin zemin katı, kapı ve boyutları küçültülen pencereleri ihtiva etmektedir. Eliböğründeler ile taşınan çıkma üzerindeki üst kat ise, altın oranlı dikine dikdörtgen pencerelerle cephelerde estetik görüngenü yakalanmıştır. Sokağı derinlemesine gören “kim geldi pencereleri”nin de katılmaları ile oldukça hareketli kılınan cepheler, 19. yüzyıl boyunca klasikleşmiştir.

Fotoğraf 5. İstanbul Haliç'te bir sokak, Erzurum Yeğenağa Cami Sokak.

Fotoğraf 6. Otluların Evi (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi), Alemdarların Evi I (Karpuz, 1984): İki katlı cephe örnekleri

Düz dam örtünün ana taşıyıcısı olan tavan mahya kirişlerinin cephe dışına taşırılması ile yapılan saçak ve üzerindeki semer duvarı ile saçak yaşmağı da cephelerin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Evin damındaki istenmeyen suyu dışarı taşıyan çörttenler ise görüntüdeki dikeylik-yataylık dengesini belirlemektedir.

Tarihi Erzurum evlerinde tek katlı ev, çok fazla tercih edilmemiştir. Tek katlı evlerin cephe düzeni Ali Bayram Evi ile sembolleşmiştir. Tek katlı evlerin cepheleri su basman seviyesinden yukarı kaldırılarak

merdiven basamakları ile erişilen girişlere sahiptir. Ali Bayram Evi, Fizyo Baba'nın Evi, Gazi Okulu ve Devlet Demir Yolları Lojmanı incelediğimiz Erzurum evleri içerisinde tek katlı olan yapılardır. Her birinin girişi yükseltilmişken günümüzde yol kotunun doldurulması ile Gazi Okulu ve D.D.Y. Lojmanının giriş merdivenleri kaybolmuştur. Tek katlı evlerin cephelerinin bir diğer belirleyici özelliği de yerden yükseltildiği için sokaktan kolaylıkla görülmeyeceği düşünülerek büyütülen pencerelerdir. Öte yandan tek katlı evlerin cephelerindeki üslup, diğer evler ile aynıdır. Fizyo Baba'nın Evi, cephe düzenlemesi bakımından Erzurum'da gözlenen geleneksel mimarinin dışında, başkent üslubu taşımaktadır. Daha çok Selçuklu dönemi taç kapılarını andıran cümle kapısının ortaya alınarak sokağa taşırılması ve plastik taş işçiliği batılılaşma üslubu ile sıra dışıdır. Pencere aralarında çifte sütunlu bölünmeler, batılılaşma dönemi İstanbul sivil yapılarını andırmaktadır.

Fotoğraf 7. Ali Bayram Evi ile Fizyo Baba'nın Evi: Tek katlı cephe örnekleri.

Organik bir gelişim gösteren tabii sokağın doğallığına müdahale etmeden her iki yakasına bitişik nizam düzeninde dizilen tarihi Erzurum evleri, çoğunlukla yan cepheleri olmayan, ön ve arka cephe düzeni göstermektedirler. Erzurum evlerinin arka cepheleri, evin haremlik kapısının bulunduğu bahçeye bakmaktadır. Tandır evinin de bulunduğu arka cephe, tandır evinin kırılgan kubbesi, tandır bacası ve baca kapısı ile üst katın kompleks grubundan oluşmaktadır. Farklı malzeme, pencere açıklığı ve hatlı düzeni, dikine ve yatay yönelim ile etkili bir görüntü sunan arka cephe, tandır damı oturmalığı ile de doğal teras işlevi görmektedir. Teras eğimli yerleşmelere kurulan mahallelerde öndeki evin toprak düz damı arkadaki evin verandası gibidir. Özellikle mahalle kadınlarının toplanarak semaver eşliğinde ikinci çayı içtikleri toprak düz damlar aynı zamanda sosyal alanlar olarak da görülmelidir.

Fotoğraf 8. Fehimoğlu Evi ve Atatürk Evi arka cepheleri

Fotoğraf 9. Habib Baba Konağı gönyeli ve açısız kırılmalı cephe örneği

Genelleşen bitişik nizam diziliminin yanında tarihi Erzurum evlerinde konumlandıkları yerin durumuna göre farklılıklar gösteren cephe uygulamaları da tespit edilmiştir. Birbirini kesen iki sokağın birleşim noktasında, muska biçimindeki üçgen parselin konumuna uygun olarak inşa edilen Habib Baba Konağı, genişleyen arsaya uyan gönyeli, kademeli kırma cephe biçimlenişi ile farklı ve oldukça hareketlidir. Burada arsanın imara ayrılan kısmı israf edilmeden, çevre peyzajına katılmaktadır. Alipaşa Mahallesi Hacı Kazım Efendi Evi'nde ise sokağın doğal eğriliğine uyulan zemin kat cephesi üst katta gönyesel çıkma ile düzleştirilmiştir. Karaköse Halli Hanım Evi'nde cumba yükseltilerek bütün cephe boyunca devam ettirilmiştir.

Çıkma Durumuna Göre Cephe Uygulamaları

Yapıldığı coğrafyanın iklimine bağlı olarak bazı değişiklikler gösteren tarihi Türk evinin en belirleyici cephe unsurlarından birisi de çıkmalardır. Evin kurulduğu sokağın kullanılan kısmının daraltılmayacağı gerçeğinden yola çıkılarak oluşturulan çıkmalar, komşu evlerin sokağı ortak kullanma işlevini de doğurmuştur. Erzurum evlerinde zemin katların özellikle kışın oluşacak kar ve buzlanma sebebiyle, iç-dış ısı farkının oluşturacağı küflenme nedeniyle yaşam merkezi olarak kullanımını zorlaştırmaktadır. Yaşam merkezlerinin genişliğine ve havadar olmasına özen gösteren geleneksel mimari, zemin katta bunu gerçekleştirememektedir. Doğallığını bozmamak için sokağa uydurulan zemin katın açısız bozuklukları, üst katlardaki çıkma uygulamaları ile çözümlenmiştir (Arseven 1988: 107). Bu nedenle çıkmalı cephe uygulamaları iklimsel değişimlere rağmen tüm bölgelerin karakteristiği olmuştur (Akın 1995: 570). Çıkmalar cephe kompozisyonlarında; yalnızca hareket ve derinlik unsuru olarak değil aynı zamanda estetik unsur olarak da değerlendirilmişlerdir. Tarihi Erzurum evinde; gönyeli çıkma, kat çıkma, tek ve çok çıkma ile köşe çıkma tipleri sınıflandırması yapılabilmektedir.

Fotoğraf 10. Hacı Kazım Efendi ve Narmanlıoğlu Evi gönyeli çıkma cephe örneği, Hanife Aksakal Evi kat çıkma örneği.

Fotoğraf 11. Abuşoğulları Konağı şahnişin örneği, Karaköse Halli Hanımın Evi cumbalı cephe örneği, Mehmet Bildik Evi teras katlı cephe örneği.

Fotoğraf 12. Mehmet Bildik Evi, MODOĞLU Evi değişik çıkma türleri.

Türk evinde (Küçükerman 1991) baş odalar gibi ön plana çıkarılarak vurgulanacak olan odaya cumba biçimli çıkma yapma geleneği oldukça yaygındır. Ayvan oda, yiğit odası, ergişo odası diye de isimlendirilen baş oda tarihi Erzurum evlerinde süslemesi ile de diğerlerinden ayrılan bir öneme sahiptir. Baş odanın tek çıkma tipiyle ön cepheye bakan bu tür çıkmalar, cumba ya da şahnişin olarak da adlandırılmaktadır.

Dursun Akal Evi örneğinde de izlediğimiz çoklu çıkmalar tarihi Erzurum evlerinde sıkça karşılaşılan diğer bir çıkma türüdür. Genellikle Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı'nda olduğu gibi büyük boyutlu olarak tasarlanan konakların ya da ikiz ev uygulaması olarak gördüğümüz evlerde çoklu çıkmalar yaygındır. Yatay hat uzunluğunun artması ile birlikte çoğalan oda sayısı, cepheyi çoklu çıkmaya zorlamıştır. Ali Paşa Narmanlızadelerin Evi'nde olduğu gibi arsa parselindeki açısız eğimi üst katta düzelteren gönyeli çıkma türündeki çıkmalar da oldukça çoktur.

Fotoğraf 13. Refik Dinler Evi ve Ali Ağa Evi tek çıkma örnekleri, Hanağasıgilin Ev (Karpuz, 1984) kat çıkma örneği.

Fotoğraf 14. Dursun Akal Evi çoklu çıkma örneği, Ali Paşa Narmanlızadelerin Evi gönye çıkma örneği.

Fotoğraf 15. Avni Bey'in Evi (Karpuz, 1984) kat çıkma örneği, Küçük Bey Konağı ve Mustafa Erdoğan Evi köşe çıkma örnekleri.

Tarihi Erzurum evinde üst kat cephesinin kütle olarak dışarı taşırıldığı kat çıkma örnekleri de görülmektedir. Zemin katta istenilen büyüklüğe müsait olmayan parselin üst kat çıkması ile erişildiği örneklerden birisi de Üç Kümbetler mevkiindeki Avni Bey'in Evi'dir. Avni Bey'in Evi, sıkışık bir arsa üzerinde kurulmuş ve üst katında daha geniş bir alan elde edebilmek için batı ve kuzey cephelere kütle halinde çıkma yapmaktadır.

Tarihi Erzurum evinde çıkma sınıflandırmasının diğer bir örneği de köşe

çıkmalardır. Küçük Bey Konağı ve Mustafa Erdoğan Evi örneklerinde izlediğimiz gibi evin sokağa hâkim olan köşesine alınan başodanın vurgulanması ya da genişletilmesi köşe çıkmaları ile sağlanmıştır.

Giriş Açıklıklarına Göre Cephe Uygulamaları

Tarihi Erzurum evleri, girişi ön cephede direk sokağa açılan evler ve girişi evin bahçesine açılan evler olmak üzere girişlerine göre gruplandırılabilirler. Girişi direkt sokağa açılan evlerin cepheleri, görsel olarak daha özenli ve düzgün yapılmaktadır. Bu tür girişli cepheler, Erzurum evlerinde daha çok tercih edilmiştir. Bu evlerde bahçe arka cepheye veya daha az kalabalık olan sokağa açılmaktadır. Girişi sokağa açılan evlerin selamlık bölümü ön cepheye, haremlik bölümü de arka cepheye alınmıştır. Girişi bahçeden sağlanan evlerin sayısı çok azdır. Kadıhafizoğulları Evi'nde olduğu gibi bazı evlerin girişleri ise ön cepheye alınan bahçeden ve aynı aks üzerindeki direkt caddeye bakan ikinci bir giriş ile belirlenmiştir.

Fotoğraf 16. Sadreddin Konevi Caddesi evleri ve Komeslilerin Evi girişin caddeye açıldığı örnekler.

Fotoğraf 17. Öğretmen İhsan Ayden Evi ve Mücahit Dal Evi girişin bahçeye açıldığı ev örnekleri

kurulmuş ve buna bağlı olarak da evlerin ön cepheleri batıya, arka cepheleri de doğuya dönük olarak yapılmıştır. Sokağın diğer tarafına bakan evlerin doğuya açılan kapılarından başka güneye açılan birer kapıları da dikkat çekicidir. Bu oluşumu etkileyen en önemli unsur, dere yataklarının güney kuzey istikametli oluşudur. Batıdan daha çok güneş alan Erzurum evlerinin girişleri de bu duruma bağlı olarak gelişmiştir.

Girişleri bahçeye açılan Erzurum evlerinin sayısı azdır. Öğretmen İhsan Bey'in Evi'nde olduğu gibi bazı evlerin bahçeleri yana alınmış ve girişler de buradan açılmıştır. Sokak dokusuna uyum adına yapılan bu uygulamada bahçe duvarları, evlerin beden duvarları ile benzer mimari düzende örülmüştür. Mücahit Dal Evi'nde olduğu gibi bahçe evin ön cephesine alınarak derinlik oluşturulmuştur. İbrahim Uçar Evi'nde ise kompleks bir düzenleme ile iki ev bir bahçeye bağlanmış ve her ikisinin girişi de bahçeden sağlanmıştır. Hafız Osman Konağı'nda ve Edip Somunoğlu Evi'nde oldukça yüksek bir bahçe duvarı içine alınan evin bahçe girişleri, cümle kapısı düzenlemesine sahiptir.

Erzurum evlerinin genel tercihi olan bu grup (Kayserili 2014) evlerin, üzerinde buldukları cadde ya da sokağın biçimine göre şekillendiği gözlenmektedir. İnceleme yaptığımız evlerin bulunduğu sokaklar, genellikle kuzey güney istikametli olarak

Fotoğraf 18. Seyfullah Ağa taş süslemeli cephe (Karpuz,1984), Hacı Kemal Gürler Evi / Erzurum Telgrafhanesi (Erzurum Sevdalısı Dergisi Şehir Portalı)

Değişken Cephe Uygulamaları

Tarihi Erzurum evlerinin 19. yüzyıl sonlarından itibaren cephe düzeninin değiştiği ve taş süslemenin farklı bir anlayışla işlendiği yeni kütleli kompozisyonun örnekleri oldukça çoktur. Seyfullah Ağa Konağı'nda kütleli taş süslemenin bu değişimin güzel bir örneğini izlemekteyiz. Cephe bütünüyle yarım yuvarlak yüzeysel sütuncelerin taşıdığı bölmelere ayrılmış, antik dönem sütüncel başlıkları, şaşırtma örgülü düzgün kesmetaş duvarlar, basık kemerli etrafi profilli pencereler ile parçalanmış ve eklettik dönem çizgilerini yansıtmaktadır.

Tarihi Erzurum evlerinin kütleli taş süslemesi 20. yüzyıl başlarında daha belirgin olarak yeni bir değişiklik geçirmiştir (Köşklü-Kındığılı 2018: 701). Erzurum evlerinde önemli bir yere sahip olan bu değişim örnekleri oldukça çoktur. Hacı Kemal Gürler Evi'nde değişen yeni kütleli taş süslemesinin bütün ayrıntılarını izleyebilmekteyiz. Cephenin köşelerinde yüzeysel payandalar, cümle kapısının iki yanında da sütunceler ile cephe üç bölüme ayrılmaktadır. Cümle kapısı, profilli silmelerle belirlenen yuvarlak kemerli ve eyvan türü taş kapı ile cephenin en belirgin bölümünü oluşturmaktadır. Cephenin diğer bölümlerinde taş profillerle çerçeve içine alınmış basık kemerli ikişer simetrik pencere ve şaşırtma dizilimli yüzeysel payanda düzeni bu dönemin

sevilerle uygulanan taş süslemelerindedir. 1890 ile 1910 yılları arasında tarihlenen Erzurum evlerinin genelinde gördüğümüz bu kütleli taş süslemesini yerel ustalar başarılı bir üslup birliği ile inşa etmişlerdir. Hacı Kemal Gürler Evi'nin yanı sıra, Kullebilerin Evi, Atatürk Evi, Nusret Gedik Evi, Müceldili Konağı, Mehmet Damgacıoğlu Evi, Rıza Avcı Evi, İpçioğulları Evi, Korukçuların Evi ve aynı dönemde yapılan birçok evin cephesini süsleyen kütleli taş işçiliği, Erzurum evlerinde belirleyici bir yere sahiptir.

Fotoğraf 19. Müceldili Konağı değişen cephe giriş örneği, Rıza Avcı Evi değişen cephe ve sütun başlığı örneği.

Fotoğraf 20. Hacî Kemal Gürleri Evi ve Atatürk Evi değişen cephe taş sütun başlığı örnekleri.

Tarihi Erzurum evlerinin taş süslemesini oluşturan diğer bir elaman da sütun başlıklardır. Erzurum evlerinin cephelerinin değiştiği 1890-1910 yılları arasında oldukça yaygın olarak görülen sütun başlığı türü, Hacî Kemal Gürleri Evi, Rıza Avcı Evi örneklerinde gördüğümüz taş sütun başlıklarıdır. Kübik ve geometrik hatlardan oluşması hasebiyle dor sütun başlığı grubunda incelenen bu başlıklar, art nouveau sanat akımının eyalet uslubu ile yapılmış örnekleridir. Atatürk Evi'nin sütun başlıkları ise diğerlerinden farklı olarak kompozit sütun başlığı türündedir. Başlığın iyon düzenine benzeyen volütlü yapısı iki yanında ve bilinenin aksine

düşey konumdadır. Başlığın ortasında geniş yaprakları aşağı dönük duran çizgisel hatları güçlü bir lale motifi yapılmıştır. Başlığın kıvrık hatlı yapısı, barok dönemi anlamakta ise de süslemeleri art nouveaudır.

Değerlendirme ve Sonuç

“Türk evi yapım ilkelerini (Bektaş 2007: 21), tasarım ve mimari özelliklerini, tarihi birikim ile gelen inşa tecrübelerini yerel unsurlarla birleştirerek çok zengin bir mimari doku oluşturan Erzurum evleri, bulunduğu yerin fiziki şartlarına barışık yapılmıştır. Erzurum evlerinin yapıldığı ilk mahalleler, Camii Kebir Mahallesi, Mirza Mehmet Mahallesi, Sultan Melik Mahallesi, İbrahimpaşa Mahallesi, Caferiye Mahallesi ve Yeğenağa Mahallesi'nin kuzeybatı yönüne kalan alt taraflarıdır (Aydın 1999: 63). Bu mahallelerin hemen ardından Karaköse Mahallesi, Alipaşa Mahallesi, Narmanlı Mahallesi, Mehdi Efendi Mahallesi ve Hacî Cuma Mahallesi'nde yeni evlerin inşa edildiğini gözlemlemekteyiz. Üçüncü olarak evlerin yapıldığı mahalleler, Yeğenağa Mahallesi'nin güneydoğu tarafına kalan üst bölgeleri, Dervişağa Mahallesi, Cedid Mahallesi, Yukarı Yoncalık Mahallesi, Şeyhler Mahallesi, Abdurrahman Ağa Mahallesi, Emin Kurbi Mahallesi'dir. Evlerin yapıldığı son Erzurum mahalleleri de Muratpaşa Mahallesi ve Mumcu Mahallesi'dir. Erzurum evlerinin 20. yüzyılın başlarındaki son dönem örnekleri şehrin muhtelif mahallelerine dağılmış durumdadır.” (Sağlam ve Yurttaş 2020: 428).

Erzurum evlerinde kullanılan ana malzeme çevrede kolay bulunan taşların değişik türleridir. Volkanik sahaların ova çevresinde geniş yer kaplaması sebebiyle geleneksel meskenlerin inşasında kullanılan volkanik malzemelerin, özellikle de bazaltların daha kolay temin edilebilir olduğu ve daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Karataş olarak bilinen ve Erzurum evleri de dâhil mimari dokunun ana malzemesini oluşturan taşlar bu bazalt formasyonların ürünüdür. Erzurum Ovası, Çoruh, Aras ve Fırat

Havzalarının birbirinden ayrıldıkları sahada yer almıştır (Doğanay 1989). Bu akarsuların birikim yelpazelerinde olan taş ve toprak kullanımı, mimarının bir diğer ana malzemesini oluşturmaktadır. Ovanın kuzeyinde ortaya çıkan sazlığın kamış ve toprağı da kullanılmakta olan malzeme arasında yerini almaktadır (Sağlam 2019: 533). Sarıkamış ilçe sınırları içerisinde yer alan Soğanlı Dağı orman grubu, mimaride kullanılan ahşap malzemenin kaynağını teşkil etmektedir.

Tarihi Erzurum evleri, taş malzemenin yontulmuş veya moloz olarak (Köşklü 2005: 124) kullanıldığı çok hareketli cephelere sahiptir. Kadıhafızoğulları Konağı'nda en güzel örneğini izlediğimiz yatay ve dikey kademeli cepheler, çok güzel izlenimler sunmaktadır. Daha erken dönemlerde yapılan evlerin bir özelliğı olan kademeli cephe anlayışı değişik türlerdeki çıkmalarda da desteklenmektedir. Genel kütle kompozisyonu bakımından son derece hareketli cephelerdeki açıklıklar da bu etkiselliğe dâhil edilmektedir. Erzurum evlerinin ön ve arka cephelerinde müşahede ettiğimiz sanatsal değere sahip cephelerin açıklıkları ile elde edilen ışık gölge kontrastı son derece güçlüdür. Cephelerde çıkma ve düz dam saçaklarının yatay kasetlenmeleri, dikine yükseltiyi dengelemekte ve doğaya uyumlu, insani boyutları aşmayan bir kütle oluşturmaktadır. Bu denge öylesine önemsenmiştir ki Erzurum evlerinde arka cephelerde tandirevi kırlangıç örtülü bacasının zemin kat seviyesinde kalan hattı, çok güzel örme teknikleri ile yapılan tandır evi bacasının yükseltilmesi ile korunmuştur. Erzurum evlerinin cepheleri, üst kat çıkmasının ayırdığı iki bölme halinde değerlendirilmektedir. Cephelerin zemin katlarında kapı üstü aydınlatma penceresinin de yer aldığı ana giriş kapısı ve boyutları küçültülmüş yüksek pencereler bulunur. Zemin katın yüksek düzeyde ve küçük olan pencereleri erken dönemi, alçak düzeyde ve büyük olanları ise geç dönemi işaret etmektedir. Erzurum evlerinin son döneminde bu cephe anlayışı terk edilmiş ve yerine yüzeysel plasterli sütun ya da payelerle bölünmüş kademeli

yuvarlak kemerli eyvan türü taç kapıları barındıran batılı üslup uygulamalarının yerel biçimleri gelmiştir.

Zemin kat ile üst katı birbirinden ayıran çıkmaların farklı uygulamaları belirlenmiştir. Tek çıkma tipi, çok çıkma, kat çıkma ve gönye çıkma tiplerinin kullanım işlevleri de farklıdır. Tek çıkmaların cephelerin estetiğı yanında genellikle başodayı büyültmek ve etkiselliğini artırmak için yapıldığı görülmektedir. Çok çıkmaların büyük boyutlu evlerde, düz satırların kırılmalarını sağlayarak cepheyi hareketlendirmesinin yanında üst katta daha geniş mekânlar elde etme isteğinin akıllıca bir çözümü olduğu anlaşılmaktadır. Kat çıkmaların çoğunda zemin kata yerleştirilemeyen bazı mekânların bu katta yapılma gereğı duyulmasıdır. Gönye çıkmaların ise parselizasyondan kaynaklanan düzlemsel şekil bozukluklarının üst katta giderilme çabalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çıkmaların cephelere kattığı hareketlenme dışında çıkma tavanlarının ahşap süslemeye dâhil edilmesi de Erzurum evlerinin çok belirgin yanlarından biridir. Çıkma tavanının etrafını pervalarla dolanarak yatay ve dikey hatlar yumuşatılmış olur. Tavan aynası daha çok çıtakarı tekniğı ile yapılan eşkenar dörtgenlerden müteşekkil süsleme ile kaplıdır. Çıkma yaşmağı, aşağı doğru sarkıtılan şevron dizimi ile yaşmaklanarak saçağın yapısına uydurulmaktadır.

Erzurum evlerinin cephelerinin üst katları, üç keser sapı genişliğinde, beş keser sapı yüksekliğinde (bir keser sapı yaklaşık 30 cm) insani ölçülerle oluşturulmuş altın oranlı pencerelerle hareketli kılınmıştır. Pencerelerin dikine dikdörtgen yapıları, yatay hatları dengelerken kapalı ve açık alanların karşıtlığı ile de estetik bir görünüm arz etmektedir. Çıkma köşelerine açılan pencerelerle bir yandan sokağın derinlemesine görünümü sağlanırken diğer yandan hatların dengesi gözetilerek cephe estetik görünümüne katkı sağlanmıştır. Derin ya da kabarık derz dolgulu taş duvarların arasındaki yatay ve dikey hatlılar ile pencere pervazlarının ahşap ve

koyu rengi mimarının bir tualde çalışılmış renkli örneklerine benzemektedir. Cephenin üst kısmında yatay ahşap hatılın üzerindeki üst kat tavan kirişlerinin dışarıya yaklaşık kırk santimlik taşırılmaları ile elde edilen saçak kısmı cepheyi tamamlamaktadır. Saçağın semer duvarına yerleştirilen çörtlenler ve ahşap kuşak çok süslü bir bütünlük içerisinde işlenmektedir. Ahşap kuşağın meander yahut mukarnaslı süslemeleri şevron dizimi ile yaşmaklanarak evin cephesini tamamlamaktadır. Geç dönem Erzurum evlerinde çıkmalar tamamen kaldırılarak cephelerin hareketi plasterlerle oluşturulmuştur. Bu dönemin evlerinde çıkma yerine yer yer ahşap cumba balkonların kullanıldığı görülmektedir. Cumba balkonların Hacı Kemal Gürler Evi'nde olduğu gibi yalnız başına dahi sanatsal bir değer olan örnekleri de mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Akansel, Şennur, (2004), Edirne Kaleiçi Geleneksel Konutlarının Plan ve Cephe Özellikleri, S.Ü. Müh.-Mim. Fak. Derg., 19 (1), 101-112.
- Akın, Nur, (1995) Ev maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, 507-512.
- Arseven, Celal Esat, (1983), Türk Evi, Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: MEB Basımevi, C. I, 543-557.
- Avşar, Ö. B. (2014), Denizli Geleneksel Konut Mimarisinin Değişim Sürecinin Altıntop Mahallesi Örneğinde İrdelenmesi. Artium, 2 (2) , 165-179.
- Aydın, Dünder, (1999), Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bektaş, Cengiz, (2007), Türk Evi, İstanbul: Bilişim Yayınevi.
- Bozkurt, Nebi, (1995), Ev, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 502-507
- Bozkurt, S.G., (2009), 19.yy Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, sf: 16- 51-61-84.
- Curzon, Robert, (1854), Armenia: A Year at Erzerum, and on The Frontiers of Russia, Turkey and Persia, London.
- Doğanay, Hayati, (1989), Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri, Şehri Mübarek Erzurum, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları:1, 243-354.
- Eldem, S. Hakkı, (1954), Türk Evi Plân Tipleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Gültekin, Nevin (2007), Geleneksel Konut Dokusunda Kullanım Sürecinin Değerlendirilmesi: Beypazarı Örneği, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. 22 (3), 261-272.
- Gündoğdu, Hamza, (1996), Genel Özellikleriyle Erzurum Evleri, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 3, 27-37.
- İnan, Afet, (1973), Ankara'nın Eski Evleri Türk Ev Kültürü Müze Evler, Belleten 145, 123-128.
- Karpuz, Haşim (1984), Erzurum Evleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kavukçu, Cemil, (2014), Bilinen Bir Sokakta Kaybolmak, İstanbul: Can Yayınları.
- Kayserili, Alperen, (2014), Erzurum Şehrinin Kültürel Coğrafyası, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Köşklü, Z. ve Kındığılı, M. (2018), Geleneksel Erzurum Evlerine Bir Örnek: Yaşar İkizler Evi, Ata. Üni, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-63, 685-704.

- Köşklü, Zerrin, (2005), Eski Erzurum Evlerinde Taş Süsleme, Atatürk üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 5, 123-138.
- Kunduracı, O. ve Bahargülü N. (2018), Geleneksel Afyonkarahisar Evlerinde Cephe Düzenlemeleri, SUTAD, Bahar (43): 491-522.
- Küçükerman, Önder, (1991), Kendi Mekanımın Arayışı İçinde Türk Evi, İstanbul 1991.
- Moses Khorenats'i, (2006). History of the Armenians. Thomson, (Çev.R. W. Thomson). Caravan Books, (Orijinali 8.yüzyılda yazılmıştır).
- Özker, Serpil, (2020), Geleneksel Dokunun Değişimi: Ayvalık Evleri, IDA: International Design and Art Journal 2 (2), 2012-227.
- Perker, Z. Sevgen, (2012), Geleneksel Cumalıkızık Konutlarında Cephe Özellikleri ve Günümüzdeki Durum, 6. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu 12 – 13 Nisan 2012.
- Sağlam, Temel, (2019), Mimariye Malzeme Temin Yerlerinden Çok Bilinmeyen Bir Alan: Erzurum Sazlığı, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2019, Sayı 24, 531-555.
- Sağlam, Temel; Yurttaş, Hüseyin, (2020), Geleneksel Erzurum Evlerinin İstatistiksel Veri Analizi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute. 67, 421-458.